

QARA
QARAYEV

Ar $\frac{2010}{2674}$

**AZƏRBAYCAN YAZIÇILARI
QARA QARAYEV HAQQINDA**

103489

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitəbxanası

ARXIV

Bakı – 2010

9897

U3313(2A)-8 + U5(2=A2)7-8

Nəşrə hazırlayan Sədabə Sərvi

Azərbaycan yazıçıları Qara Qarayev haqqında

Bu kitab oxucuları Azərbaycan yazıçı və şairlərinin
Azərbaycanın dahi bəstəkarı Qara Qarayev
haqqında yazdıqları məqalələr və şeirlərlə tanış edir.

AZƏRBAYCAN YAZIÇILAR BİRLİYİ

QARA QARAYEV

RƏSUL RZA

**BÖYÜK BƏSTƏKAR
HAQQINDA
KİÇİK QEYDLƏR**

O günlərdən qırx il keçir. Söz vaxtına çəkər, – deyərlər. 38-ci ilin fevral ayı idi. Onda Qara – 20 yaşlı cavan Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının tələbəsi idi. Mənim də 28 yaşına az qalmışdı. Yadımda deyil, bəstəkarlardan kim isə (deyəsən, Səid Rüstəmov) bizi tanıy elədi. Dövlət filarmoniyasında ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Binanın hər yerindən nəğmə, musiqi səsi gəlirdi. Oxuyan kim, çalan kim, oynayan kim. Moskva dekadasına qızğın hazırlıq gədirdi. Bu gərgin, həyəcanlı, həvəsli məşq günlərində Qara Qarayevlə tez yaxınlaşdıq. Söhbətimiz tutdu. Gənclərə məxsus bir həyəcan və hərəkətlə musiqi, şeir, sənətkarlıq haqqında uyarlı, mübahisəli söhbətlər etdik.

Musiqi dilinin yeni, açılmamış imkanları haqqında Qaranın fikirləri, onun sənətə və sənətkarlığa baxışları məndə bu yeni dostuma dərin bir maraq oyatdı.

Moskva dekadasının proqramı, demək olar ki, hazır idi. "Koroğlu", "Nərgiz" operaları, başqa vokal nömrələr dönə-dönə gözdən keçir-

rilmiş, bəyənilməmişdi.

Bir gün Qara yeni bir kantata yazmaq istədiyini, bu arzusunun gecə-gündüz onu rahat qoymadığını söylədi. Söz qoyduq, iki-üç günə mahnının mətni hazır oldu. Qara görünmürdü, bir neçə gün onu gördüm deyən olmadı. Bunu da deyim ki, o zaman mən Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının direktoru idim. Qara bədii rəhbər Üzeyir Hacıbəyova assistentlik edirdi. Gənc dostumuzun bir neçə gün görünməməsi bizi nigran etməyə başladı. Bu intizar çox çəkmədi. Bir gün Qara yeni kantatanın hazır notları ilə gəldi. Üzeyirin "təqdirini" alandan sonra məşq başlandı. Bu, "Könül nəğməsi" adlı kantata idi.

Dekada zamanı Moskva mətbuatında Azərbaycan incəsənəti yüksək qiymət aldı. Məqalələrdən birində Qaranın "Könül nəğməsi" konsert proqramı içində xüsusi qeyd olundu. Bakıda bu kantatanın baxışı zamanı böyük Üzeyirin dedikləri yerini tutdu. O, kantatanın musiqi müəllifi haqqında demişdi: "Bu cavan çox irəli gedəcək".

İndi Qara haqqında söz demək lazım gələndə, mənə elə gəlir ki, birdən, bəlkə hissə qapılar, sənət yolu yaxınlığının təsiri altında, dostluq bağlarının gücünə görə bəyənimli cəhətləri şişirdər, nöqsanlara göz yummuş olaram. Lakin bu ani tərəddüd, ən ali hakim – zamanın hökmü, obyektiv həqiqətin təsdiqi ilə tez

əriyir, gedir. Sənət yolunun 40 illik yolçusu Qara Qarayevin zəngin yaradıcılıq təcrübəsi təsdiq edir ki, onun simasında Azərbaycan dünya musiqi mədəniyyəti xəzinəsinə tarixi bir dəyər bəxş etmişdir.

Qara özünəməxsus bir yol seçmiş, mənsub olduğu xalqın musiqi mədəniyyəti əsasında yeni söz deyə bilmiş, novator bir bəstəkar kimi sənətkarlığın yeni pilləsinə qalxa bilmişdir.

Mən musiqi nəzəriyyəsi mütəxəssisi deyiləm. Dediklərimdə zövq, bəyənim mühüm rol oynaya bilər. Ancaq bildiyim və inandığım budur: Qaranın böyük xidməti ondadır ki, o, xalqının musiqi irsini həssas bir duyumla dinləyə bilmiş, bu irsin üföqlərini bugünlü (müasir) texniki imkanlarla açmış, yeni çalarlarını kəşf etmiş, yaratmışdır. Əgər Qərb və rus bəstəkarlarının uzun əsrlərdən bəri zəngin polifonik musiqi irsi vardısı və hər yeni əsər bu irsə əsaslanırdısa, bu irs notlarda yazılıb, nəşildən-nəslə olduğu kimi keçirdisə, Qara, bu sözün geniş mənasında, belə bir irsə malik deyildi.

Muğamat, xalq mahnıları, mərseyə motivləri (muğamat əsasında) zəngin olduğu qədər də dildən-dilə, teldən-tələ keçib gələrək əsrlər boyu nəyi isə itirmiş, harda isə dəyişmiş, zənginləşmişdir. Üzeyir Hacıbəyovun, Müslüm Maqomayevin gətirdikləri bugünləşmə (müasirləşmə) bir örnək idi. Lakin bu, inkişaf yolunda bir pillə,

mühüm, təqdirli, tarixi olsa da, bir pillə idi. Azərbaycanın gənc bəstəkar qüvvələri, ilk növbədə, Qara Qarayev bu yeniləşməni, dünya musiqisi mədəniyyətinin texniki tərəqqisini, müxtəlif çalğı alətlərinin bütün imkanlarından istifadə etmək bacarığının yeni, parlaq təsdiqini verdilər.

Vaxtilə Lenin Mükafatı Komitəsinin bir iclasında Dmitri Dmitriyeviç Şostakoviç Azərbaycanın gənc bəstəkarlarına, xüsusilə, Qaranın yaradıcılığına verdiyi yüksək qiymət yadımdadır.

Hələ gənc yaşlarından, bəstəkarlıq yolunda ilk addımlarını atdığı zaman, Qaranın qarşısında əsas iki imkan vardı: sınaqdan keçirilmiş, məlum yolla getmək, sənətə, şeirə, musiqiyə çox da tələbkar olmayanların zövqünə uyğunlaşmaq, tanış tellərlə tanış bəstələri bu və ya başqa sığal-larla təkrarlamaq, beləliklə, tez məşhurlaşmaq yolu. Bir də öz yolunu axtarıb tapmaq, sənət meydanında yeni cığırılar açmaq, öz xalqının və dünya musiqi mədəniyyətinin qabaqjıl ənənələrini yeni çalarlarla, yeni-yeni sənət dey-impləri ilə davam və inkişaf etdirmək yolu. Qara bu ikinci, çətin, mürəkkəb, şərəfli yolu seçdi.

Bəstəkar bu yolda irəliləyərək, ildən-ilə, əsərdən-əsərə uğurlar qazandı... Bu gün adı ölkəmizin üfüqlərindən çox-çox uzaqlarda hörmət, məhəbbətlə çəkilən bir sənətkar oldu.

Qaranın musiqi dili ilə dediyi lakonik, tutumlu fikirləri duymaq, dərindən dərk etmək

üçün həm ümumiyyətlə bugünlü (müasir) dünya musiqi mədəniyyətinə, həm də Qaranın yaradıcılığına yaxından bələd olmaq gərəkdir. Məlumdur ki, ali riyaziyyat da ən sadə rəqəmlər, işarələr əsasında bünövrələnir. Qaranın yaratdığı əsərlərdə, deyək ki, "Yeddi gözəl", "Leyli və Məcnun" və sairə bu kimi əsərlərində Azərbaycan melosunun xalları aydın duyulur. Lakin onun yaratdığı əsərlərdə musiqi sitatı deyil, xalqın, belə demək mümkünsə, ali riyazi pilləyə qaldırılmış doğma ruhu duyulur.

Bir anlığa "Yeddi gözəl" baletini xatırlayın. Bu baletin musiqi toxumasında çırıpan "Çahargah" qanadlarını bir də qulağınıza gətirin. Burada "Çahargah"ın hamımıza məlum xalları sanki yeni qüdrət, yeni bir ahənglə, yeni musiqi sığalında səslənir. Bu baletdəki yeddi gözəlin rəqslərini xatırlayın. Sanki yeddi müxtəlif xalqın ruhunu təmsil edən bu gözəllər rəqs edərkən bir-birinə bənzəməyən, lakin əsərin ana axarında müxtəlif dillərdə danışrlar. Sənətin bu möcüzəsi haqqında yazmaq nə qədər asan olsa, onu tellərin, nəfəslərin, zərblərin dilində yaratmaq bir o qədər çətinidir. Qara bu çətinliyə "İldırımli yollarla" baletində də qalib gəlmişdir. Zənci oğlu Lenninin, ağ irqdən olan Sarinin faciəsini musiqi dili ilə bizə çatdıran Qara sanki illərlə Cənubi Afrikanın irqi dözümsüzlük bürküsündə yaşamış, sadə insanların faciəli günlərini

dərindən duymuş, ən ümdəsi, Cənubi Afrika xalqlarının musiqi dilində danışa bilməmişdir.

"İldırım yollarla" baletinin Leninqrad Opera və Balet Teatrındakı ilk tamaşasında böyük şair Nazim Hikmətin Qaraya dediği sözlər bu gün də mənim qulaqlarımda səslənir: "Sağ ol, qardaş! Təsirli, müdrik, novator musiqilə bizə verdiyin sevinc, qürur üçün sağ ol! Belə oğlu olan bir xalq xoşbəxtidir!"

Qara iki balet əsəri ilə dünya musiqi mədəniyyəti aləminə iki geniş pəncərə açdı. Azərbaycan balet sənətinin gur səsləli çarçısı oldu.

Mən Qaranın əsərlərinə hər dəfə qulaq asanda, sanki daxili bir zənginləşmə duyuram. Bu əsərlərdə əvvəllər duymadığım çalarlar, rənglər tapıram. Məncə, bu, böyük sənətin təsir imkanını sonsuzluğundan yaranan bir haldır.

Xüsusilə, Qaranın "Üçüncü Simfoniya"sı bu cəhətdən xarakterikdir. Bu əsər dinləyicidə dərin, həyəcanlı duyumlar oyadır. Səni düşündürür, həyat, insan, dövr, zaman haqqında gah sevincli, gah incikli, gah mürəkkəb, gah aydın, duru fikirlərə yol açır.

Bu əsər, hər bir ciddi, novator əsər kimi, dinləyicilərdə bir-birindən fərqli təsir oyada bilər. Bu, təbiidir. Məncə, üçüncü simfoniya yüksək sənət dili ilə vəsf edilmiş insan taleyi, insanın ağılı-qaralı ömür yolu haqqında bəzən həzin, bəzən həyəcanlı müdrik bir dastandır. Burda insan qəlbinin sevinc və iztirabı, könül incikliyi,

ümid, inamı elə bir qüvvətlə verilmişdir ki, əsəri dinləyəndən sonra uzun bir müddət onun təsir gücündən ayrıla bilmirsən. Düşünürsən: Sən necə möcüzələr yaratmağa qadırsən, sənətkar–İnsan.

Qara Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə çox şey vermişdir. Hələ çox şey verəcək.

Bəstəkarın şanlı yubiley günləri ərəfəsində onun haqqındakı radio verilişlərinin birində Qaranın "Dəniz neftçiləri mahnısı"nı dinləyəndə mənə elə gəldi ki, coşğun dalğaların qalxım-enimini eşidirəm. Təbiət hadisələrini musiqi dili ilə vermək sənətkardan böyük məharət istəyir. Dinlədiyim bu kiçik nəğmədə Qaranın sənətkar hünəri bütün qüvvəti ilə özünü göstərir. Belə bir təsir, belə bir qənaət əsassız deyil.

Məlumdur ki, dahi Avstriya bəstəkarı Haydn "Topal şeytan" operasında musiqidə tufan effektini verə bilmək üçün günlərlə vurnuxmuş, təsadüfi bir hərəkət–bütün dilləri bir vurğu ilə səsləndirmək yolu ilə istəyinə nail olmuşdur.

Oxucular bu misalı bir yanaşdırmaq kimi deyil, bir sənət faktı kimi qiymətləndirərsələr, məni düzgün başa düşmüş olurlar.

Bu gün bəstəkar Qara, vətəndaş Qara, sənətkar Qara, dostumuz, qardaşımız Qaranın altmış yaş Azərbaycan xalqının, bütün musiqi-sevərlərin, musiqi mədəniyyətinin bayramıdır.

1978 il

QƏLƏBƏ YOLLARI İLƏ

Yazıcının qeyd dəftərindən

1958-ci ilin yanvarın dördü, Leninqrad, Kirov adına Dövlət Opera Teatrının geniş salonu. İynə atsan, yerə düşmüz.

Musiqinin ilk səsləri salonu dərin bir sükuta qərq edir. Səhnənin daimi, ağır, zərli pərdəsi qalxmışdır. Lakin bugünkü tamaşaya məxsus pərdə – üzərində Afrika səhralarının qaynar qum dalğaları kimi göl-göl işıq zolaqları titrəyən bənövşəyi pərdə hələ səhnənin sirlərini tamaşaçılardan gizləyir.

Tellərin, dillərin şahə qalxan fırtınasını qüdrətli bir ahəng cilovlayır. Sanki sahilləri qamçılayan köpüklü dalğalar öz yatağına girir. Ağır ləngərlə sakitləşən musiqi ləpələrini bir qadın səsi yarıır. Bu səsdə ümid, kədər, mətanət, izzirab birləşmişdir. Onun amiranə, çağırıcı ahəngi mübarizə və qələbə ruhu ilə doludur. Bu səs ədalətsiz bir dünyada, ömrü məşəqqətlə dolu insanları ildırımli yollara, azadlıq və səadət uğrunda mübarizəyə çağırır.

Musiqinin ürəkləri dərin bir həyəcanla dolduran qüdrətli ahəngi, onunla həməvaz yüksələn qadın səsi bütün fikri-xəyalı bir istiqamətə, böyük bir insan faciəsinin kədərli, vahiməli olduğu qədər də əzm və mətanətlə dolu dünyasına yönəldir.

Tamaşanın gərgin bir nigaranlıqla başlayan ilk dəqiqələrindən, arası kəsilməyən gurultulu alqışların salonu titrətdiyi son dəqiqələrinə qədər, zülm və əsarət altında inləyən qara və qaraşın qardaşlarının səadəti uğrunda mübarizə aparan qəhrəmanların necə izzirab və işgəncələrdən keçib, ildırımli yollarla qələbəyə, azadlığa doğru getdiklərini görür, eşidir, bütün varlığıyla duyursan. Gözlərimizin qarşısında vərəq-vərəq çevrilən həyat səhifələri getdikcə gərginləşir, dəhşətli bir faciəyə çevrilir. Musiqinin mənalı, zəngin dili, rəqsin unudulmaz naxışları, ifadəli him-cimlər (pantomima), bizə insan sevinci, məhrumiyət və zəfərlərini sonsuz bir təsir qüvvəsi ilə nağıl edir.

Musiqinin çağlayıb gedən axını fikri-xəyalı öz qoynuna alıb uzaq bir aləmə – insan şərafının təhqir olunduğu müstəmləkə ölkələrinə aparır. Bu elə bir aləmdir ki, orada azad məhəbbət təqib edilir. Xoş arzular, yüksək əməllər "qanun" məngənəsindən can qurtara bilmir. Bu elə bir aləmdir ki, orada insanlar ləyaqətlərinə, hərəkətlərinin gözəlliyinə, arzu və əməllərinin humanizminə, cəsəret və mətanətlərinə görə deyil, ancaq dərillərinin rənginə, irqlərinə görə iki yerə ayrılırlar: hər hüquqa malik olan ağlar və hər hüquqdan məhrum olan rənglilər.

Cənubi afrikalı yazıçı Piter Abrahamsın məşhur "İldırımli yollarla" romanından bizə tanış

olan adamlar musiqinin insan qəlbində bir heyranlıq, bir nəcib qürur doğuran qüdrəti ilə yenidən gözlərimizin qarşısında canlanırlar.

Bu gözəl musiqinin bu gün yaradıcılığı ilə fəxr etdiyimiz bir azərbaycanlı bəstəkar tərəfindən yazılmış olduğu qəlbimizdəki nəcib qürur hissini qat-qat artırır.

1938-ci ilin yanvar ayı yadıma düşür. Azərbaycan incəsənət ustaları, yüzlərlə gənc qız, oğlan böyük bir həvəslə ölkəmizin paytaxtı Moskvada keçiriləcək incəsənət on günlüyünə hazırlanırlar.

Müasir musiqimizin müdrik atası, böyük bəstəkarımız Üzeyir on günlük konsertlərində nümayiş etdiriləcək ayrı-ayrı nömrələri diqqətlə nəzərdən keçirir. Onların forma və məzmununu dönə-dönə yoxlayır, lazım gələn yerləri təshih edir, məsləhətlər verir.

Proqrama daxil edilmiş əsərlər içərisində "Ürək nəğməsi" adlı bir mahnı da vardı. Bu mahnını hələ ali musiqi təhsilini bitirməmiş bir gənc yazmışdı. Onun adına nə əlvan rəngli afişalarda, nə gözəl çap olunmuş proqramlarda rast gəlmək olardı.

Gözündə iri sümük eynək, dalğalı qalın qara saçları dala daranmış, ortaboylu bu cavan Azərbaycan Dövlət Filarmoniyasının qış salonunda arxa sıralardan birində oturmuşdu. Səhnədə orkestr və xor onun nəğməsini ifa edirdi. Ca-

vanın üzündə bir həyəcan və təlaş görünürdü. O, xəfif bir titrəyiş duyulan əli ilə papirosunu yandırır, lakin çəkməyi unudur, bir qədər sonra yenidən yandırır. Hərdən çeşməyini çıxaranda onun üzünün ifadəsi birdən-birə dəyişir, körpə uşaqlara məxsus köməksiz bir hal alır.

Bu, onun ilk böyük imtahanı idi. Nəğmənin orijinal bir tərzdə yazıldığı, onun Azərbaycan milli avazlarının yeni formada işlənmiş, müasir musiqi mədəniyyətinin texniki nailiyyətləri ilə zənginləşmiş bir əsər olduğu hamını sevindirirdi.

Baxış qurtarandan sonra Üzeyir bəy müəllifi yanına çağırdı. Onun əlini sıxdı və "bala, mən görürəm, sən əməlli-başlı bəstəkar olacaqsan", – dedi. Başlı sənət yollarında ağarmış, tərifi sevməyən qocaman bir sənətkar tərəfindən deyilən bu sözlər cavan bəstəkarın işinə verilən böyük qiymət idi. Dərin bir həyəcanla bu sözləri dinləyən, indi adı yalnız Sovet İttifaqında deyil, dünyanın neçə-neçə ölkəsində şöhrət tapmış, bizim vətən oğlu Qara Əbülfəs oğlu Qarayev idi.

Qaranın yeni "İldırım yolları" baleti böyük bir həqiqəti bütün qətiyyəti ilə təsdiq etdi ki, özünəməxsus maraqlı, orijinal bir yolla inkişaf edən istedadlı bəstəkar həqiqi sənətin çətin yollarında bütün məşəqqətlərə, yaradıcılıq iztirablarına dözüb özünün "Ürək nəğməsi" ilə başlayan doğru yoluna sadıq qalmışdır. Bu yolda

Nazim Hikmet və Qara Qarayev
aktyorlarla

Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitəbxanası

103489

Soldan: İmran Qasimov, Qara
Qarayev, axırncı Tofiq Quliyev

büdrəmələr olmuşsa da, heç bir şey sənətkarın yaradıcılığındakı ana xətti əyə bilməmiş və bir öteri həvəs kimi keçib getmişdir.

İllər keçdi. Sənətimiz ölkəmizlə birlikdə boy atdı, yeni inkişaf mərhələlərinə qalxdı. Zəfərlər qazandı. Azərbaycan şeirinin, Azərbaycan nəsrinin, Azərbaycan musiqisinin səsi geniş üfüqlərə yayıldı. Qaranın sənət dostları Fikrət, Cövdət, Səid, Cahangir, Tofiq, Ağabacı, daha cavan Nəzirova, Hacıyev və bir çox başqaları kimi gənclər artıq bu gün Azərbaycan musiqi sənətinin şərəfli bayrağını ölkəmizin qüvvətli musiqi sənəti ordusunun ilk sıralarında mətanətlə aparırlar. Sovet quruluşunun sənətimizin inkişafı üçün yaratdığı böyük imkanlar neçə-neçə yeni istedadlı gəncin ortaya çıxması üçün geniş meydan açmışdır.

"İldırımli yollarla" tamaşasına baxdıqca bu fikirlər yeni bir qüvvətlə adamın beynindən keçir.

Tamaşada musiqi, xoreoqrafiya və rəssamlıq sənətinin üzvi bir vəhdəti vardır ki, bu vəhdət hər səhnədə, hər yerdə yeni bir qüvvətlə özünü göstərir.

"İldırımli yollarla" balet – tamaşasının musiqisi haqqında ayrıca qeyd edəcəyəm: rəqsləri, him-cimləri o qədər ifadəli, o qədər məzmunlu, bütün təfərrüatı ilə dərinədən düşünülmüş, o qədər psixoloji inandırıcılıqla yaradılmışdır ki,

insan oyunun, cərəyan edən hadisələrin şərti formasını unudur. Adama elə gəlir ki, hər hərəkət, hər rəqs naxışı sözlərlə, səslərlə ifadə olunan bir iztirab, bir sevinc, bir ümid, bir qəzəb, bir üsyan nəğməsi, ya riqqətlə dolu, həzin, incə bir məhəbbət həsb-halıdır. Bu təsir o qədər qüvvətlidir ki, əgər səhnədə iştirakçılardan biri ağzını açıb danışsa, bir söz, bir cümlə desə, yəqin ki, bizi qanadları üzərinə alan sənətin bütün tərəvət və gözəlliyi pozulub gedər, duyduğumuz zövqdən ayrılmış olarıq.

Bu sözlərin həqiqətinə inanmaq üçün uzaq-uzaq izdihamlı bir şəhərdə ali təhsil görüb neçə ildən bəri ayrılmış olduğu kəndlərinə gələn Lenninin vaxtsiz qocalmış anası ilə görüşdüyü səhnə kifayətdir. Ana yaxşı geyinmiş yad adamı əvvəlcə tanımır. Bu adamın onun öz oğlu Lenni olduğu ağır işdə bükülmüş qarının ağına belə gəlmir. Lenni anasına tərəf irəliləyir. Gözlər birbirinə zillənir, baxışlar uzaq xatirələri vərəqləyir. Qadının dodaqları titrəyir. O ağlayırmı, gülürmü?.. Demək çətindir. Birdən onun ayaqları qırılmış kimi bükülür, ağsaçlı ana oğlunun ayaqlarını qucaqlayır. Lenni cəld bir hərəkətlə anasını qolları üstünə qaldırır və sanki bir an əvvəl gözləri önündən keçən xatirələri davam etdirir. Bir zamanlar öz şirin laylaları ilə onu ovundan ana, indi mehriban oğul qucağında yellənərək ona layla çalır. Bu layla sözsüz, yalnız

musiqinin yanıqlı, həzin avazı və hərəkətlərin, rəqs naxışlarının dili ilə söylənən bir nəğmədir. Lakin biz onun bütün rıqqət və tərəvətini duyuruq. Tamaşada belə səhnələr çoxdur.

Əsərin gözəl səhnələrindən biri də 2-ci pərdənin 3-cü şəklində bir-birini sonsuz, fəqət rəsmən yasaq bir məhəbbətlə sevən iki gəncin, rənglilər irqinə mənsub Lenni ilə, ağlar irqinə mənsub mülkədar Kertin qızı Sarinin məhəbbətinə həsr edilmiş səhnədir. Bütün əsər boyu öz tərəvəti, ifadə və mənə gözəlliyi ilə tamaşaçını valeh edən musiqi burada öz apofeoz pilləsinə qalxır. Sanki bir anlığa müstəmləkə həyatının müdhiş həqiqəti uzaq üfüqlərin ardından çəkilir. Qadir məhəbbətin gücü hər şeyə qalib gəlir, ədalətsiz, amansız bir dünyanın qanlı qanunları öz gücünü itirir. Uzun illərdən bəri insanları bir-birindən ayıran sədlər parçalanır.

Bizə elə gəlir ki, gah alovlu, həyəcanlı, gah sakit, həzin hərəkətlərlə öz böyük məhəbbətlərinin müqəddəs nəğməsini tərənnüm edən gənclər rəqs etdikcə musiqi, bu faciəli insan taleyinin yanıqlı dastanını qəzəb və məhəbbət dolu bir dil ilə – bir insan dili ilə danışır. Bu dil salonda oturmuş insanlara müxtəlif millətlərin nümayəndəsi olan, müxtəlif dillərlə danışan adamlara aydındır. Bu, böyük sənətin insan qəlbinə dilmancsız yol tapan ecazkar dilidir.

İlk görüşdən iki gənc arasında alovlanan bu

məhəbbət bütün ailəyə, bütün kəndə fəlakətdən başqa bir şey gətirə bilməz. Bunu musiqinin oynaq, lirik axınına hərdənbir qarışan təşviş, təhlükə xalları bizə xəbər verir. Biz xatırlayırıq ki, bir şəkil bundan əvvəl, bu nakam məhəbbət başladığı ilk dəqiqələrdə musiqinin böyük bir təhlükədən xəbər verən bu nigaran xallarını eşitmişik. Ağ irqdən olan bir qızı sevməyin nə qədər böyük bir bədbəxtlik olduğunu bilən ağsaçlı ana titrək əlləri ilə oğlunun gözlərini qapayıb ona "ağ qıza baxma" deyər yalvaranda bu xallar bizdə bir təşviş oyatmışdı. Lenninin məhəbbətinin hər şeyə qalib gələn gözəlliyi səslərin ahəngini tənzim edir, təmiz insan duyğuları təşviş və nigarançılığa qalib gəlir.

Lenni başını sevgilisinin dizi üstə qoyub xəyala dalır. Sari Lenninin çox sevdiyi laylayla bir körpəni oxşayan kimi onu oxşayır, sıgallayır. Səhnənin sonunda bu təmiz duyğular, müqəddəs arzular, sevgi, inam dolu aləm, ağ gözətçilərin gəlişi ilə pozulduğu zaman sənətkarlıqla yaradılmış bu epizodun insan qəlbinə nüfuz edən təsiri qüvvətli bir təzadın gücü ilə daha da artır.

Əsər sona qədər gərgin, maraqlı bir vəziyyətdə davam edir.

Lenni və Sari ağ müstəmləkəçilər tərəfindən həbs edilib edama aparıldıqdan sonra xalqın qəzəbini ifadə edən böyük izdihamlı səhnə ümumi süjet xətti ilə yaxşı bağlanmamış olsa da,

öz-özlüyündə təsirli və gərgindir.

Tamaşa boyu dəfələrlə gurultulu alqışlarla qarşılanan rəssamın işi, xüsusilə, təqdirəlayiqdir. Həm də ayrı-ayrı texniki effektləri üçün deyil, əsərin, birinci növbədə, musiqinin ruhunu dərinləndirən anladığı, onun ifadə tərzinə uyğun forma və boyalar tapdığı üçün təqdirəlayiqdir. Rəssam Afrikanın qızmar günəşi altında qovrulmuş çöllərin, ağır həyat keçirən rəngli əhalinin yaşadığı kəndlərin koloritini yaxşı verə bilmişdir. Bununla birlikdə, o, kədərli həyat içində əlvan geyinməyi, vaxt tapdıqca çalıb-çağırmağı, gülüb-oynamağı sevən zənci cavanlarının geyimlərini də tamaşanın ümumi ahənginə uyğunlaşdırma bilmişdir.

Xareoqrafiya sənətinin məşhur ustaları—SSRİ xalq artistləri K.M.Sergeyev—Lenni (həm də tamaşanın quruluşçusudur), N.M.Dudinskaya — Sari öz rollarını böyük bir məharətlə aparırlar. Rəqslərin təbiiliyi, axıcılığı, zəngin boyalı və müxtəlif naxışlı olması adamı valeh edir. Sergeyev və Dudinskayanın rəqsləri bu sənətin nə qədər geniş ifadə imkanlarına malik olduğunu bütün aydınlığı ilə göstərir.

Bəzən dalğalı, coşğun bir alov kimi kükrəyən, bəzən xəfif külək qabağında əsən yarpaq kimi titrəyən, bəzən çətin sıçramalar, fırlanmalarla insanı heyrətdə qoyan, bəzən sakit bir göl üstündə üzüb gedən sonalar kimi ayaqlarının ucunda

süzən Sergeyev və Dudinskaya tamaşaçıların arası kəsilməyən alqışlarını qazanırdılar.

Bütün bu məziyyətlər "İldırım yollarla" tamaşasının ümumi bədii dəyərini artıran, onu zənginləşdirən mühüm cəhətlərdir. Lakin bu məziyyətləri doğuran, onların yüksək bədii bir vəhdətdə birləşməsinə səbəb olan, təbir-cəizsə, onlara qida verən, onları canlandıran, əlbəttə, musiqidir. Musiqi obrazların xarakterini, inkişafını, hadisələrin daxili dinamikasını, mübarizə edən qüvvələrin hərəkət xəttini, bədii formasını müəyyən edən əsas amil, aparıcı, həlledici qüvvədir.

Bəstəkar bu əsərində Afrika xalqlarının musiqi folklorundan çox istifadə etmişdir. Bu əsər Qara Qarayevin bir sənətkar kimi xalq yaradıcılığından necə istifadə etmək məsələsindəki yaradıcılıq prinsipinin mühüm xarakterini aydın göstərir.

Məlumdur ki, Qərbdə, xüsusilə, Amerikada zənci musiqi folklorundan, ümumiyyətlə, cənubi və orta Afrikanın rəngli xalqlarının musiqi folklorundan çox geniş "istifadə" edilir. O da məlumdur ki, bir sıra Qərbi Avropa və Amerika bəstəkarlarının bu xalqların musiqi folkloruna müraciət etmələri, əksəriyyətlə, ekzotik maraqlardan başqa bir şey deyildir. Belə bəstəkarların zənci musiqisinə bənzətmələrində və zənci xalq musiqisi adı altında quraşdırdıqları musiqi tərt-

ibatında, hər şeydən əvvəl özünəməxsus əvəzsiz bir gözəlliyə malik zənci musiqisinə və o musiqini yaratmış xalqa, onun ənənələrinə hörmət yoxdur. Zənci musiqisi adı ilə məşhur olan belə əsərlərdə ancaq xarici effekt, coşğun ritm alınır, bunlar da son dərəcə eybəcərləşdirilib hər cür rumbalar, fokstrotlar, rok-n-rollar formasında estradaları doldurur. Belə musiqi əsərləri rəngli xalqların folkloru deyil, ancaq bəzi xarici və təsadüfi xətləri ilə ona bənzəyən, əsl həqiqətdə isə dərin insani məzmunu boşaldılmış bir şeydir ki, burada texnika "məharəti" birinci yer tutur. Belə musiqi əsərləri heyvani ehtiras, şəhvət və ekstaz oyatmaq üçün hər cür formalist oyunbazlıqlarla bəzədilir.

Qara Qarayev taleyi haqqında əsər yazdığı xalqın tarixini, adət və ənənələrini, məişətini, xüsusilə, zəngin xalq musiqi sərvətini geniş bir qəlblə, böyük hörmətlə öyrənmiş, bu əsasda özünün müstəqil yaradıcılıq məhsulu olan musiqisini yaratmış, onu hər bir azərbaycanlının qulağına tanış olan xallarla bəzəmişdir. Əsər gərgin, ciddi bir yaradıcılıq məhsuludur. "İldırımli yollarla" bəstəkarın mahir bir texnika, yüksək bir musiqi mədəniyyəti ilə yaratmış olduğu melodik, bəzən lirik-həzin, bəzən oynaq, qəzəbli, coşğun, bəzən ağır-müdrək, lakin hər zaman mənalı, ürəyəyatan, ifadəli və öz rəngarəngliyi ilə, öz orijinallığı ilə könülləri fəth edən bir sənət əsəridir.

Qara burada bir novator sənətkar kimi hərəkət etmişdir. O, ənənələrin qulu deyil, həqiqi varisidir. O, populyarlıq xatirinə yüksək, mənalı yaradıcılıq prosesindən qaçmamışdır. O, xalqın irəliyə, inkişafa doğru istiqamətlənmiş zövqünü sənətkarlığının gücü ilə daha da zənginləşdirməyə çalışmışdır. Folkloru "enmək" yolu ilə deyil, onun ən yaxşı nümunələrində əks olunan xalq ruhunun qüdrətini anlamağa, mənimsəməyə çalışmış və bu yolda ciddi müvəffəqiyyətlər əldə etmişdir.

O, Qoqolun dediyi kimi, xəlqiliyin kaftanlar, həsir çarıqlarla, ayrı-ayrı köntöy sözlərlə ifadə olunmadığını bilir. O bilir ki, həqiqi xalq yaradıcılığının məhsulu olan əsərlər yüz illərdən bəri kamilləşə-kamilləşə, cilalana-cilalana gəlib bizə çatmış və bu xalq yaradıcılığı heç bir zaman qış yuxusuna getməmişdir. Xalq yaşadığıca, onun yaradıcılıq dühası da yaşayır, yaradır, inkişaf edir. Xalq yaradıcılığının ən gözəl nümunələri də ayrı-ayrı canlı insanlar tərəfindən müəyyən zaman və məkan daxilində öz dövrünün ab-havası içərisində yaranmış, təkmilləşmişdir. Xəlqilik müasir dövrün nailiyyətlərindən, onun zehni, zövqü, texniki inkişafından ayrılıb geriyyə, keçmiş pillələrə qayıtmaq demək deyildir. Bəlkə də xalqın yaratmış olduğu irsi bu günün səsi, bu günün qüdrəti, bu günün məharəti ilə yeni bir tərəvət və gözəlliklə davam və inkişaf et-

dirməkdir. Müasir sənətkarın vəzifəsi, ən dərin kökləri ilə xalq ruhuna bağlı olan sənətin ideya dərinliyini və kəskinliyini, texnika imkanlarını, təsir qüvvəsini, ifadə formasını qat-qat artırmaq və zənginləşdirməkdir.

Bu gün Qara Qarayev "Yeddi gözəl", "İldırımli yollarla" kimi baletlərin, "Leyli və Məcnun" simfonik poeması, "Alban rapsodiyası", neçə-neçə süitalar, konsertlər və nəğmələrin müəllifidir. O, 15-ə qədər kinofilmə və pyesə musiqi yazmışdır. Onun əsərləri Sovet İttifaqının hər yerində və ölkəmizin hüdudları xaricində müvəffəqiyyətlə ifa olunur. Qaranın musiqi yazmış olduğu əsərlərdən biri də V. Vişnevskinin Puşkin adına Leninqrad Dram Teatrında gedən "Nikbin faciə" əsəridir.

Biz yanvarın beşində bu əsərin tamaşasında olduğumuz zaman teatrın direktoru dedi ki: "Bu gün "Nikbin faciə"nin 187-ci tamaşasıdır. Bu vaxta qədər bütün tamaşalarda salon dolu olmuşdur. Bu müvəffəqiyyətin bir səbəbi də sizin bəstəkar Qarayevin bu tamaşa üçün yazdığı gözəl məzmunlu musiqisidir". Sonra da əlavə etdi: "Bir sıra demokratik ölkələrdə bu əsəri tamaşaya qoyan teatrlar Qaranın bizim tamaşa üçün yazdığı musiqini istəyirdilər. Biz də partiturların üzünü köçürüb onlara göndərdik. Axır aylarda xahişlər o qədər çoxalmışdır ki, bizim onları yerinə yetirmək imkanımız yoxdur. İndi

İngiltərə, Fransa, Belçika, İtaliya, hətta Argentinadan və başqa Avropa, Amerika ölkələrindən Qaranın partiturlarını tələb edirlər".

Direktorun dediyi bu sözlər Qaranın bir bəstəkar kimi nə qədər geniş şöhrət qazanmış olduğunu göstərir. "İldırımli yollarla" baleti isə zəngin yaradıcılığa malik olan sevimli bəstəkarımızın artıq geniş beynəlxalq meydana yol açmış olduğunu göstərən mühüm bir hadisədir.

1958 il

MUSIQİMİZİN PRİNSİPİAL QƏLƏBƏSİ

Qara böyük bir sənətkar kimi artıq bütün dünyada tanınır, sevilir. Otuz ilə yaxındır ki, mən Qaranın yaradıcılığını maraqla izləyir, onun yeni, çətin yolda cəsarətlə, inadla, usanmadan irəlilədiyini görüb, iftixar hissi ilə "nə yaxşı ki, Azərbaycan musiqi sənətinin belə yüksək istedadlı, mədəniyyətli, ucuz şöhrətə uymayan, bu günü və gələcəyi heyrətli bir həssaslıqla duyan sənətkarı vardır" deyirəm.

Şeirdə olduğu kimi, musiqidə də xoşa gəlməyə, ötəri, ucuz populyarlıq qazanmağa aludə olanlar vardır. Belə adamlar daxili bir inamsızlıq, sənətin ən qiymətli dəyəri olan daxili yangısız yazır, quş ürəklərinin çırpıntısı ilə gözləyirlər ki, böyük, kiçik bir tərifi qoparsınlar.

Qara elə sənətkarlardandır ki, xalqın müasir, qabaqcıl zövqünü, arzu və tələbini unutmur, lakin gerilik, ibtidailik, rənglər və ahəngin xoşa gələn bəsitliyi yolu ilə deyil, hər yeni əsərində dinləyicilərin daxili aləmini zənginləşdirmək, onların zövqünü yüksəltmək, dərinləşdirmək, onlara yeni idrak qapılarını açmaq yolu ilə gedir. Məncə, sənətkarın yolu məhz budur.

Üçüncü simfoniya məzmunu, forması baxımından, əsərin bəstələnmə prinsipi və ideya-bədii nəticəsi etibarilə Qara sənətinin orijinallığına, dolğunluğuna, texniki virtuozluq və mənə dərinliyinə gözəl sübutdur. Bu simfoniya insan haqqında, onun sevinc və iztirabları haqqında poetik, canlı, zəngin, əzəmətli bir lövhədir. Burada insanın sarsılmaz iradəsi, qələbəyə inamı, çətinliyə dözümü və zəfəri musiqinin incə, qəzəbli, qüdrətli, həyəcanlı dili ilə verilmişdir.

Bu zəfərin çətin, bəzən ümitsiz görünən yolları cəsarətlə və realistcəsinə verildiyi üçün qələbənin dəyəri, mənası da ciddi, böyük, inandırıcıdır.

Qaranın mürəkkəb, çətin, nəcib, şərəfli sənət yolunda parlaq bir müvəffəqiyyət olan "Üçüncü Simfoniya"sı mənə müasir sovet musiqi sənətində və mənə məlum dünya musiqi yaradıcılığında prinsipial bir müvəffəqiyyət sayıram.

BELƏ OĞLU OLAN XALQ XOŞBƏXTDİR

Yaxından tanıdığın, sevdiyin bir adam haqqında yazmaq çətindir. Bu nə qədər qərribə görünsə də, çətindir.

Adamda qərribə bir hal əmələ gəlir. Düşünürsən, yaxın bir adam kimi dostluq hissənin həyəcanlı təsiri altında nöqsanlarına göz yummuram ki?

Bu incikli nigaranlıqdan xilas olmağın bir yolu var, amansız və obyektiv bir hakim-in-zamanın hökmü.

Bu hakim, bəzən ləng olsa da, həmişə dəqiq və rəddedilməz son hökmünü verir.

Fikrimdə ötüb-keçən illərin səhifələrini vərəqlədikcə, həmin illər ərzində Qara Qarayevin yaradıcılıq uğurlarının zamanın sınağından necə keçdiyini xatırladıqca bu həqiqətə bir daha inanıram.

İllər hər cür təsadüfi, xırda, xarakterik olmayan şeyləri yağışın yuyub apardığı izlər kimi yox edir.

Nəsillərin yaddaşında, zehində insanın mahiyyətini ifadə edən fəaliyyət, özünəməxsusluq, orijinallıq qalır.

Hamı belə bir sınaqdan çıxmağa müvəffəq olmur. Hətta gərəyincə mətanəti, iradəsi olmayan istedadlı adamlar belə həyatla üz-üzə mübarizədə

davam gətirmir, yarı yolda dayanır, ayrı-ayrı ötəri uğurlarla kifayətlənir, əvvəlcədən seçdikləri yoldan kənara çıxırlar. Qara Qarayevin 40 illik yaradıcılıq fəaliyyəti bəstəkarın güzəştisiz sənət prinsipinə, onun möhkəm əqidəsinə, xidmət etdiyi işə sadıqlıyınə parlaq sübutdur.

Bu gün, bütün dünyada tanınmış sovet musiqi ustası Qara Qarayev ildən-ilə, əsərdən-əsərə öz yaradıcılıq prinsipini təsdiq edir.

Tez-tez məndən soruşurlar: Sizinlə Qaranın bir sənətkar, bir insan kimi dostluğunuzun əsasında nə durur? Mən cavab verirəm: Yeniliyə meyl, yenilik hissi. Qara Qarayevin yaradıcılıq yolu çətin sınaqlardan keçmişdir. Bu yolda uğurlar olduğu kimi, uğursuzluqlar da, nailiyyətin sevinci olduğu kimi, qeyri-məzmunluğun acısı da olmuşdur. Burada gənc bəstəkar üçün asan yolla gedib musiqidə, poeziyada ancaq əyləncə axtaran, sızıltılar eşitmək istəyən primitiv zövqlü adamların xoşuna gəlmək şirniki vardı. Bu yolu özünə yaradıcılıq istiqaməti seçərək çox tez yüngül şöhrət qazanmaq, tez məşhurlaşmaq olardı.

Qara özünəməxsus orijinal yol seçmiş adam kimi tez məşhur olmaq şirnikinə uymadı. O özünün çətin yolunu seçdi. Bu yol çoxcəhətli, çoxçalarlı, həyatı dərin yaradıcılıqla dərk etmək-bəzən çox incikli olan axtarışlar yolu idi. Bu yol xalqın musiqi ənənələrini, dünya klassikasının

ənənələrini daha da zənginləşdirmək yolu idi.

Bu gün dünya miqyasında təsdiqini almış ustad sənətkar Qara Qarayev layiq olduğu qiyməti birdən-birə almamışdır.

Musiqi aləmi Qara Qarayevin simasında elə bir sənətkar qazanmışdır ki, dinləyicilərinin onu eşitməsi üçün bəstəkar aşağı əyilmir.

O, dinləyicilərinin zövqünü, sənət anlayışını yüksək pilləyə qaldırmağa çalışır, istəyir ki, bu yüksək pillədən onlarla ünsiyyət bağlasın, bir-birini qarşılıqlı anlayıb duymaq mühiti yaratsın. Bu, yaradıcılıq məharəti, sənət hünəri idi. Qara get-gedə buna daha artıq nail olurdu.

Qara Qarayevin "İldırımly yollarla" baletinin Leninqradda Kirov adına məşhur teatrdakı ilk tamaşasını xatırlayıram. Tamaşa salonunda oturub gərginliklə musiqini dinləyir, daxili bir nigaranlıqla yalnız səhnədə cərəyan edən hadisələri deyil, həm də tamaşa salonuna olan təsiri izləyirdim.

Tamaşanın əvvəlində salonda hökm edən gərginlik dəqiqələr keçdikcə aradan qalxırdı. Elə bil ki, tutqun səmada günəş şüalarının parıltısı görünməyə başlayırdı.

Baletin musiqisi, gözəl quruluşu artistlərin

Qara Qarayev bəstəkarlar və musiqiçilər arasında

Soldan: Anar, Maqsud İbrahimbəyov,
Qara Qarayev, Vasif Adıgözəlov,
Mirzə Babayev

mahir ifası ilə vəhdətdə get-gedə tamaşaçıları daha artıq cəlb edir, onları öz təsiri altına alırdı.

Öz məhəbbətləri ilə zülmün və irqi düşmənçiliyin qaranlıq səltənətinə meydan oxuyan qara dərili oğlan və ağ dərili qızın faciəli taleyinə salondakılar ürək çırpıntısı ilə tamaşa edirdilər.

Qara məndən bir az kənardə oturmuşdu. Tez-tez ona tərəf çevrilən heyran baxışların fərqi varmırdı.

Bu, təntənəli dəqiqələrdi. Tamaşaçıların həyəcanı, heyrəti get-gedə artırdı. Pərdə son dəfə örtüləndə alqış səsləri salonu bürüdü. Bəli, bu, həqiqi təntənə idi. Həm də bu, yalnız Qaranın təntənəsi deyil, bütün dünyada şöhrət tapmış, hər yerdə əsl, böyük sənətin pərəstişkarlarının sonsuz məhəbbətini qazanmış sovet baletinin təntənəsi idi.

O gün şair Nazim Hikmət də tamaşaçıların arasındaydı. Bütün gördükləri, eşitdikləri ilə sarsılmış böyük şair Qaranı qucaqladı, həyəcədən titrəyən səslə dedi: "Sağ ol, qardaş. Yeni müdrik musiqinlə bizə bəxş etdiyən sevinc və qürur hissi üçün sağ ol. Belə bir oğlu olan xalq xoşbəxtkdir".

Qaranın yaradıcılığına yüksək qiyməti mən Dmitri Dmitriyeviç Şostakoviçdən də eşitmişəm. Şostakoviç keçmiş şagirdinin böyük bir istedadı olduğunu qeyd edib deyirdi ki, Qara yalnız Azər-

baycan xalqının deyil, bütün musiqi aləminin fəxridir. Mənim Qara Qarayevlə 1938-ci ildən "Ürək nəğməsi" ilə başlanan yaradıcılıq dostluğum heç bir vaxt qırılmamışdır. Bəstəkar dönə-dönə mənim şeirlərimə müraciət etmişdir. Hər dəfə Qara ilə yaradıcılıq görüşündən böyük həzz alıram.

İndi Qara Qarayevin şanlı 60 illik yubileyində mən sonsuz qürur hissi ilə onu dostum, xalqımın görkəmli oğlu adlandırırım. Bir insan, sənətkar kimi onunla öyünürəm. Qara musiqi aləminə gözəl, əsl novator əsərlər vermiş sənətkardır.

MİRZƏ İBRAHİMOV

SƏNƏTƏ VURĞUNLUQ

(Q. Qarayevin anadan olmasının 70 illiyi münasibəti ilə)

Əlbəttə, böyük istedadlar bizim dünyanı vaxtsız tərk edəndə bütün yaxşı insanlar, vətən qeyrəti ilə yaşayanlar yanıb-yaxılırlar. Çünki o vaxtsız getmiş adamlar hələ xalq üçün, vətən üçün çox şey edə bilərdilər. Vətən övladının gördüyü işlərlə fəxr etmək, bu işləri yaşatmaq, irəli aparmaq və onun hansı keyfiyyətlərlə yüksəldiyini aydınlaşdırıb bir varis kimi saxlamaq, zənginləşdirmək biz vətəndaşların borcudur.

Qara Qarayev aramızdan tez getmiş olsa da, əbədi ad qoyub, musiqi mədəniyyətimiz tarixinin parlaq səhifələrini yazıb. O, bizə elə bir sərvət, elə bir xəzinə qoyub gedib ki, nəsil-nəsil övladlarımız o xəzinədən bəhrələnəcəkdir, ondan ilham və bədii qüvvə alacaqlar. Mədəniyyət xəzinəmizə yeni sərvətlər əlavə etmək üçün səylə, bacarıqla çalışacaqlar. Bütün xəzinələrin açarı olan əməyə – fədakar, coşqun əməyə sarılacaqlar.

Qara Qarayev bütün həyatını və varlığını

mənəvi sərvətlər aləminə, bədii nemətlərin ən incələrindən olan və insanın daxilinə, psixologiyasına günəş şüası kimi dərhal təsir göstərən musiqiyə həsr etmişdir. O musiqiyə ki, onsuz yaşamaq həyatın, təbiətin çox sirlərindən, çox nemətlərindən məhrum olmaq, öz mənəviyyatını qidasız, ac qoymaq deməkdir. Q. Qarayevin musiqisi haqqında mən bu sözləri bütün qəlbimlə deyirəm. Çünki o musiqidən mənən, ruhən nə qədər faydalandığımı, necə estetik həzz aldığımı ancaq mən özüm yaxşı bilirəm.

Q. Qarayevin musiqi aləmində keçdiyi yol heyrətamizdir. Hətta bəzən adama sirlərlə dolu görünür. Fikir verin: o, 1918-ci ildə, fevral ayının 5-də dünyaya gəlib. 8 yaşında musiqi məktəbində oxuyub. Bir neçə il sonra isə konservatoriyanın tələbəsi olub. Bu sadəcə fakt onun fitri istedadının gücünü, parlaq musiqi qabiliyyətinin canında, qanında alovlandığını göstərir.

Bu parlaq istedadın, qüdrətli sənətkarın ilk müəllimlərindən biri böyük bəstəkarımız, Azərbaycan professional musiqisinin əsasını qoymuş və onun klassik nümunələrini yaratmış Üzeyir Hacıbəyov olub. Həm də hansı fondan? Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarından!..

Qarayevin həyatı, şəxsiyyəti və yaradıcılığı nəsillərə nümunə, örnək ola bilər. Xüsusən, müasir gənclərə və yeniyetmələrə məsləhət

görürəm ki, onun həyatını, fəaliyyətini, yaradıcılığını dərinədən öyrənsinlər. Həm də qabiliyyətinin istiqamətindən, istəyindən və həvəsindən asılı olmayaraq hamısı öyrənsin.

Q.Qarayev etik-əxlaqi cəhətdən də öyrənilməyə layiqdir. O, xalqımızın gözəl mənəvi keyfiyyətlərindən olan ata-anaya, müəllimə, ustadına, yaşlılara dərin hörmət bəsləmək cəhətdən nümunə idi. Bu yerdə gəlin onun öz böyük müəllimlərinə, o cümlədən, Üzeyir Hacıbəyova münasibətinə nəzər salaq.

Üzeyir Hacıbəyova məhəbbətindən danışanda yadıma bir əhvalat düşür. 1938-ci ildə Qara Qarayevi və Cövdət Hacıyevi Moskva Konservatoriyasına təhsillərini tamamlamağa göndərməyi birinci olaraq Respublika Xalq Komissarları yanında incəsənət işləri idarəsinin rəisi kimi məndən Üzeyir Hacıbəyov xahiş etmişdi. “Vətən” operasına müqavilə bağlamaq barədə də mənimlə Üzeyir Hacıbəyov danışmışdı. Çox gözəl və yüksək etikalı insan, məşhur həkim-alim Əbülfəs Qarayev, yəni gələcək böyük bəstəkarın atası o günlərdə mənə evə zəng edib oğlunun taleyi, gələcəyi ilə maraqlandı.

– Eşitmişəm, Qaranı Moskvaya göndərirsiniz. Opera yazmaq üçün müqavilə bağlamısınız. Bir şey çıxacaqmı?

Mən Əbülfəs kişinin adını çox eşitmişdim.

Uzaqdan görmüşdüm. Şəxsən tanımasam da, ona böyük hörmətim vardı.

– Çox istedadlı oğlunuz var, – dedim, – hər bir ata belə övladla fəxr edə bilər. Onun böyük gələcəyinə şübhə yoxdur. Üzeyir Hacıbəyov məsləhət görüb.

Dahi bəstəkarın adını eşidən kimi Əbülfəs müəllim dedi:

– Bir halda ki, Üzeyir müəllim lazım bilir, daha ona nə söz olacaq?

Q.Qarayev P.İ.Çaykovski adına Moskva Konservatoriyasında təhsil illərində dünya musiqi mədəniyyəti tarixini, dahi sənətkarların həyat və yaradıcılığını dərinədən öyrənmişdir. Görkəmli sənətkar D. Şostakoviçin sənətkarlıq sinfini 1946-cı ildə uğurla başa vuran Q.Qarayev hələ tələbəlik illərində ciddi yaradıcılıqla məşğul olurdu. Onun təhsillə bərabər necə məhsuldar işləməsinə heyretlənməmək mümkün deyil. Yalnız əsl istedad sahiblərində, fitrətən yaradıcı doğulanlarda bu qüdrət ola bilər.

1938-ci ildə bəstələdiyi “Könül mahnısı” kantatası ilə şöhrəti konservatoriyadan kənara çıxan Qara Qarayev kiçik musiqi parçası ilə bərabər, birinci və ikinci simfoniya yaradır. Mühəribə dövründə xalqımızın faşist işğalçılarına qarşı apardığı fədakar mübarizədə sovet adamlarının misilsiz qəhrəmanlığı, vətənpərvərliyi tələbə Qaranın qəlbini rıqqətə gətirir.

O, Cövdət Hacıyevlə birgə “Vətən” operasını yazır. Təsadüfi deyil ki, sənətsünaslar 40-cı illərin ikinci yarısını Q.Qarayevin bir sənətkar olaraq yetkinlik dövrü adlandırırlar.

Q.Qarayevin yaradıcılığı zəngin olduğu qədər də rəngarəngdir. Bu, özünü təkcə mövzu müxtəlifliyində deyil, janr əlvanlığında da göstərir. “Leyli və Məcnun” simfonik poeması, A.S.Puşkinin şeirləri əsasında “Mən sizi sevir dim”, “Gürcüstan təpələrində” pomansları, “Alban raspodiyası”, “Don Kixot” simfonik qravürləri, “Zamanın bayraqdarı”, “Zəriflik” monooperası, “Coşğun qaskoniyalı” musikli ilə ürəkləri ovsunlayır. Onun “Rəqs müəllimi” (Löpe de Veqa), “Nikbin faciə” (Vs. Vişnevski), “Qəribə adam” (Nazim Hikmət), “Antonio və Kleopatra” (V.Şekspir) teatr tamaşalarına, “Xəzər neftçiləri haqqında dastan”, “Tərixin ibrət dərsi”, “Uzaq sahillərdə”, “Mateo Falkona”, “Qoyya” (Fərəc Qarayevlə birgə) filmlərinə bəstələdiyi musiqi psixoloji dərinliyi, fəlsəfi mənə tutumu, humanizm duyğularının tərənnümü, gərgin dramatism, mübarizlik ruhu, tərənə zənginliyi ilə dinləyicini heyran qoyur.

Q.Qarayevin “Yeddi gözəl” və “İldırımli yollarla” baletləri dünyanın ən qüdrətli sənət nümunələri ilə yanaşı durur. Bu əsərlər SSRİ-nin qabaqcıl sənət ocaqlarında, xarici ölkələrin məşhur teatrlarında uğurla tamaşaya qoyulub.

Həmin baletlər Azərbaycanın neçə-neçə aktyor nəslinin yetişib formalaşmasında əvəzsiz sənət nümunəsidir.

Beynəlxalq aləmin uca kürsülərindən Q.Qarayev barədə tutarlı söz deyildi, dünya mətbuatında onun sönməz istedadı və sovet musiqisi xəzinəsinin inciləri olan əsərləri barədə hərarətlə, dərin fikirlərlə cəlvələnen məqalələr yazıldı. Moskvada və Leninqradda tədqiqat əsərləri çap olundu. Bir sözlə, azərbaycanlı sənətkar dünya şöhrəti qazandı.

Lakin nə onun ilhamı, nə də özü bu təriflərdən, bu şöhrətdən çaşmadı, işdən, əməkdən, yazıb-yaratmaqdan yorulmadı, doymadı.

Görkəmli bəstəkarın mövzu dairəsi nəhayət-sizdir. O, dahi Nizaminin yaradıcılığından, Azərbaycan folkloru və muğamlarından, rus və dünya mədəniyyətinin ən qüdrətli əsərlərindən qidalanmışdır. Geniş məlumat, bilik, təfəkkür kəsərliyi, dərinlərə işləyən fikir cəhətdən o, heç vaxt kasadlıq çəkməmiş, həmişə yeni kəşflərlə pərəstişkarlarını, həqiqi sənət aşiqlərini sevin-dirmişdir.

Geniş maraq dairəsi, qüdrətli istedad, iti zəhin, müasir dünyanın anlayışları, ümumbəşəri hisslər, əsl insani ehtiraslar onun yaratdıqlarına dərin humanist keyfiyyətlər aşılamışdır.

Q.Qarayevin əsərlərində Azərbaycan muğamlarının dərin fəlsəfi nidaları, milli xalq

havalarının cana yatan, oynaq sədaları eşidilir. Eyni zamanda unudulmaz sənətkar rus və Qərb musiqisinin, mədəniyyətinin dərin bilicisi idi. Onları mütaliə edir, dinləyir, böyük sənətin sirlərini öyrənirdi. Qara Qarayev Üzeyir Hacıbəyovun yolunu davam etdirərək Azərbaycan və Şərqi musiqisi ilə rus və Avropa musiqisinin sintezini yeni yüksəkliyə qaldırdı.

O, son nəfəsinə qədər musiqi məbədinə pərəstiş edərək ilhamla işlədi. Xalqına, onun mədəniyyətinə, musiqisinə xidmət göstərdi. Özü də bir sıra istedadların müəllimi oldu.

Q. Qarayev böyük bəstəkar olmaqla bərabər, həssas, ürəyi, sözü açıq, mübariz, mütəfəkkir insan idi. Onu şəxsən tanıyanlar, tələbələri öz ustalarını həmişə heyranlıqla yad edirlər. Onun insanlığından, əxlaqi paklığından danışanda çox şeyləri xatırlayıram.

1948-ci ildə musiqi barədə qərarla və mübahisələrlə əlaqədar olaraq biz bir iclasda olduq. Orada günün ictimai ab-havasından istifadə edərək bəziləri bir sıra bəstəkarları, o cümlədən Q. Qarayevi hansı "izmdə" isə günahlandırmağa çalışırdılar. Orada Qarayev özünü mərdi-mərdanə aparıb xalq musiqisinə yüksək qiymət verdi. O, tükənməz çeşmədən yaradıcı faydalandığını, lakin mexaniki istifadənin əleyhinə olduğunu söylədi.

Q. Qarayev bütün varlığını musiqiyə ver-

mişdi. O, musiqi pərvanəsi idi. Musiqi barədəki gözəl fikirləri məhz belə bir vurğunluğun ifadəsidir. O yazır: "Ancaq musiqi insanın gizli, lakin böyük və dərin hissələrini açma bilmək qüdrətinə malikdir. Əlbəttə, bu hissələri sözlərin dilinə də çevirmək olar. Lakin bu tərcümədə ən incə intonasiyaların çoxu buraxılmış və incəlikdən məhrum edilmiş, hətta əbədlilik itirilmiş olacaq".

Bir yazıçı kimi mən də həmişə ədəbiyyat barədə bu fikirdə olmuşam və bu fikirdəyəm. Elə hesab edirəm ki, bizim hər birimiz öz inamında haqlıdır.

SSRİ Xalq artisti, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Lenin, SSRİ, Azərbaycan SSR Dövlət mükafatları laureatı, akademik Qara Qarayev təkcə mənsub olduğu xalqın deyil, bütün tərəqqipərvər bəşəriyyətin qüdrətli humanizm carçısı olan bəstəkar övlədidir.

"Kommunist" qəzeti, 5 fevral 1988 il

MEHDİ HÜSEYN
PARLAQ İSTEDAD

Azərbaycanın Xalq yazıçısı Mehdi Hüseynin arxivindən bir sıra maraqlı materiallar tapılmışdır. Bunlardan görkəmli bəstəkar Qara Qarayevin yaradıcılığı haqqındakı qeydlər diqqəti xüsusilə cəlb edir. Biz həmin qeydləri oxucuların nəzərinə çatdırırıq.

Etiraf edirəm ki, Qara Qarayevi bir bəstəkar kimi “Yeddi gözəl” baletinin ikinci redaksiyası səhnədə göstərildikdən sonra sevməyə başladım. Qarayevin əsərlərinin böyük və qüdrətli bir istedad tərəfindən yaradıldığını bundan çox-çox əvvəl də hiss edirdim. Ancaq o vaxta qədər mənə elə gəlirdi ki, o, milli Azərbaycan musiqisinin məzmunundan xeyli uzaq, bu musiqiyə qəsdən arxa çevirməyə çalışan, bu musiqinin ənənələrində dünya musiqi mədəniyyəti tarixində müəyyən bir yer tutmağa qadir qiymətli əsərlər görməyən bir sənətkardır. Bu təsəvvürü məndə yaradan nə idi? Belə görünür ki, Qara Qarayevin Azərbaycan musiqisinin miqyasını genişləndir-

mək üçün onun inkişafına gətirdiyi yenilikləri duya və qiymətləndirə bilməməyim.”Yeddi gözəl” baletinin ikinci redaksiyasında mənə daha yaxşı çatan motivlər Qarayevin musiqi dilini müəyyən dərəcədə yaxşı anlama bilməyimə kömək etdi. Bu dövrdən başlayaraq məndə Qarayevin həm simfonik, həm də balet musiqisini bir neçə dəfə dinləmək həvəsi oyandı və deməliyəm ki, məndə Qarayevin yaradıcılığına münasibət get-gedə dəyişməyə başladı. “İldırımli yollarla” baletinin həm tematik, həm də musiqi fakturası etibarlı ilə bizdən xeyli uzaq olmasına baxmayaraq, mən bu əsərdə də məhz Azərbaycan bəstəkarını gördüm. Və bu baletin Böyük Teatrın səhnəsində göstərilən ilk tamaşasından sonra öz-özümə dedim: “Qara bizim milli iftixarımızdır!”. Heç də qəribə deyil ki, məndə yaranan bu yeni münasibət Qara Qarayevin əvvəllər dinlədiyim və sevə bilmədiyim əsərlərinə tamam başqa bir gözlə baxmağa məni məcbur elədi. Onu da deyim ki, bu münasibəti məndə daha da möhkəmlədən bir səbəb də ortaya çıxdı: mən Qara ilə şəxsən yaxınlaşdım və onun Azərbaycana, doğma xalqına, bizim keçmiş mədəni irsimizə, xüsusən də musiqimizə necə qırılmaz tellərlə bağlı olduğunu hiss elədim.

Mən onun yaradıcılığı haqqında bəzi mülahizələr söyləyirəmsə, bunlara yalnız sırası bir dinləyicinin subyektiv qeydləri kimi baxmaq

lazımdır. Əlbəttə, bu subyektiv mülahizələr yəqin ki, Qara Qarayevin musiqi yaradıcılığını sevən Azərbaycan ziyalılarının əhəmiyyətli bir hissəsinin mülahizələrini əks edəcəkdir.

Mən sovet dövründə boy atmış bəstəkarlarımızın yaradıcılığını izlədiyim üçün, onları müqayisəli surətdə qiymətləndirərkən belə bir qənaətə gəlirəm ki, onların əsərlərində az və ya çox dərəcədə özlərindən əvvəl yazılmış musiqi motivlərinin melodiya və ya nəğmələrin, oyun havalarının, muğamların, təsniflərin və sair xalq əsərlərinin bəzən eynən, bəzən də yenidən işlənmiş şəkildə təkrarı vardır. Doğrudur, bu cür istifadə və iqtibas eyib deyildir. Amma hər halda tamam orijinal və müstəqil yaradıcılıq da deyildir. Mən bunu bayatılardan, qoşmalardan, aşığı mahnılarının sözlərindən faydalanan, şifahi xalq ədəbiyyatının ifadə formalarını mexaniki surətdə şeirə gətirən bəzi şairlərin yaradıcılığı kimi bir növ təqlidçiliyə bənzədirəm. Məlum olduğu kimi, bu növ təqlidçilik bədii ədəbiyyatda çox vaxt epiqonluğa gətirib çıxarır, bədii ifadə vasitələrinin zənginləşməsinə xeyli maneə törədir, bəzən bizə çoxdan məlum əsərlərin hətta müəyyən ideya motivlərini də müasir ədəbiyyata daxil etməklə nəticələnir. Bu, həqiqi novatorluğun inkişafını ləngidir.

Mən həmişə bu fikirdə olmuşam ki, əgər sənətkar hər hansı əsərində yeni bir fikir

söyləmək istəyirsə və ya söyləyirsə, o, istər-istəməz özündən əvvəlki sənətkarların dilindən, ifadə tərzindən və bədii vasitələrindən faydalansa da, yeni fikrin sayəsində yeni keyfiyyətli əsər yaradır. Bu, doğrudur! Lakin həqiqi və böyük sənətkar dilindən, ifadə tərzindən və bədii vasitələrində də öz üslubunun tamam müstəqil və yeni bir keyfiyyətdə meydana çıxmasına müvəffəq olur. Qara Qarayevin yaradıcılıq yolu mənim təsəvvürümə görə, ikinci yolun məhsuludur. Yəni bəstəkar yalnız fikir və ideyalarının yeniliyinə deyil, eyni zamanda, musiqi dilinin də orijinallığına və müstəqilliyinə böyük diqqət yetirir. “Yeddi gözəl” mövzusunu işlərkən qədim Azərbaycan rəqslərinin bəstəkar tərəfindən bol-bol təkrar olunmasına və yaxud işlənmiş şəkildə istifadə olunmasına istədiyi qədər imkanı vardı. Amma Q. Qarayev bu yolla getməmişdir. O, milli musiqinin zahiri atributlarına deyil, əsas ruhuna sadıq qalmaqla bərabər, hətta nadir hallarda belə, bizə tanış motivləri təkrar etmir; tamam yeni və özünə məxsus parçalar yaradır. Bu yol dediyim kimi, heç də milli Azərbaycan koloritindən və ruhundan, yəni həqiqi xəlqilikdən uzaqlaşmaq deyildir.

Qara Qarayev mənim nəzərimdə, ilk növbədə mütəfəkkir bəstəkardır. Mən bu fikrə də “Yeddi gözəl” əsərinin 1959-cu ildə ongünlük

Bəstəkarlar İttifaqında əyləncəli gecə

Soldan: Oktay Zülfüqarov,
Anar, Qara Qarayev, Emin
Sabitoğlu

ərəfəsində göstərilən tamaşasında gəldim. Bu əsərdə zəncirin halqaları kimi bir-birinə möhkəm bağlanmış və həmişə də böyük vəhdətdə daim ardıcıl bir enerji ilə yüksələn qüdrətli bir drammatizm vardır. Heç də təsadüfi deyil ki, yalnız “Yeddi gözəl” baleti deyil, ümumən Qarayevin əsərləri fikir gərginliyindən doğan bu drammatizmlə bizim başqa bəstəkarlarımızın əsərlərindən fərqlənir. Hətta öz emosionallığı etibarlı ilə də bu əsərlərin gücü həmişə fəlsəfi fikirlə zəngin hissələrin üzvi birləşməsindədir. Həm “Yeddi gözəl”, həm də “İldırımli yollarla” əsərləri boyu həyəcanlı və narahat fikirlərin qüdrətli çırpıntısına heç bir zaman mane olmur. Əksinə, onların ideya vəhdətinin daha da güclənməsinə kömək edir.

Lev Tolstoy bədii tərcümə haqqında demişdir ki, əsərin gücü başqa dilə tərcümədə bilinir. Musiqi əsərləri, xüsusən simfoniya və balet tərcüməsiz də başqa xalqlara çatır. Bu, aydındır. Lakin bütün musiqi əsərlərinin eyni dərəcədə anlaşılıqlı olması üçün nə isə daha aydın və daha müasir bir musiqi dilində yazılması mühüm şərtidir. Heç də təsadüfi deyil ki, Azərbaycan musiqi əsərlərindən ən çox yayılanı yüksək professional səviyyədə müasir dildə yazılanlardır. O da təsadüfi deyil ki, bizim ən şöhrətli bəstəkarlarımız içərisində əsərləri başqa ölkələrdə ən geniş yayılmış müasir bəstəkar Qara

Qarayevdir. Sənətkarlıq məharətinin diqqətəlayiq xüsusiyyətlərindən ən mühümünü onun həqiqi milli bəstəkar olmaqla yanaşı, müasir dünya musiqisinin nailiyyətləri səviyyəsinə yüksəlməsidir. “İldırımli yollarla” baletində Sari ilə Lenni irqçilərin tonqalında həlak olduqdan sonra xalq qəzəbini ifadə edən apofeozu xatırlayırsınızmı? Mənə elə gəlir ki, bəstəkarın bu heyvətəməz parçasını eyni dərəcədə alman, çinli, ingilis, zənci, ərəb və azərbaycanlı duyub anlayır. Burada Qarayev yalnız özünün “atom orkestrrovkası” ilə deyil, hər şeydən əvvəl, dərin inqilabi ehtiras və qüdrətli humanist hissələri ilə bizi sarsıdır. Biz – tamaşaçılar qiyamçı xalqla birlikdə müstəmləkəçilərə qarşı qiyama qalxmaq istəyirik. Demək, bəstəkar yenə hər şeydən əvvəl müasir və böyük ideyanın – azadlıq ideyasının alovlu nəğməkarı kimi bizim qarşımızda canlanır və biz özümüzü xoşbəxt hiss edirik ki, bu nəğməkarın vətəni Azərbaycandır!

Əsl istedad və əsl sənətkar üçün gözəl əsərlər yaratmaqdan ötrü müəyyən dar çərçivəyə qapanıb qalmaq heç də şərt deyil. Əksinə, mən deyərdim ki, sovet adamlarının həqiqi beynəlmiləlçiliyi hər sahədə, o cümlədən incəsənət sahəsində də müəyyən şəkillərdə öz əksini tapmalıdır. Bu baxımdan Qara Qarayevin yüksək mədəniyyətli bir sənətkar kimi başqa xalqların musiqi stixiyasına asanlıqla daxil ola

bilməsi xüsusi və qiymətli bir məziyyətdir ki, bunu təkzib deyil, təqdir etmək lazımdır. Bu, Azərbaycan sənətinin dünya miqyasına çıxması üçün ümidli və səmərəli yollardan biridir.

“Kommunist” qəzeti
18 may 1967

CƏFƏR CƏFƏROV

GÖZƏL SƏNƏT ƏSƏRİ

1957-ci il yanvarın 4-də S.M.Kirov adına Leningrad Akademik Opera və Balet Teatrı səhnəsində Azərbaycan bəstəkarı Qara Qarayevin «İldırımli yollarla» adlı yeni baleti tamaşaya qoyulmuşdu. Bir qrup Azərbaycan sənət və ədəbiyyat xadimləri ilə birlikdə mən də həmin tamaşada olduğumdan, öz təəssüratımı qısaca söyləmək istərdim.

Hər şeydən əvvəl demək lazımdır ki, Leningrad dünya balet sənətinin ən qədim və ən qabaqcıl mərkəzlərindən biridir. Böyük rus balet ustalarının əksəriyyəti burada tərbiyə almış və şöhrətlənmişdir. Leningrad balet teatrı dünyanın bir çox görkəmli balet artistlərini həmişə cəzb etmiş və onlar bu teatrın səhnəsində oynamağı özlərinə böyük şərəf bilmişlər. Biz Leningradda olduğumuz bir neçə gün ərzində burada Fransa, İngiltərə və Amerikadan gəlmiş üç gözəl balet ustası çıxış etdi. Balet səbətində Leningrad böyük şöhrət qazandığı kimi, leninqradlılar da ən tələbkar balet tamaşaçıları kimi tanınmışdılar. Belə şəhərdə, belə teatrda müvəffəqiyyət qazan-

maq olduqca çətin bir imtahandan keçmək deməkdir. Aydın ki, bizim ürəklərimiz Qara Qarayev üçün bərk döyünür, narahatlıq keçirirdi. Doğrudur, Leningrad bir neçə ildən bəridir ki, Qara Qarayevi, necə deyərlər, «dişinə vurmuş», sınamış və ürəkdən sevmişdir. Hələ 1953-cü ildə «Yeddi gözəl» Leningradın Kiçik Opera və Balet Teatrı səhnəsində müvəffəqiyyətlə oynanaraq, leninqradlıları Qarayev sənətinin qüdrəti və gözəlliyi ilə tanış etmişdir. O vaxtdan «Yeddi gözəl» 78 dəfə oynanmış və həmişə salon ağzına qədər dolu olmuşdur.

1956-cı ildə Qara Qarayev Leningradın ən böyük dram teatri olan Puşkin adına Akademik teatrda «Nikbin faciə» dramına musiqi yazmışdır ki, bu musiqinin şöhrəti çox uzaqlara yayılmışdır. Yanvarın 5-də mən, şair Rəsul Rza və dirijor Kamal Abdullayev həmin tamaşaya baxdıq; fasilə zamanı teatrın direktoru ilə söhbətdən öyrəndik ki, «Nikbin faciə»ni tamaşaya qoyan bir çox sovet teatrları, xalq demokratiyası ölkələrinin teatrları Qara Qarayevin yazdığı musiqi üçün sifariş göndərmişlər. «Nikbin faciə» üçün yazılmış musiqi parçaları içərisində bir «Matros valsı» da vardır. Vals o qədər gözəldir ki, teatrın işçiləri tamaşa zamanı ona qulaq asmaq üçün, bir adət olaraq, işlərini buraxıb salona doluşurlar. Hazırda Qara Qarayev həmin teatrın «Qaç-a-qaç» adlı yeni tamaşası üçün də

musiqi yazmışdır.

Nəhayət, leninqradlılar Qara Qarayevin kino-filmlərə, o cümlədən Leningrad studiyasının çəkdiyi «Don Kixot» filminə yazdığı musiqidən tanıyırlar. Biz Leningradda ikən şəhərin bir çox ekranlarında musiqisi Qara Qarayev tərəfindən yazılmış «Bir məhəlləli iki oğlan» filmi nümayiş etdirilirdi.

Bütün bunlar göstərir ki, Leningrad tamaşaçıları Qara Qarayevi çoxdan sınaqdan keçirmiş və ona inanmışlar. Biz bunu bilirdiksə də, ürəklərimiz yenə də narahat idi: görəsən yeni baletin taleyi necə olacaqdır? Tamaşanın ilk pərdəsindən sonra aydın oldu ki, narahatlığımız tamamilə əsassızdır. Bunu yalnız tamaşa zonasında tez-tez səslənən alqışlar deyil, fasilə zamanı gördüklərimiz və eşitdiklərimiz də aydın sübut edirdi. Deyirlər ki, həqiqi sənət əsəri həmişə bayram təsiri bağışlayır. «İldırımli yollarla» baleti doğrudan da bayram qədər fərəhli və sevincli bir tamaşadır.

İkinci pərdədən sonra Rəsul Rza, mən və Qarayev foyədə söhbət edirik. Şair Nazim Hikmət də bizimlədir. O, böyük fərəh içindədir; dərin iftixar hissi ilə Qaranın sənətindən danışır, gözləri yaşarır, lakin yenə də həyəcanlı bir dillə deyir: «Mən istərdim ki, Sabir, o böyük şair qəbirdən qalxsın və görsün ki, onun eloğlusu Azərbaycanın adını nə qədər böyük yüksəkliyə

qaldırmışdır».

Leninqrad teatrında bir adətdir: üçüncü pərdə başlanmazdan əvvəl salonda işıqlar sönərkən, pulta qalxan dirijoru tamaşaçılar mütləq alqışlayırlar. Bu zaman işıqlar yenidən yanır və dirijor tamaşaçıların alqışlarına baş əyir. Bu dəfə isə dirijor baş əyərəkən birinci sırada oturmuş Qaraya əl uzadır, onu təbrik edir; işıqlar sönür, güclü proyektorlar yalnız Qaranı işıqlandırır, bütün salon gurultulu alqışlara qərq olur. Tamaşa qurtarandan sonra isə alqışlar susmaq bilməyir; quruluşçu Sergeyev, dirijor Qrikurov və rəssam Dorrerlə birlikdə Qara dəfələrlə səhnəyə gələrək, tamaşaçıların məhəbbətinə baş əyir. Sonra səhnə arxasında mitinq başlanır. SSRİ Mədəniyyət naziri Mixaylov teatrın kollektivini böyük yaradıcılıq qələbəsi münasibəti ilə təbrik edir; Azərbaycan SSR Mədəniyyət naziri Qurbanov yoldaş respublikamızın sənət və mədəniyyət işçiləri adından yenidən teatrın kollektivinə öz təşəkkürünü bildirir; tamaşada olmuş Argentina yazıçıları, Braziliya rəssamları da çıxış edərək Azərbaycan bəstəkarını və teatrın kollektivini dərin təşəkkür hissi ilə təbrik edirlər.

Teatrın işıqları sönür, biz evə qayıdırıq...

* * *

Həyəcanlı dəqiqələr keçdikdən sonra biz yenə də əsəri düşünür, onun doğurduğu böyük təsirin köklərini, sirlərini anlamağa çalışırıq...

Lakin hər şey aydındır, heç kəs şübhə etmir ki, «İldırımli yollarla» baleti gözəl sənət əsəridir. Gözəl sənət əsərinin sirri isə məlumdur: böyük istedad, qabaqcıl görüş, geniş müşahidə, dərin səmimiyyət, yüksək sənətkarlıq.

Balet Cənubi Afrika xalqları həyatından bəhs edir. Bəstəkarı və teatrı bu uzaq ölkəyə aparıb çıxaran heç də ekzotika həvəsi, zahiri yaraşlıq hissi deyildir. Onları ruhlandıran dərin insanpərvər bir ideyadır. Müasir dünyanın ən böyük dərdlərindən biri irqçilik zülmüdür. Kapitalizmin doğurduğu bu bəlanın bütün dəhşətini, ağırlığını hiss edən xalqlardan biri isə Cənubi Afrika xalqıdır. Piter Abraxamsın «İldırımli yollarla» adlı romanına əsaslanaraq Q. Qarayev, libretto müəllifi Y. Slonimski və teatrla birlikdə Cənubi Afrika xalqlarının irqçiliyə və müstəmləkəçiliyə qarşı apardığı çətin və ağır mübarizəni dərin səmimiyyət və məhəbbətlə təsvir edən çox təsirli bir balet əsəri yaratmışdır. Süjet iki gəncin: ağ qız Sari və mulat oğlan Lenninin faciəli məhəbbəti üzərində qurulmuşdur. İrqçilik siyasəti onların insanlıq hüququnu boğur, məhəbbətini təhqir edir, səadətini pozur. Onlar həlak olurlar. Bu faciəli məhəbbət macərası geniş fonda verildiyindən, tamaşaçı Cənubi Afrika xalqlarının həyatı, məişəti, adətləri və mübarizəsi ilə də tanış olur. İrqçiliyin doğurduğu dəhşətlərdən biri də Cənubi Afrika xalqları – qaralar və mulatlar

arasında zülmkar ağlar tərəfindən süni surətdə görükləndirilən düşmənçilikdir. Əsərin ikinci süjet xətti həmin mövzuya həsr edilmişdir. Lenni qara Mako ilə birlikdə mulatlar və qaralar arasındakı süni düşmənçiliyi aradan qaldırmağa və beləliklə də irqçilik siyasəti yürüdənlərə qarşı mübarizə cəbhəsini möhkəmləndirməyə çalışır. Lenni ilə Sarinin faciəsi mulatları və qaraları birləşdirir və onlar, başda Mako olmaqla, intiqam və azadlıq hissləri ilə alışaraq, öz cərgələrini möhkəmləndirir, işığa doğru irəliləyirlər.

Bütün bu hadisələr, eləcə də Cənubi Afrikanın həyat və məişətindən alınmış səhnələr əsərin musiqisində öz əksini tapmışdır. Qara Qarayev balet musiqisində illüstrasiya yolu ilə getmir, Çaykovski – Prokofyev ənənələrini davam etdirərək, ideya və fikirləri, ehtiras və hissləri, hadisə və hərəkətləri musiqi dili ilə ifadə edir, möhkəm musiqi dramaturgiyası əsasında canlı obrazlar yaradır. Tamaşaya baxan Leninqrad bəstəkarı Solovyov Sedoy deyirdi ki, Piter Abraxamsın romanını oxumuş olmasaydım və ya baletin librettosunu bilməsəydim, mən yenə də Qara Qarayevin musiqisindən bütün əhvalatın harada və necə baş verdiyini hiss edərdim. Bu, doğrudan da belədir. Qarayevin musiqisi canlı səhnələri, xarakterləri, onların fikir və ehtiraslarını, arzu və istəklərini, nəhayət, onların çətin mübarizəsini son dərəcə aydın obrazlarla

təsvir edir. Baletin musiqisi ehtiras, məna və hərəkətlə doludur. Ayrı-ayrı səhnələri təsvir edən parçalar öz-özlüyündə çox mənalı və ifadəli olmaqla barabər, vahid dramaturgiya daxilində birləşir, çox geniş və zəngin bir simfonik lövhə yaradır. Bir çox musiqişünaslar haqlı olaraq «İldırımli yollarla» baletini «İldırımli yollarla» simfoniyası da adlandırırlar.

Öz milli xüsusiyyətləri etibarilə baletin musiqisi son dərəcə özəkli bir musiqidir. Qara Qarayev uzun tədqiqat nəticəsində Cənubi Afrika xalqlarının musiqisini dərinlən öyrənmiş, onun melodiyi, intonasiya və ritmika gözəlliklərindən böyük bacarıqla istifadə etmişdir. Müasir Qərb musiqisi də Cənubi Afrika melodiylarından tez-tez istifadə edir. Lakin bir çox Qərb bəstəkarı Cənubi Afrika xalqlarının musiqisini təhrif edir, bayağılaşdırır, əyləndirici caz musiqisinin eybəcər prinsiplərinə tabe edir. Sovet bəstəkarı Qara Qarayev isə Cənubi Afrika xalqlarına dərin məhəbbətlə yanaşdığından, onların musiqi folklorundan böyük qayğı ilə istifadə edir. Bu barədə bəstəkar özü yazır: «Uzun axtarışlardan sonra mən belə nəticəyə gəldim ki, hər şeydən vacib musiqidə səmimi və təbii olmaq, Cənubi Afrika musiqi təfəkkürünün mahiyyətini qavramaqdır. Baletin musiqisində mən Afrika musiqi folkloruna xas olan xüsusiyyətləri üzvi bir şəkildə saxlamağa səy et-

mişəm. Eyni zamanda mən sübut etmək istəmişəm ki, bütün xalqların musiqisi kimi, qaraların və mulatların da müasir musiqisi simfonik inkişaf prinsiplərinə yad deyildir və caz musiqisi qaydaları, Qərbin düşündüyü kimi, heç də zənci musiqisinin vacib əlamətləri deyildir». Afrika xalqları musiqisinə belə düzgün münasibət nəticəsində Qara Qarayev milli mayalı, milli rəngli, yüksək səviyyəli bir musiqi əsəri yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Əsərin musiqisində, həmçinin Azərbaycan bəstəkarı üçün səciyyəvi olan bir çox keyfiyyətlər – dərin humanizm, mənəvi saflıq, zəngin lirika, melodik bitkinlik, qızgın temperament də öz ifadəsini tapmışdır.

«İldırımli yollarla» bir balet tamaşası olaraq kollektiv əməyin məhsuludur. Kirov adına teatrın istedadlı kollektivi kompozitorla əlbir çalışaraq, onun partiturasına müvafiq çox zəngin bir balet tamaşası yaratmışdır. Musiqi dilinin xüsusiyyətləri etibarilə kompozitor müəyyən çətinliklərlə rastlaşdığı kimi, baletmeyster Sergeyev də çox böyük zəhmət sərf edərək, Cənubi Afrika xalqlarının milli rəqsləri əsasında son dərəcə orijinal və ifadəli xoreoqrafiya əsəri yaratmışdır. İstər kütləvi rəqslər, istərsə də duetlər, variasiyalar, eləcə də ayrı-ayrı səhnələr böyük sənətkarlıq və zövqlə işlənmişdir.

Rəqslərin zənginliyi və rəngarəngliyi etibarilə tamaşanın ikinci pərdəsi xüsusilə cazibəli və

təsirlidir. Qadınların kədərli rəqsi, qaraların cəngisi, qulluqçu qadınların variasiyaları və xüsusən ikinci pərdənin üçüncü şəkildə lirik rəqslər, böyük adajio balet sənətində olduqca görkəmli nailiyyətlərdəndir. Ümumiyyətlə, Qara Qarayev öz baletlərində lirik səhnələri daha böyük ustalıqla yaradır. «İldırımli yollarla» baletində də lirik səhnələr ən təsirli səhnələrdir. «Yeddi gözəl»in birinci pərdəsindəki adajio balet muaiğisində ən gözəl lirik adajiolardandır. «İldırımli yollarla» baletindəki adajio isə çox dərin lirik məzmunu malik olmaqla bərabər, öz gərgin drammatizmi ilə fərqlənir. Bu rəqsin ifaçıları SSRİ xalq artistləri Nataliya Dudinskaya (Sari) və Konstantin Sergeyev (Lenni) çox mənalı və ifadəlidirlər. Onlar öz rəqslərində parlaq obrazlar yaradır, dərin fikir, zəngin hisslər ifadə edərək, əsərin ümumi estetik təsirini gücləndirirlər. Sergeyev də, Dudinskaya da, Mako rolunda Belski, Lenninin anası rolunda Leqat, qaraların başçısı rolunda Andrayev, ağ mülkədar Kert rolunda Mixailov və başqaları çox inandırıcı və təsirli obrazlar yaradırlar. Lakin Nataliya Dudinskayanın qarşısında duran vəzifə daha çətin olduğundan, onun göstərdiyi sənətkarlıq xüsusilə diqqəti cəlb edir. Məsələ burasındadır ki, ağ mülkədar qızı Sari ətrafda yaşayan mulatların və qaraların nəzərində irqçilik siyasətinin nümayəndəsi kimi nifrət və qəzəb doğurur. Sari on-

lara tamamilə yabançıdır. Sari özü də bunu təbii bir şey hesab edir və yeri gəldikdə qaralara və mulatlara öz mənfi münasibətini gizlətmir. Hətta bir dəfə mulat cavana bir sillə də vurur, bununla belə Sari, tamaşaçıda getdikcə məhəbbət və etibar doğurur. Sarinin Lenniyə qarşı səmimiyyətində onun həqiqi insan qəlbi, nəcib duyğuları, gözəl mənəviyyəti meydana çıxır. Dudinskaya obrazın bu inkişafını olduqca inandırıcı və səmimi şəkildə göstərir. Lenni və Sarinin faciəsi əsərdə irqçiliyə qarşı ən ağır ittiham kimi səslənir və mübarizəyə çağırır.

«İldırımli yollarla» tamaşasının gözəl xüsusiyyəti orasındadır ki, bəstəkarın yaratdığı zəngin partitura tamaşanın bütün başqa müəlliflərini – dirijoru, baletmeysteri, rəssamı və eləcə də solistləri vahid bədii vəzifə ətrafında möhkəm birləşdirmiş, bitkin və dolğun bir tamaşa yaratmağa ruhlandırmışdır. Burada ideya ilə bədii ifadə arasında açıqlıq yoxdur. Əsərin ideyası bədii dildə, canlı obrazlar və ehtiraslar və hisslər vasitəsi ilə ifadə edildiyindən, böyük təsir qüvvəsi kəsb edir. Tamaşa irqçiliyə nifrət və qəzəb, məhkum xalqlara, sadə insanlara, məhəbbət yolunda həlak olanlara böyük rəğbət hissi oyadır. Bir zaman Qliyerin «Qırmızı lələ» baleti Çin xalqının qələbəsinə inam doğurduğu kimi, Qara Qarayevin «İldırımli yollarla» baleti də Cənubi Afrika xalqlarının müstəmləkəçiliyə və

irqçiliyə qarşı azadlıq və istiqlaliyyət uğrunda apardıqları mübarizənin qələbə ilə nəticələnməyinə ümid və inam oyadır.

Sadə insanlara dərin məhəbbətlə aşılınmış bu gözəl sənət əsəri sovet incəsənətinin, sosialist realizminin yeni və görkəmli qələbəsidir. Bu qələbə Azərbaycan kompozitoru Qara Qarayevin adı ilə bağlı olduğu üçün biz, onun həmvətənləri, təbii olaraq fəxr edir, fərəhlənir və sevinirik.

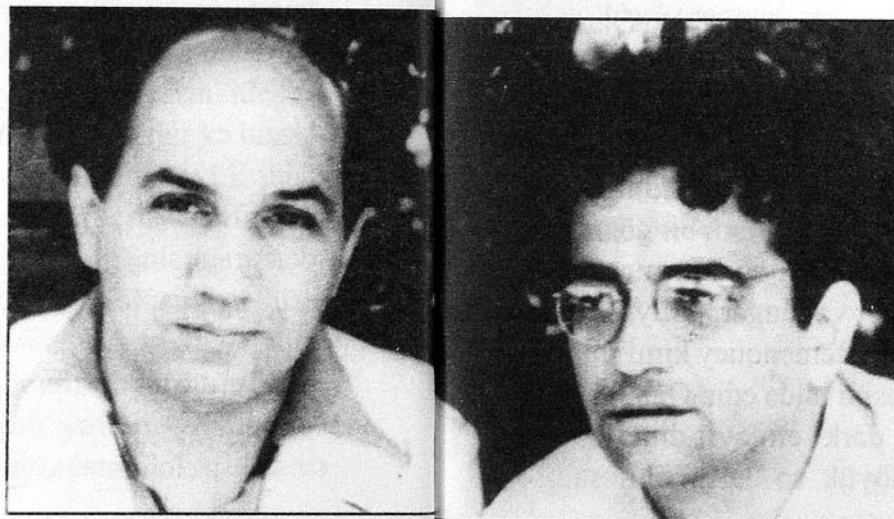
1958 il

Hüseyn Abbaszadə və Qara Qarayev

Cəfər Cəfərov və
Qara Qarayev

İLYAS ƏFƏNDİYEV

QÜDRƏTLİ SƏNƏTKAR

Qara Qarayev heç bir zaman unudulmacaq Üzeyir Hacıbəyovun başladığı böyük və tarixi işi yeni yüksəkliyə qaldıraraq azəri musiqisini ən qabaqcıl dünya musiqi mədəniyyəti xəzinəsinə daxil etdi. Onun yaradıcılığı ilə bizim musiqimiz heyrətli bir sürətlə irəlilədi. İstər forma, istərsə də məzmun etibarını ilə dövrümüzün tərcümanı olaraq, hətta bəzən daha uzaqlara, gələcək əsrlərə qanad çalaraq uca zirvələrə qalxdı.

Bütün böyük sənətkarlar kimi Qara Qarayev insan qəlbinin, insan ruhunun indiyə qədər nüfuz edilməyən dərinliklərinə gedir, bu vaxtadək duyulmayan sirlərini tərənnüm edir. Buna görə də bəstəkarın əsərlərində fəlsəfi axtarışlarla, kəşflərlə müasirlik birləşib qüdrətli bir gözəlliklə səslənir. Onun əsərlərindəki sözlətlə mənalar – sözlətlə nidalar dərinliyi və rəngarəngliyi ilə dinləyicini heyran edir. O, Hemenquay kimi fikrinin yalnız müəyyən hissəsini ifadə edir. Qalan böyük hissəsini – duyub dərk etməyi dinləyicinin öhdəsinə buraxır. Böyük və dərin fikir sahibi

olan sənətkarlarda həmişə belə olmuşdur. Bethovendə, Şekspirdə də belə olmuşdur.

Qara Qarayevin musiqisində azəri xalqının milli ruhu ilə müasir mədəniyyətin ab-havası, müasir mütərəqqi ideyalar təbii bir gözəlliklə birləşmişdir. Biz “Leyli və Məcnun” poemasında, “İldırımli yollarla”, “Yeddi gözəl” baletlərində və bəstəkarın böyük simfonik əsərlərində xalqımızın nəcib ruhunu, keçmiş günlərdə çəkdiyi iztirabların acı xatirələrini duyuruq. Dünyanın bütün böyük sənətkarları kimi Qara Qarayev də öz ana torpağının ətrini, xalqının mərdanəliyini duyub ifadə edərək yüksəlir. Ona görə də Qara Qarayev musiqisini başqa xalqlar da eyni məhəbbətlə sevirlər.

Həqiqi sənətkara olan sevginin üfüqləri belə genişdir.

Qara Qarayev indi yaradıcılığının ən coşqun dövründədir. Biz də bu böyük və istəklili bəstəkarımıza uzun ömür, can sağlığı və yorulmaq bilməyən yaradıcılıq arzu edirik. Kosmos əsrinə layiq bu sənətkar azəri ölkəsinin şöhrətini hələ çox uzaqlara aparacaqdır.

“Ədəbiyyat və incəsənət”,
25 may 1968-ci il.

İMRAN QASIMOV
QARA QARAYEVİN
BRİQANTİNASI

Bakıda, şəhərin mərkəzində yerləşən Filarmoniyadan dənizə sarı, üzü aşağı, sanki bu gözəl, orijinal proporsiyalı tikilinin davamı olan yaşıl bir sahə–İnqilab bağı adlanan lentvairi bir park uzanır.

20-ci illərin ortalarında bu park uşaq bağçaları tərbiyəçilərinin ən sevimli yerlərindən bir idi. Onlar uşaqları həmişə buraya gətirərdilər və elə mən də gələcəyin görkəmli bəstəkarlarından birini – iri gözlü, buruq saçlı, sağlam bədənli, yorulmaq nə olduğunu bilməyən Qaranı ilk dəfə burada gördüm. Tərbiyəçilərimiz bizim oyunlardan dəhşətə gələrdi. Biz gah əfəl yaşdılarımızın skalplarını soymaq üçün pusquda duran hindulara çevrilər, ağacların başına dırmaşıb qorxunc səslər çıxarmaqla özümüzü cəngəlliklərin ağası kimi aparardıq, gah yerlə sürünərək onsuz da nimdaş paltarlarımızı tamam pis günə qoyardıq, gah da özümüzü elə həməən an odlu-alovlu cəbhə xəttini keçmiş cəsarətli

kazak eskadronu kimi aparardıq. Bütün bu oyunlardan elə yorulardıq ki, hamı güclə ayaq üstə durardı. Qara isə yorulmaq bilməzdi: adi skamya kiçik gəmiyə, briqantinaya çevrilərdi, ətrafda dəhşətli fırtına qopardı, skamya sualtı qayalara dəyib qəzaya uğramış gəmilər kimi çevrilərdi.

Bəstəkar sənətkarlığı zirvələrinə aparan serantinə Qara necə gəlib, necə çıxıb bu yola?

Hələ pianoçu kimi gücünü sımayıb o qədər də uğurlara müvəffəq olmayan Qara, dahi Üzeyir Hacıbəyovun məsləhəti ilə konservatoriyanın kompozisiya şöbəsinə keçir. Sonra isə Moskvaya gedib D.Şostakoviçin tələbəsi olur...

Hər dəfə xatirələrinin lentini geriyyə fırladanda bu lentin ilk kadrlarında Qaranın uşaqlıq və gələcəyini görürəm.

Qara Qarayevin sənətdə həyatı, addımları xoşbəxtliklə, uğurlarla başlayıb. Onu get-gedə artan nüfuz, geniş şöhrət müşayiət edib. İyirmi səkkiz yaşında o, SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülüb, otuz yaşında ikinci dəfə bu mükafatı alıb, qırx bir yaşında SSRİ xalq artisti, Azərbaycan Elmlər Akademiyasına həqiqi üzv seçilib, qırx doqquz yaşında isə Lenin mükafatı laureatı olub.

İlk baxışda bu sənətkarın xoşbəxt, hamar bir yaradıcı yol keçdiyi görünür. Hər halda, saydığımız mərhələlərdə onun əldə etdiyi uğurlar belə düşünməyə əsas verir. Ancaq, artıq arxada

qalmış on illərin adi iş günlərinə diqqət yetirsək inanırıq ki, Qara Qarayev qələbədən-qələbəyə, uğurdan-uğura, öz-özündən qane olmamaqla, yorucu əziyyətlə, axtarışlarla gəlib çıxıb. Və əgər müasir elmin mənəvi aləmin kardiogrammasını çıxarmaq imkanı olsaydı, onda plyonka gah qalxan, gah da düşən xətlə qarışığı ilə dolu olardı və bu xətlərə öteri bir nəzər salmaq kifayətdir ki, irəli daha bir uğurlu addım atmaq üçün bəstəkarın hansı ağılasıqmaz qüvvə, əmək bahasına zirvələr fəth etdiyini başa düşəsən.

Qara Qarayevin daxili aləminin bütün intellektual və psixoloji quruluşunu ifadə etmək üçün yəqin ki, nur daha münasib söz olar. Və bu nur, bu yaradıcı parıltı bəstəkarın – bu gün həm Azərbaycanda, həm geniş vətənimizin uzaq guşələrində, habelə onun hüdudlarından çox-çox kənarlarda məşhur olan bütün bədii təcrübəsi sayəsində yaranır. Bu prosesin gözqamaşdırıcı parıltı kimi bir an baş verdiyini, bəstəkarın da həmin an royalın arxasına keçib tələsik not vərəqlərini doldurduğunu fikirləşmək, əlbəttə, sadələvhlük olardı. Heç də yox. Belə təzahürün, belə strukturanın əsasını bütöv bir sistem təşkil edir. Bu sistemin özülü, binası isə yorulmaq nə olduğunu bilməyən aldadıcı effektdən uzaq – gündəlik zəhmətlə qoyulur. 50-ci illərin sonunda Böyük Teatrda Qara Qarayevin "İldırımli yollarla" baletinin premyerasına baxmaq mənə də

müəssər oldu. Bu hadisə bəstəkarın həyatında ən böyük bayramlardan idi.

Ümumiyyətlə, Böyük Teatrda premyera həmişə xüsusi bir hadisədir. Xüsusilə də bu premyeranın səbəbkarı üçün. Həmin iyun axşamı konsert zalının qızıl taqları altında istər səhnədə, istərsə də səhnə arxasında baş verən narahatlıq. Alqışlar, güllər, təbriklərin sayı-hesabı yox idi.

Baletin müəllifi çox həyəcanlı idi. Görüşləri, öpüşləri məmnuniyyətlə qəbul edirdi, hər bir alqışı təbəssümlə qarşılayırdı. Ancaq elə bu dəqiqələrdə bəstəkar xoşbəxt idimi? Çətin.

Bir saat sonra mehmanxanada o, tamaşanın ayrı-ayrı anları barəsində, qonşu kreslolarda oturanlarla səhnələrin təsiri, foyədə, hətta asılıqanda belə danışılan təəssürat barəsində narahatlıqla soruşurdu.

Əvvəlcə mən Qaranın bu narahatlığını böyük sənətkarların öz yaradıcılıqlarından ədəbi narazılıq hissi kimi qiymətləndirdim. Sonra fikirləşdim ki, yəqin müəllifi əsərin musiqi səviyyəsi ilə xoreografiya arasında hiss olunan müəyyən fərq, ayrılıq narahat edir. (Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, bir çox mütəxəssislərin fikrincə Qara Qarayevin iki baletinin xoreografiya həlli onların musiqi partiturasının gücündən zəifdir). Sonra isə intuisiya ilə ancaq səhv etmədən, hiss etdim ki, Qara Qarayev bu əsərlə bağlı öz xoşbəxtliyini artıq çoxdan – pre-

myeradan çox əvvəl anlayıb, yaşayıb. Bu xoşbəxtliyi, bu sevinci bəstəkar hələ əsər üzərində işlərkən, axtararkən və axtardığını tapdığı saatlarla yaşayıb. Sonrakı sevinclər isə nə qədər gurultulu, təmtəraqlı olsa da, artıq yaşanmış, artıq mövcud faktın təkrarı kimi, həmən xoşbəxtliyin, səadətin – əgər belə demək mümkünsə – əks-sədası idi. Tamaşaya baxarkən isə Qara Qarayev artıq yeni yolun – yeni axtarışların sorağında idi.

Elə buna görə də, qeyd olunan premyeradan az sonra ağır xəstə yatan bəstəkarın yatağı yanında keçirdiyini axşamların birində ondan eşitdiyim – başqa vaxt riyakarlıq kimi qəbul oluna biləcək – bir ifadə onun dilində ən səmimi etiraf kimi səslənmişdi:

-Görürsənmi küncdəki royalı, bəzən ondan o qədər zəhləm gedir ki. Hec o tərəfə baxmaq istəmirəm, bununla belə, qısa xoşbəxt saatlarımı məhz onun arxasında oturanda hiss etmişəm.

Yəqin ki, bəstəkarın bu xüsusiyyətini çox əla hiss etmiş başqa bir azərbaycanlı sənətkar – rəssam Tahir Salahov Qara Qarayev dünyasını maksimal dərəcədə ifadə etmək istəyi ilə onun portretini məhz dalğın halda, bütün lövhəni tutan royalın fonunda, kətil üzərində oturmuş halda təsvir etmişdir. Əsərin ciddi ağ-qara boz koloritdə həlli də obrazın ovqatının şərhinə kömək edir.

Dalğın halda harasa baxan bəstəkarın nəzərlərində rəssam Qarayevin sürətlə ötən zamanda, dövrdə sənətkarın geridə qalmamaq, həmişə bir addım irəlində olmaq, insanı əhatə edən gerçəkliyin sonsuz rəngarəngliyində aparılan yox, məhz aparıcı olmaq istəyini tuta bilmişdir.

Qətilik çox götür-qoy sevmir və Qarayev yersiz sentimentallıqsız, kişiyyə xas dərin məhəbbətlə onu yaradan, boya-başa çatdıran torpağı, onun əsrarəngiz musiqisini sevir. Və bununla belə, o bu şübhəsiz faktın, mənbəyin daha bir registratoru kimi qalmayıb, bu büllur bulaqda yangısını söndürdükdən sonra onun yanında məskən salmayıb.

Bəstəkar öz üzərində yorulmadan çalışır, elə indi də, artıq üç nəslə mənsub tələbələri olduğu bir vaxtda da öyrənir.

Qarayev Azərbaycan folklorunun zənginliklərinə dərinləndən bələd olduğu kimi, rus klassikasını, bəşər incilərini, müasir simfonik əsərlərin ən dəyərli nümunələrini də dönə-dönə öyrənir. O bu gün baş verən hər bir eksperimentdən xəbərdardır. Hətta bu eksperimentlər gözlənilmədən yarandıqları kimi, gözlənilmədən məhvə məhkum oldular da. Çünki belə gözlənilməz məhvolma özü də onu doğuran səbəblərin anatomik anlaşılmasını tələb edir.

Söhbət sənətkarın daim öz üzərində çalışmasından gedirsə, sözün geniş mənasında, Qara

Qarayevin erudisiyasını da qeyd etmək lazımdır. Qarayev "Leyli və Məcnun" simfonik poemasını yazarkən və ya "Yeddi gözəl" baletinə musiqi bəstələyərkən, onunla söhbət zamanı həmsöhbəti sənətkarın Şərqi poetik intibahı haqdakı müzakirələrinin bu dövrün tarixini, onun ədəbiyyatını, incəsənətini, memarlığını dərinlən öyrənmiş peşəkar bəstəkarın öz işinə vicdanla, namusla yanaşmasının nəticəsi sayardı. Belə fikir ancaq söhbətin əvvəlində yaranır. Bir az sonra isə həmin həmsöhbət danışıqın yönünü başqa səmtə yönəltə də istər fəlsəfə, elmi, siyasi, istərsə də təbabət və sənətşünaslığa – bu ana qədər həmən sahələri özü üçün tamamilə öyrənmiş saydığı halda o, bəstəkarın dilindən çoxlu maraqlı, təzə fikirlər eşidər. Və beləcə də həmişə, həmin sahə haqqında: söhbət Sofoklun dramaturgiyasından getsin və ya gənc azərbaycanlı nasirin yenidən yazdığı əsərindən, Misir ehramlarından, Ostankino qülləsindən, Bottičellinin rəsmlərindən, ya "Dədə Qorqud" dastanından, yaxud Marksın estetik görüşləri, Pyotrun yürüşlərindən, italyan kəndlisinin bugünkü ictimai şəraitindən, sovet şahmat məktəlindən və ya Sabirin rus dilinə tərcümə olunmasından – bütün bəşər mədəniyyəti sanki bəstəkarın ovcundadır, özü də adi səthi məlumatlarla yox, dərin anlaşılma ilə, on fikirdən, on deyimdən doqquzunda orijinal şərh etmə ilə. Sanki bu bilikləri saxlayan beyində

informasiya şüalarını tamamilə gözlənilməz rakursda sındıran, yayan bir büllur yerləşib.

Yay vaxtlarında Bakıda cəhənnəm istilərinin əlindən qocalı-uşaqı hamı Xəzərin sahillərinə axışdığı zaman, təsadüf elə gətirib ki, biz də Qara ilə neçə il Abşeronun şimal sahilində qonşu olmuşuq. (Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, Qara məhz burada noyabr bayramlarına qədər təktənha qalıb Üçüncü simfoniyanı yazmışdı).

Kitabxanamdan bəzi kitabları bura gətirmişdim və bir dəfə onları araşdırarkən Qara Heminqueyin ikicildliyini götürüb yuxuqabağı gözdən keçirmək üçün apardı. Bir neçə gündən sonra kitablar qaytarıldı.

Cildlərdən birində "Kilimancaro qarları" hekayəsinin hər səhifəsinin arasında, xırda Qarayev xətti ilə yazılmış kiçik bloknot vərəqləri qalmışdı. Bu vərəqlərin sayı hekayənin səhifələrindən iki dəfə çox olardı və bu yazılarda hekayəyə aid nə istəsən vardı: hekayənin konstruktiv sxemi, kompozisiya xüsusiyyətləri, obrazın daxili dinamikası, tamamilə mətnin əksinə olaraq cərəyan edən hadisələrin variantları və s. Qarayev hər şeyi beləcə, vərəq üzərindəmi, fikrindəmi olsun, öz qeydlərini edə-edə oxuyur. Bəstəkar nəinki sənət əsərlərinə, habelə bütün həyat təzahürlərinə də bu cür münasibətlə yanaşır.

İnsan beyin yarımkürələrinin assim-

metriyası, bir kürənin mütləq ikincisinə tabe olması şərti ilə aləmi, əşyaları əks etdirmək baxımından adamları iki qrupa ayırır. Əgər, getdikcə daha da əsaslandırılan bu fərziyyəyə inansaq, onda Qarayevin "sağ yarım kürəciyi" son dərəcə inkişaf etməsəydi, o, Qarayev olmazdı, (sağ yarım kürək hərə şeyi obrazlı tərzdə əks etdirir, sol isə rəsonal–analitik tərzdə).

Qara Qarayevin istər həyatda, istərsə də sənətdə, ucsuz-bucaqsız dalğalanan zəmiyyə çevrilə biləcək kiçik bir dəni belə qorumaq üçün, onun boy atmasına mane olan əhəmiyyətsiz əlaqları kökündən kəsmək üçün heç bir çətinliyin qarşısında dayanmayan bir sənətkardır. Özünə qarşı çox tələbkar olan, yaradıcılığında əhəmiyyətli səhvləri heç vaxt özünə bağışlamayan bəstəkar başqalarına qarşı da ciddi tələbkarıdır. Bu da nəinki insanlara "kiçik məhəbbətindən", əksinə, dərin sevgi hissindən, təmiz məhəbbətindən irəli gəlir.

"Sevmək–bağışlamağı da bacarmalıdır" fikri bəlkə də ailə xoşbəxtliyinin bünövrəsi üçün yerinə düşür, ancaq daha yüksək bir hissə də var–başqası üçün məsuliyyətdən doğan tələbkar məhəbbət.

Qarayev belə cavabdehliyin–sənətkar məsuliyyətinin, ictimai cavabdehliyin canlı təəcəssümüdür. Bəstəkar o qədər əsər yaradıb ki, bu əsərlər neçə-neçə ömrə bəs edər, tək-cə onların

adı bir neçə kitab səhifəsi tutardı, ancaq bugünkü texnika müqabilində Qarayev daha çox əsər yazardı. Bəs onu saxlayan nədir? Cavabdehlik, məsuliyyət.

Qarayev dram tamaşalarının, kinofilmlərin yaranmasında öz rolunu, iştirakını heç vaxt məhdudlaşdırmır. Bu əsərlərdə tək-cə musiqi tərtibatçısı kimi deyil, habelə pyesin və ya filmin quruluşuna cəsərlə müdaxilə edən bir şərik müəllif kimi çıxış edir, tamaşaları illüstrasiya ilə yox, musiqi dramaturgiyası ilə zənginləşdirməyə çalışır. Yəqin buna görə də "Bir məhəlləli iki oğlan", "Dənizi fəth edənələr", "Don Kixot", "Qoyya" filmlərinin, yaxud da "Hamlet", "Antoni və Rleopatra", "Demoklisin qılıncı" tamaşalarının musiqisi ekransız da, səhnəsiz də yaşayır. Özü də hissələrlə, mahnılarla yox, adamı heyran edən tam simfonik süitalarla.

"Müasir bəstəkarı kinosuz, teatrız təsəvvür edə bilmirəm. Məsələ heç də texnoloji kamillikdə deyil. Nə qədər qəribə olsa da, bu zaman asılı vəziyyətdə olmağına baxmayaraq, yenə bacardıqca özünü ifadə etməyə çalışırsan" – deyə, bəstəkar yorulmadan öz tələbələrini inandırır.

Bəstəkarın tələbələrini adı da uzun bir siyahı təşkil edərdi. Yetiştirmələri ilə nədən danışır? Yenə də məsuliyyətdən, özü də tək-cə bu gün üçün yox, mədəniyyətin, incəsənətin sabahı üçün.

İstər yaradıcı axtarışlarında, istərsə də ictimai vəzifələrində (SSRİ Bəstəkarlar İttifaqının katibi, Azərbaycan SSR Bəstəkarlar İttifaqının sədri, neçə çağırış SSRİ Ali Sovetinin deputatı, Azərbaycan KP MK-nın üzvü, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının professoru, Lenin və Dövlət Mükafatları Komitəsinin üzvü) Qara Qarayevin hər günü gərgin fəaliyyətlə başa vurulur. Özünə qarşı çox tələbkar olan bəstəkar hətta dincəldiyi, istirahət etdiyi vaxtlarda belə ancaq ona məlum olan, bəlkə də yaradıcılığından çox-çox uzaq hansı fikirlərlə məşğuldur.

Onun qalın şüşəli eynəyinin altında parlayan gözləri sanki həmişə deyir: "Şəxsən cavabdehəm" və bu zaman onu inandırmağa çalışsan ki, ürəyini və beynini hər şey üçün yormasın, "hər ailənin öz dərdi, öz sevincləri var" -deyə "filosofluq" etsən, əvvəldən bil ki, bütün səylərin əbəsdir. Heç olmasa, ona görə ki, bəstəkarın çoxşaxəli xarakterində ən əsas şey onun sarsılmaz iradəsidir.

Ən sadə "bəli" və "xeyir" kəlmələrinə Qarayev fikir və emosiyasının dolaşmış labirintlərindən gəlir. Ancaq nəticələri həmişə səhvsiz olur və buna necə müvəffəq olur, təkcə özü bilir.

Öz peşəsindən, sənətkarlığından danışmağı, mülahizələr yürütməyi bəstəkar tədqiqatçıların öhdəsinə buraxır, özü isə aydınlaşdırmağı, nəql etməyi yox, iş görməyi məqsədli sayır: onun

qarşısında gil var və bu gildən o, zərif bir dolça düzəltməlidir.

Bu mənada Qarayev Martiros Saryanı xatırladır. Yerevanda mən onun emalatxanasında olarkən, ora əsəri ilə birlikdə bir cavan, istedadlı rəssam gəldi. Cavanın bu əsərini ilk dəfə idi ki, geniş baxışa layiq bilmişdilər. Əsər-tünd vaz, bir neçə nar, açıq pəncərə kənarında qoyulmuş əziz şaftalı və pəncərədən görünən meyvə bağı təsvir edilmiş bir natürmort idi.

Saryan, əynində üzü üzlər görmüş boz xalat, uzun müddət səssiz əsərə baxdı. Sonra gülümsünüb, lövhədə ancaq kiçik bir düzəliş üçün icazə istədi. Müəllif, əlbəttə, razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi. Saryan fırçanı və palitranı götürüb yenə də uzun müddət səssiz rəngləri qarışdırdı. Sonra cəld addımla lövhəyə sarı gəlib bir dəfə vurmaqla tünd vazda yumurta sarısı rəngində bir ləkə saldı. Və doğrudan da, möcüzə baş verdi-pəncərədən otağa sanki günəş doldu, təmiz payız havası duyuldu, meyvə bağı yayla vidalaşmış kimi, son ilıq istiyə büründü.

Bunu necə başa düşmək lazımdır sualına Saryan çiyinlərini çəkdi: yəni bilmirəm. Sonra qabarlı barmağı ilə gənc rəssamla gəlmiş bir dəstə sənətsünası göstərərək dedi: "İzah etmək-onların çörəyidir".

Qarayev də danışmaqdan göstərməyi üstün tutur. Bəzən tələbə hər hansı bir əsər haqda

bəstəkarın fikir söyləyəcəyini gözlədiyi halda, Qara əsəri yenidən vərəqləyər, tələbəni təzədən royalın arxasına oturdub özü bir az arxasından nəzakətlə ondan bəzi parçaları, hissələri başqa cür qurmağı xahiş edir. İlk baxışdan görürsən ki, elə əvvəlki şeylər ifa olunur. Ancaq sənəti məhz sənət səviyyəsinə qaldıran həmə "kiçicik əlavələrlə" əsər tamamilə başqaladır, daha təsirli, daha ecazkar olur.

Yaxud da, görürsən tanınmış bir rejissor çox istəyir, təkid eləyir ki, filmin və ya tamaşanın romantik, epik, habelə lirik ovqatı musiqi fonu ilə gücləndirilsin. Qara isə bu zaman eynəyini silə-silə, bir az qaş-qabaqlı, bir az quru, maraqsız tərzdə deyə bilər: "Bəli, bəli, aydın oldu, bunun üçün əsasən orqanla gitaradan istifadə olunmalıdır".

Bir aydan sonra isə artıq rejissor səsyazma pavilyonunda filmi müşahidə edəcək orqan-gitarə musiqisini heyranlıqla dinləyəndə bəstəkarla olan ilk görüşünü xatırlayıb fikirləşəcək:—görəsən məhz onun istədiyini bəstəkar necə duyub, bu intim hissələri dilləndirən, eyni zamanda təntənəli musiqinin yaranmasına səbəb olan hansı intensiv, mənəvi axtarışlarda olub!

Qara Qarayev yeni dünya yaranmasının müjdəçisi olan Böyük Sosialist inqilabından sonra doğulub. Yaxınlarda onun 60 yaşı tamam olur. Bəstəkar ümumiyyətlə, həyata keçirmədiyi

niyyətlərdən danışmır. Lakin o, yorulmaz axtarışlardadır və mən inanıram ki, Qaranın yeni tapıntısı tarixin bu parlaq səhifəsinə – Oktyabra həsr edilmiş yeni bir simfoniya və ya oratoriya olacaq.

Məhz belə bir vaxtda dostumun qırıqları get-gedə dərinləşən üzünə, çallaşan saçlarına baxarkən, nəzərimdən park skamyasını briqantinaya çevirən həmə qıvrımsaç, iri gözləri qaynayan, coşğun fantaziyaçı sağlam bir oğlan canlanır.

40 ildir ki, bu briqantina ecazkar gözəlliklər aləmində üzür. O hələ çox üzəcək.

HƏMİŞƏ AXTARIŞDA

“İnsanda hər şey gözəl olmalıdır – görünüşü də, geyimi də, qəlbi də.” Bu sözləri əsrin başlanğıcında Çexov demişdirsə, onlar müasirimiz Qara Qarayevin yaradıcılığının daimi şüarı olmuşdur.

İnsan gözəllik zirvələrinə çıxmaq üçün qarşısında böyük nümunələr görməlidir. Odur ki, sənətdə ilk addımında Qara Qarayevin diqqətini cəlb edən böyük ehtiraslar, humanist fikirlər beyinlərə və ürəklərə hakim olan mənəvi-əxlaqi amillər olmuşdur. Heç təsadüfi deyil ki, onun əsərləri Nizami, Puşkin, Servantes kimi adlarla bağlıdır. Onun musiqisi Bakı neftçilərinin

təbiətin kor qüvvələri ilə əlbəyaxada göstərdiyi şücaəti, Afrikadakı istiqlaliyyət uğrunda mübarizənin alovlarını, ispan xalqının tarixi faciəsini, Mehdi Hüseynzadənin ölümə nifrətini tərənnüm edir.

Qara Qarayevin seçdiyi və keçdiyi yollar aranda uzanmış, istər araba, istərsə ən sürətli avtomaşın təkərləri ilə hamarlanmış yollar deyildir: o, sənətin səmalarında ildırım kimi çaxmış, indiyə qədər naməlum yollarla irəliləmişdir. Kökü ilə doğma torpağında möhkəm duran bəstəkarın hər bir incisi Azərbaycandan çox-çox uzaqda dinləyicini valeh etmiş, uzun ömürlü şöhrət qazanmışdır.

Bu şöhrətdən danışarkən çox əhvalatları xatırlamaq olar. “Leyli və Məcnun” simfonik poemasının ilk ifasını, ən məşhur musiqişünasların bu poemanı Çaykovskinin və Prokofyevin əsəri ilə bir sırada qiymətləndirməsini, Leninqradda “Yeddi gözəl”in alqışlanmasını, Böyük Teatrda “İldırım yollarla” baleti tamaşaya qoyularkən lojalardan səhnəyə tökülən çiçək yağışını.. Lakin mən konsert, ya teatr salonlarını yox, bir istehsalat binasını xatırlayıram: 1959-cu ilin mart ayı. Moskvadakı sənədli filmlər studiyasının səsyazma salonu, Qaranın “Dənizi fəth edənlər” filminə bəstələdiyi musiqinin “Rekviyem” hissəsinin yazılışı. Müəllif rejissorla səs operatorunun otağındadır. Orkestr səslənir, salon

musiqiyə qərq olur. Dirijor əliylə “son nöqtə”ni qoyur. Qara nədənsə narazı qalaraq, otaqdan çıxıb orkestr tərəfə yönəlir. Və diksinib birdən ayaq saxlayır: dirijor başda olmaqla hamı müəllifi alqışlayır, özləri isə çəkinmədən.. ağlayırlar.

Qara Qarayev onlarca belə təsirli əsərlərin müəllifidir. Onun simfoniyları, baletləri, simfonik poemaları, suitaları, qravürləri, romansları və kino üçün yazdığı musiqi yer kürəsi ətrafında peyklər kimi dövr edir, mədəniyyətimizin misilsiz yüksəlişini nümayiş etdirir.

Bu gün bu mədəniyyətin böyük bayramıdır. Qara Qarayevin “İldırım yollarla” baletinin musiqisi ölkənin ən yüksək mükafatı olan Lenin mükafatı ilə təltif olunmuşdur.

Bu mükafat siyasi və fəlsəfi fikirlərlə, dağ çeşməsi kimi təmiz və büllur duyğularla, insanın səadətində, məhəbbətində, gələcəyinə dönməz və ölməz inamla dolu bir əsərə verilmişdir, eyni zamanda bu mükafat belə bir inamla yaşayıb-yaradan sənətkarın bütün qələbələrini təmsil edir.

“İnsan nəinki yaşamalı, həm də qalib gəlməlidir!”. Bu sözləri “İldırım yollarla” əsəri də, Qaranın başqa əsərləri də bəşəriyyətə böyük məharətlə çatdırıb və çatdırmaqdadırlar.

Qara Qarayev həyatını, sənətini, döyünən qəlbini buna həsr etmişdir. O, özü böyük bir nümunədir. Onun müasiri olmaq-şərəfdir, onun dostu olmaq-səadətdir!

Qaraya Lenin mükafatı verilməsi xəbəri radio, mətbuat, televiziya vasitəsiylə planetimizin ən uzaq ölkələrinə yayılmaqla, Vətənimizin hər bir guşəsində sevincə səbəb olmaqdadır.

Lakin ən böyük sevinc burada, bizdə, Azərbaycan torpağındadır.

Xalqımızın sevimli oğlu, bəstəkar, alim, ictimai xadim Qara Qarayevin bir sıra fəxri adlarına bir mükafat da əlavə olunmuşdur.

Mən Qaraya, Moskvadakı evinə telefonla zəng vurub onu hərarətlə təbrik etdim.

– Çox sağ ol, çox sağ ol!– deyə o, dərhal soruşdu: – Bakıda nə var, nə yox? Yamanca darıxmışam, gəlirəm... Orkestrlə skripka üçün konserti bitirmişəm, görək indi oratoriyanı necə yazacağam...

Qara həmişə belədir. Həmişə doğma torpağına məhəbbətlə, həmişə axtarışda, həmişə gələcəkdə..

“Ədəbiyyat və incəsənət”,
22 aprel 1967

Qara Qarayev, İmran Qasimov və Niyazi

İSMAYIL ŞIXLI
DÜNYANI DOLAŞAN AD

Qara Qarayev aramızda yoxdur. Amansız ölüm adı dünyanı dolaşan, Avropanın, Amerikanın musiqi salonlarında ecazkar əsərləri ilə milyonlarla insan qəlbinə əfsunlayan böyük fitri bir istedadı, görkəmli bəstəkarı və musiqi nəzəriyyəçisini əlimizdən vaxtsız aldı. O, əvəzolunmaz, orijinal xüsusiyyətlərə malik, öz ölməz sənəti ilə bütün dünyanı fəth edən bir sənətkar idi. Bunun əsas səbəblərindən biri də bəstəkarın klassik ədəbiyyatımıza və musiqimizə ürəkdən bağlı olması idi. Qara Qarayev bu zəngin xəzinədən yaradıcı şəkildə bəhrələnir və dünya musiqisi üfüqlərində parlayırdı. Onun məşhur “Leyli və Məcnun” simfonik poemasını bizə sevdiren, dönə-dönə dinləməyə vadar edən də bu cəhət idi.

Q. Qarayev ehtiraslı bir sənətkar idi. Onun bu ehtirasını və geniş əhatəli fəlsəfi zəkasını cahənşümül baletlərində daha aşkar görmək olur. Bəstəkarın Azərbaycanın böyük, humanist və mütəfəkkir şairi Nizaminin “Yeddi gözəl” poeması əsasında yazdığı eyni adlı baletindəki icti-

mai məzmun, zəngin musiqi çalarları əsərə ölməzlik gətirdi.

Unudulmaz bəstəkarımız yaradıcılığında məhdudiyəti sevmirdi. O çalışırdı ki, bütün dünya musiqisi, bütün dünya problemləri onun əsərlərində öz əksini tapsın. Elə bu daxili tələbat onu “İldırım yollarla” kimi dərin ictimai məzmunlu baleti yazmağa vadar etdi.

Qara Qarayev sənəti musiqimizdə bir hadisə idi. Onun öz yolu, öz üslubu, öz sənət məktəbi vardı. Tarixdə belə sənətkarlar əsrlər, qərinələr keçsə də yaşayırlar.

“Bakı” qəzeti,
17 may 1982

HÜSEYN ABBASZADƏ

ƏBƏDİYYƏT TƏRANƏLƏRİ

Mən musiqi sahəsində çoxdan işləyirəm. Artıq dincəlmək olardı, lakin o yerdə ki, dincəlmək başlayır, orada sənət ölür.

Q. Qarayev

Qara Qarayev sənətinin dünyəvi əhəmiyyətindən, onun Azərbaycan musiqisini yüksək zirvələrə qaldırmasından və mütəfəkkir bəstəkar kimi şöhrət tapmasından yalnız xalqımızın yox, başqa xalqların görkəmli sənət xadimləri də çox yazmışlar. O elə bir ölməz sənətkar idi ki, bizdən sonrakı nəsillərə də mənəvi qida verəcək, onun yaradıcılığından heyranlıqla, minnətdarlıqla danışacaqlar.

Xoşbəxtlikdən, ədəbi və jumalistlik fəaliyyətimlə əlaqədar Qara Qarayevlə bir neçə kərə görüşmüşəm. Bu görüşləri ömrümün ən mənalı günlərindən hesab edirəm. Çünki hər dəfə bu dərin zəkalı, səmimi, son dərəcə sadə insanla görüşüb söhbət eləmək mənəvi cəhətdən zənginləşmək demək idi.

MAHNI BELƏ YARANDI

Müharibənin qurtarmasından beş il keçmişdi. Avropada faşist basqınlarının uçurub-dağıtdığı şəhər və kəndlər hələ tamamilə bərpa olunmamışdı. Lakin milyon-milyon insanın qanı bahasına varlarını artırmağa can atan imperialist qüvvələr yenidən müharibə alovlarını qızıdırmaq üçün bir səbəb, bəhanə axtarırdılar. Bu dövrdə yer üzündə əmin-amanlığı qoruyub saxlamaqdan ötrü bir çox ölkələrdə sülh hərəkatı getdikcə güclənirdi. Dünyanın qabaqcıl yaradıcı ziyalıları bu hərəkatda yaxından iştirak edir, sülhə həsr edilmiş yeni-yeni əsərlər yaradırdılar. Böyük rəssam Pablo Pikasso da planetimizdə sülhün rəmzi kimi geniş yayılmış "Göyərçin" litoqrafiyasını o illərdə yaratmışdı.

1950-ci il payızın əvvəlləri idi. Şair Zeynal Cabbarzadə o zaman "Pioner" jurnalına təzə redaktor təyin olunmuşdu. Xalq arasında geniş yayılmış onlarca mahnı mətninin müəllifi kimi tanınan Z. Cabbarzadə jurnalda hərdən məktəbli mahnılarını notu və mətni ilə bir yerdə çap edirdi. Onda jurnalda məsul katib idim. Uşaqlar üçün sülh mövzusunda yazılmış kütləvi mahnıya böyük ehtiyac vardı. Bir gün səhər Zeynal redaksiyanın əməkdaşlarını bir yerə yığıb, sülh mövzusunda yazdığı təzə şeirini oxudu. Bəyəndik. Şeirə musiqi yazılmalı idi. Məs-

ləhətləşib bu fikrə gəldik ki, musiqisini Qara Qarayevin bəstələməsi münasibdir. O vaxt bəstəkarın "Ürək mahnısı", "Səadət mahnısı" kantataları tez-tez radioda çalınırdı və dinləyicilərin böyük rəğbətini qazanmışdı. Zeynal mənə dedi:

– Öz yazım barədə Qara ilə danışmağım yaxşı çıxmaz. Sənin deməyin məsləhətdi. Həm də Qaranın bir xasiyyəti var, ürəyinə yatmayan mətnə musiqi yazmaz. Bəlkə şeir xoşuna gəlmədi. Bunu mənə deməyə utanar, amma sənə deyər.

Zeynal Cabbarzadə şeiri makinada yazdırıb bir üzünü mənə verdi. Qaranın telefon nömrəsini dedi. Onlara zəng çaldım. Telefon zənginə Qara özü cavab verdi. Redaksiyanın xahişini bildirdim. Soruşdu ki, şeir kimindi? Müəllifini dedim və telefonla ona oxudum. Qulaq asdı. Bir müddət susub sonra dedi ki, göndərin, baxaram. Onda Qara Qarayev Qızıl Əsgər (indiki Səməd Vurğun) küçəsində, 21 nömrəli evdə olurdu. Elə o saat şeiri zərfə qoyub onlara yolladım.

Bu telefon söhbətindən bir həftədən çox keçdi. Qaradan səs çıxmadı. Zeynal nigaran qaldı. Düzü, elə mən də nigaran idim. Biz şeiri ona göndərəndə dedi ki, baxaram. Neçə gün keçmişdi. Qara bu müddətdə şeiri oxumağa macal eləməmişdi?! Zeynalı bilmirəm, mən ürəyimdə fikirləşirdim ki, bəlkə şeir Qaranın

xoşuna gəlməyib. Buna görə də ondan bir xəbər çıxmır. Zeynal redaksiyadan bir yana gedib qayıdanda nigaranlıqla məndən soruşurdu: "Qara zəng eləməmişdi ki?". Biləndə ki, zəng çalmayıb, narahat olurdu. Axırda səbri tükəndi və mənə dedi ki, iki gün də gözləyək, əgər səs çıxmasa, bazar ertəsi sən ona zəng eləyib soruşarsan.

"Pioner sülh mahnısı" jurnalın oktyabr nömrəsinin planında idi. Materialın çoxu mətbəəyə göndərilmişdi. Mahnının musiqisi hazır olandan sonra hələ gərək biz onu çap eləmək üçün not köçürənə verəydik, səliqə ilə üzünü yazaydı.

İş elə gətirdi ki, bu söhbət olan günü, nahar vaxtı Qara özü redaksiyaya zəng çaldı. Dedi ki, musiqinin qaralaması hazırdır, ancaq mətnə bir-iki söz dəyişilməlidir. Zeynal yerində idi. Dəstəyi ona verdim. Danışdılar. Zeynal mətni qabağına qoyub Qaranın qeydlərini köçürdü. Və ona dedi ki, axşam evdə düzəliş eləyəyəm.

Bazar ertəsi mən işə gələndə Zeynaldan öyrəndim ki, Qaranın dediyi misralarda dəyişiklik eləyib ona çatdırıb. Zeynal dedi:

–Qara musiqisini yazıb qurtarıb. Mənə təklif elədi ki, onlara gedim, çalsın qulaq asım. İstəmədim gedib onları narahat eləyim. Bu gün saat birdə filarmoniyada olacaq, vədələşdik ki, orada görüşək. Səninlə birgə gedib musiqiyə qulaq asarıq.

Filarmoniyaya getdik. Qara bizi orada sakit məşq otaqlarının birinə apardı, piano arxasında əyləşib çala-çala oxudu, qulaq asdıq. Zeynal gülümsəyə-gülümsəyə mənə sarı baxaraq göz vurdu. Və baş barmağını qaldırdı ki, "əladır". Gözəl melodiyasından, emosional gücündən hiss edilirdi ki, mahnı böyük bəstəkarın əlindən çıxıb.

Biz əla əsər yazdığı üçün Qaranı təbrik elədik. Mahnı "Pioner" jurnalının 1960-cı il 10-cu nömrəsində dərc edildi. Və tezliklə uşaqların sevimli mahnılarından biri oldu.

MÜKAFAT

1967-ci il aprel ayının axırları idi. Gecə saat on ikinin yarısı olardı. İmran Qasimov mənə zəng çaldı (adətən o, dost və tanışları ilə bu vaxtlar telefonla danışır) və xoş əhvalla dedi: Xəbərin var?

Evdəkilərin hamısı yatmışdı, uşaqları oyatmamaqdan ötrü yavaşca soruşdum:

Nədən? Nə olub bəyəm? İmran ona xas olan yumşaq və təntənəli ifadə ilə:

– Sənin dünyadan xəbərin yoxdu ki... Qaraya "İldırımli yollarla" baletinə görə Lenin mükafatı veriblər. Mədəniyyətimiz üçün böyük hadisədi. İndi Moskvaya Qaraya zəng çalmışdım, təbrik elədim, kefi kök idi.

Bu söhbətdən təxminən bir ay əvvəl – martın

25-də "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində Qara Qarayevin "Üçüncü simfoniya"sının Lenin mükafatına təqdim edilməsi münasibəti ilə respublikamızın bir sıra görkəmli mədəniyyət xadimlərinin həmin əsər haqqında rəylərini vermişdik. Qəzetdə Rəsul Rzanın, Cəfər Cəfərovun, Əfrasiyab Bədəlbəylinin, Mehdi Məmmədovun və başqalarının məqalələri çap olunmuşdu.

Hamının fikrincə, Qaranın "Üçüncü simfoniya"sı Sovet simfonik musiqi sənətində yeni söz, yeni mərhələ idi. Bu barədə mərkəzi mətbuatda, adlı-sanlı musiqi xadimləri dönə-dönə yazmış, mötəbər yığıncaqlarda yüksək fikir söyləmişdilər. Əsər xarici ölkələrin tanınmış musiqiçilərinin də diqqətini cəlb etmiş, onlar da Qaranın böyük istedadının bu gözəl bəhrəsini müasir simfonik sənətdə müsbət hadisə sayırdılar. İndi İmran Qasimovdan eşitdiyim bu xəbər bütün Azərbaycan ictimaiyyətinin çoxdan intizarla gözlədiyi xoş bir xəbər idi. Mən sevincdən evdə uşaqların yatdığını unudub elə ucadan danışdım ki, oyandılar, onlar da bunu bilincə çox şad oldular.

İmrana dedim:

– Başa düşürəm, Lenin mükafatına "Üçüncü simfoniya" təqdim edilmişdi, bəs necə olub ki, "İldırımli yollarla" baletinə veriblər?!

O dedi:

– Yadında deyil? Keçən həftə Lenin

mükafatına "İldırımlı yollarla" baleti təqdim edilmişdi, ancaq almadı. Sən demə, onda komitə belə qərara gəlib ki, əsərlə geniş tamaşaçı kütləsi tanış olmaq üçün onu sonraya saxlasın. İndi ona mükafat veriblər. "İldırımlı yollarla" baleti elə əsərdir ki, onun üstündən keçmək olmazdı. Bir də Qara elə qüdrətli sənətkardır ki, onun hər əsəri ən yüksək mükafata layiqdi.

"İldırımlı yollarla" baletinin əvvəlcə 1958-ci il yanvarın 4-də Leninqrad Opera və Balet Teatrında, bunun ardınca 1959-cu il iyunun 27-də Moskvada Böyük Teatrda müvəffəqiyyətlə tamaşaya qoyulması yadıma düşdü. O illərdə mətbuat bu baletin nadir sənət əsəri olması barəsində çox yazmışdı. Bu da yadıma düşdü ki, mən də "İldırımlı yollarla" baletinin uğurla tamaşaya qoyulması münasibətilə Qaraya aşağıdakı teleqramı göndərmişdim:

"Əziz Qara, "İldırımlı yollarla" baletinin tamaşaya qoyulması mədəniyyətimizin böyük bayramıdır. Xalqımıza bəxş etdiyiniz bu sənət incisinə görə çox sağ olun. Musiqimizin şöhrətini dünyaya yaymaq üçün sizə cəsarəti, böyük müvəffəqiyyətlər arzulayıram".

İmran bildirdi ki, mən Qaranın əvəzsiz sənətinin köhnə pərəstişkarlarından biriyəm. Və son illər "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində işləyəni onunla bir qədər yaxınlaşmışam. Azərbaycan musiqisinin müəyyən problemlərini işiq-

landıranda Respublika Bəstəkarlar İttifaqının başçısı və böyük nüfuzlu sənətkar kimi onunla məsləhətləşirəm. İmran Qaranın Moskvadakı mənzilinin telefon nömrəsini mənə verib dedi:

– Sən də zəng çal, onu təbrik elə. Belə bir vaxtda vətəndən dost və tanışların zəng vurması adama ayrı cür ləzzət verir.

O gecə gec idi. Ertəsi gün səhər Moskvanı sifariş verib Qara ilə danışdım. Çox şad oldu. Onu öz adımdan, redaksiyanın əməkdaşları adından təbrik elədim. O dedi ki, Moskvada bir az işim var, inşallah, mayın əvvəllərində Bakıya qayıdıram, görüşərik.

Mən gecə İmrandan eşitdiyim xoş xəbəri, Qara ilə telefonla danışmağımı o gün səhər redaksiyanın işçilərini yığıb dedim, buna hamı sevindi. Adil Babayev və Emin Mahmudovla birlikdə oturub "İldırımlı yollarla" baletinin mükafat almasını qəzetimizdə necə işıqlandıрмаğı götür-qoy elədik. Plan tutduq, şöbə müdirlərinə tapşırıq verdik, iki günün ərzində nəzərdə tutulan bütün materiallar hazır oldu. Oxuyub mətbəyə göndərdik. Mətn yığıldı. Qəzetin ortasında "Musiqimizin yeni qələbəsi" ümumi başlığın altında gedəcək qoşa səkkizinci və doqquzuncu səhifələri qabaqcadan bağlatdırıb matrisaya köçürdük. Və arxayınlıqla qəranın çıxmasını gözlədik.

Qaraya Lenin mükafatı verilməsi haqqında

hələ mətbuatda rəsmi heç nə olmasa da, artıq bunu hamı bilirdi. Tezliklə ağızdan-ağıza bütün şəhərə yayılmışdı. Xalqımızın sevimli sənətkarının yaradıcılığına belə yüksək qiymət verilməsi hədsiz sevincə səbəb olmuşdu. Elm və mədəniyyət xadimlərinin bəziləri ya redaksiyaya gəlir, ya da bizə zəng çalıb bu münasibətlə öz ürək sözlərini qəzetin vasitəsilə Qaraya çatdırmaq istədiklərini söyləyirdilər.

Əfsus ki, hamının bu nəcib arzusuna əməl etmək mümkün deyildi. Gərək onda biz qəzetin bir neçə nömrəsində yalnız təbrik materialları çap eləyəydik. Seçib müxtəlif peşə sahiblərinin hərəsindən birinin yazısını verdik. Həmin nömrədə yazıçı İmran Qasimov, memar Qəzənfər Əlizadə, bəstəkar Səid Rüstəmov, alim Mirəli Qaşqay, neftçi Baloqlan Bayramov və başqalarının təbriklərini dərc etdik. Rəssam Həsən Haqverdiyev Qaranın dostluq şarjını çəkib gətirmişdi. Şəkil qoşa səhifəyə yaraşır verdi.

"İldırımli yollarla" baletinə görə Qaraya Lenin mükafatı verilməsi haqqında qərar mətbuatda 1967-ci il aprelin 22-də dərc olundu.

Bizim qəzetimiz də həmin gün çıxdı.

Dediyi kimi, Qara Bakıya mayın əvvəllərində qayıtdı. Onunla Üzeyir Hacıbəyov adına Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında respublika musiqi ictimaiyyətinin görüşü oldu.

Qara Qarayev

O günlərdə mən bir də Qaraya zəng çalib təbrik elədim və qəzetimizin mükafata həsr olunmuş nömrəsindən iki nüsxə zərfə qoyub mənzilinə göndərdim.

QƏZETLƏ ƏLAQƏ

Qəzətdə işlədiyim müddətdə Qara Qarayev "Ədəbiyyat və incəsənət"lə yaxından əlaqə saxlayır, onu düşündürən problemlər, məsələlər haqqında ara-sıra çıxış edirdi.

Qəzətdə işləməyə gələnə qədər onunla hərdən Azərbaycan bəstəkarlarının yeni əsərlərinin konsertlərində və bir də futbol günlərində köhnə stadionda görüşürdüm. O, stadionda çox zaman Cəfər Cəfərov və İmran Qasimovla bir yerdə olurdu. İmran o qədər yox, amma Cəfər müəllim və Qara Qarayev oyun gedən müddətdə bərk həyəcan keçirir, "Neftçi" uduzanda isə qanları yaman qaralırdı. Bir dəfə rəqib komandanın hücumçuları "Neftçi"nin qapısına həmlə eləyəndə mən Qaranın çox həyəcan keçirməsini him-cimlə İmrana anladım xəlvəti onun qulağına pıçıldadım:

– Qaranı belə bilməzdim, nə möhkəm azarkeşmiş.

– Əvvəldən belədi. Komanda uduzanda keyli vaxt özünə gəlmir. İmranın futboldan mükəmməl baş çıxarmasını, "Neftçi" koman-

dasının bəzi oyunçuları ilə şəxsən tanış olmasını bildirdim.

Həmin futbol oyunun ertəsi günü Yazıçılar İttifaqında İmran "Neftçi"nin güc-bəla ilə heç-heçə eləməsini yadıma salıb dedi:

– Nə yaxşı ki, komandamız uduzmadı, yoxsa Qara birtəhər olmuşdu. Futbolu çox sevir, – dedi, – məndən yaxşı bilir.

– Səndən?!

– Əlbəttə, qərribə burasıdı ki, Qaranın müəllimi Dmitri Şostakoviç futbolu ondan da yaxşı bilir. Deyilənə görə, Şostakoviç cavanlığında futbol yarışlarından qəzetə hesabat məqalələri yazarmış.

– Şostakoviç?

– Hə, Qara danışır ki, Dmitri Şostakoviç, hətta futbol hakimləri məktəbini bitirib. Onun "Qızıl əsr" adlı ilk baleti futbol komandasından bəhs edir.

Düzü, o vaxt İmrandan eşitdiyim bu məlumat mənə çox da inandırıcı gəlmədi. Sonradan Şostakoviçin tərcümeyi-halı ilə tanış olub gördüm ki, həqiqətdir.

İmran sözünə davam eleyib dedi:

– Qaranın xasiyyəti belədi. Yarımçılığı xoşlamır. Nə ilə maraqlanırsa, onu mükəmməl və dərinəndən öyrənir. Desəm ki, Qara yaxşı fotoqrafdı, bəlkə də mənə inanmazsan. Evində xüsusi fotolaboratoriya düzəltdirib.

Qaranın evində fotolaboratoriyası olmasını bildirdim, özüm görmüşdüm. Onda Qara, Buy-nakski küçəsindəki 10 nömrəli evin sonradan əlavə tikilmiş dördüncü mərtəbəsində yaşayırdı.

Həmin fotolaboratoriyanı görməyim isə belə oldu.

1957-ci ilin axırları idi. Kinostudiyamız Qılman Musayevin ssenarisi əsasında "Kölgələr sürünür" adlı bir film çəkməyə hazırlaşdı. Filmə musiqi bəstələmək Qaraya, mahnıların mətnini yazmaq mənə tapşırılmışdı. Bununla əlaqədar bir gün mən studiyanın ssenari şöbəsində işləyən yazıçı-tərcüməçi Elxan İbrahimoğlu (o "Kölgələr sürünür" filminin çəkilişi heyətinə təhkim edilmişdi) qaragilə getmişdim. Biz onlara gələndə Qara laboratoriyada fotosəkil çıxarmaqla məşğul idi. Bizi mehribanlıqla qarşıladı. Yenidən aşkarladığı şəkilləri göstərdi. Dedi ki, fotoqrafiya ilə məşğul olmaq onun üçün ən yaxşı istirahətdir.

Qara gələcək filmin rejissor ssenarisi ilə tanış olmuşdu. Quruluşçu rejissorlar Şamil Mahmudbəyov və Şüa Şeyxovla danışıb razılığa gəlmişdilər. Filmdə iki mahnı olmalı idi. Biri suçu oğlan, o biri əsərin qəhrəmanı üçün.

Qara Elxana bildirdi ki, bir-iki gündən sonra Moskvaya gedir. Orada hansı teatrda isə tamaşaya qoyulan bir pyesə musiqi yazıb. Bəlkə Moskvada ləngidi. Həm də, hələ Əjdər İbrahi-

movun filminin musiqisini tamamlayıb. Elxandan öyrəndim ki, Qara eyni zamanda "Onun böyük ürəyi" filminə musiqi bəstələyir. Bu işlərini qurtarmayınca "Kölgələr sürünür"ə girişməyəcək, onu tələsdirməsinlər.

İş elə gətirdi ki, Qara ilə əməkdaşlıq eləmək mənə nəsib olmadı. "Kölgələr sürünür" filminin yaradıcı heyəti dəyişdirildi. Filmin quruluşçu rejissorluğu İsmayıl Əfəndiyevə həvalə edildi. Qara əlindəki yarımçıq işləri tamamlamağa macal eləməmişdi. Vaxt gözləmədi. Buna görə də filmə musiqi yazmağı bəstəkar Rauf Hacıyevə tapşırıdılar. O, Rəsul Rzanın hazır şeirlərindən istifadə elədi.

Qara ilə görüş və söhbətlərindən bildirdim ki, o bəzi yazıçılarımızın simfonik musiqiyə laqeydliyinə pis baxır. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti redaksiyasının yeni simfonik əsərlərin üstündən sükutla keçməsindən narazıdır. Mən də onun bu fikrinə şərikin idim. Və qəzetə redaktor təyin ediləndə bunun səbəbini aydınlaşdırdım. Sən demə, qəzet "Ədəbiyyat və incəsənət" adlandırılsa da onun dörd şöbəsindən yalnız biri incəsənətlə (musiqi, teatr, kino-memarlıq, rəssamlıq daxil olmaqla) məşğul olurmuş. Tezliklə qəzetin həcmi böyüdü. Fərsətdən istifadə edib incəsənət şöbəsini üç müstəqil şöbəyə böldük. Təsviri sənət və memarlıq, teatr və kino, bir də musiqi şöbələri yarandı. Həm də Yazıçılar

İttifaqı ilə bərabər başqa yaradıcılıq təşkilatları ilə də əlaqəni genişləndirdik, onların fəaliyyətlərini dolğun işıqlandırmaq üçün aylıq planları ilə tanış olduq. Yaradıcılıq müşavirlərində, yeni əsərlərin müzakirəsində iştirak elədik. Respublikada ədəbiyyat və incəsənət sahəsində, o qəbildən musiqi aləmində olan yeniliklər qəzetdə öz əksini tapdı.

Qaraya yaxın olanlar şahiddirlər ki, o özündən danışmağı qəti sevməzdi. Çalışmazdı ki, əsərləri haqqında mətbuatda tərif məqalələri verdirsin. Belə ucuz şöhrət hissi onun təbiətinə yad idi.

Qəzetdə işlədiyim müddətdə neçə kərə istədim ki, "Görkəmli sənətkarlarımızın yaradıcılıq laboratoriyasında" başlığı altında Qara ilə müsahibə verək. Oxuculara öz əsərləri üzərində nə sayaq işləməsindən danışsın. Onun yaradıcılığı ilə məşğul olan musiqişünas Xanəli Quliyevlə bu müsahibənin planını tutduq. Mən Qaraya zəng çalmaq xahiş elədim ki Xanəli ilə söhbət aparsın. Dedi ki, diqqətinizə, sənə bu xeyirxah münasibətə görə minnətdaram. Ancaq sən Allah, məndən inciməyin, istəmirəm, ayrısı ilə müsahibə verim. İstedadlı gənclərimiz çoxdur. Onlardan biri haqqıdna məqalə çap eləyin. Qoy həvəslənsin.

Özü haqqında danışmağı, reklamı xoşlamayan Qara, Azərbaycan mədəniyyətinin

görkəmli nümayəndələri, müasirləri, istedadlı gənclər barəsində ürək genişliyi ilə yazırdı, biz də çap eləyirdik.

1967-ci ilin yayında Cəlil Məmmədquluzadənin anadan olmasının 100 illiyi bayram edilirdi. Mən bildirdim ki, Qara böyük yazıçının sənətini, onun Azərbaycan demokratik fikrinin inkişafında xidmətlərini yüksək qiymətləndirir.

...1966-cı ilin noyabrında ölməz yazıçının yubileyi münasibətilə Əzizbəyov adına teatrda rejissor Tofiq Kazımov "Ölülər" komediyasını yeni quruluşda tamaşaya qoymuşdu. Tamaşanın musiqisini Qara Qarayev yazmışdı. "Ölülər" in ictimai baxışına yazıçıları, sənətsünasları da dəvət eləmişdilər. O gün tamaşa salonunda Qara ilə bir sırada, yanaşı əyləmişdik. Fasilədə söhbət zamanı hiss elədim ki, o, Cəlil Məmmədquluzadənin yaradıcılığını mükəmməl bilir və yazıçının sehrli sənətinin təsiri altındadır. Qara "Ölülər"i dünya dramaturgiyasının orijinal əsərlərindən biri hesab eləyirdi. Deyirdi ki, əfsus, bu gözəl pyesi başqa xalqlara tanıtdırmamışıq. Mən əminəm ki, "Ölülər" Avropa xalqlarının dillərinə tərcümə edilsəydi, dünyanın bir çox ölkəsinin səhnələrində uğurla tamaşaya qoyulardı.

Biz redaksiyada yubiley nömrəsinin planını tutanda "Ölülər" in baxışı zamanı Qara ilə olan söhbət yadıma düşdü. Mən onlara zəng çalıb Cəlil Məmmədquluzadə haqqında ürək sözünü

yazmağı xahiş elədim. "Həvəslə yazaram", – dedi. Ertəsi gün redaksiyaya zəng çalıb dedi: "Yazı hazırdı, bilmirəm necə çıxıb, baxın görün xoşunuza gələcəkmi?". Mən Qaranın qələminin gücünə arxayın idim. Əmin idim ki, məqalə pis olmaz. O, məqaləni bir neçə saatdan sonra redaksiyaya göndərdi. "Yazıçı-filosof" adlanan bu balaca məqalədə Qara dünya ədəbiyyatının Şekspir, Servantes kimi nəhəng simalarının yaradıcılığını özünəməxsus yığcamlıq və sərastlıqla təhlil edib yazırdı:

"Cəlil Məmmədquluzadə də belə nəhəng ədəbi simalardandır. Onun qəhrəmanları ilk baxışda oxucuya və tamaşaçıya kiçik görünürlər. Amma onların humanizmi, mənəvi aləmi, demokratik düşüncələri, məişəti o qədər ustalıqla açılır ki, bu "kiçik" obrazlar və onların konkret milli duyğuları ümumbəşəri və dərin fəlsəfi məna kəsb edir. Bu sadə və adi insanların idealları, faciəsi həmin dövrdə və hətta indinin özündə də hüquqi tapdalanan bütün xalqların idealları, faciəsi ilə bir səsləşir. Cəlil Məmmədquluzadə dühasının qüdrəti bundandır...

...Təəssüflə qeyd etməliyəm ki, biz bəstəkarlar bu vaxtadək ölməz ədibin əsərlərindən lazımınca istifadə etməmişik. Halbuki, onun sənəti bəstəkarlar üçün zəngin, olduqca zəngin material verir".

Qara Qarayev dahi Azərbaycan şairi və mütəfəkkiri Nizami Gəncəvinin yaradıcılığını, dövrünü, nizamişünas alim qədər mükəmməl bilirdi. Və onun ölməz "Xəmsə"sinə dönə-dönə müraciət edib "Yeddi gözəl" baletini, "Leyli və Məcnun" simfonik poemasını və xor kapellası üçün "Payız" əsərini yazmışdı. Son iki əsər ilk dəfə 1947-ci ilin sentyabrında, Nizaminin anadan olmasının 800 illik yubiley təntənəsi günlərində ifa edilmişdi. Bu, gənc bəstəkarın böyük şairə dərin sevgisinin layiqli ifadəsi idi. Həm də Qara Leyli və Məcnunun faciəli məhəbbəti haqqında yeni səhnə əsəri – balet yazmaq istəyirdi. Bu arzu onun qəlbində hələ "İldırımli yollarla" baletinin musiqisini bəstələdiyi vaxtdan baş qaldırmışdı. Fikrini leninqradlı yazıçı, onun "İldırımli yollarla", "Yeddi gözəl" (İsmayıl Hidayətzadə və Sabit Rəhmanla birlikdə yazıb) baletlərinin librettolarının müəllifi Yuri Slonimskiyyə demişdi. Razılaşmışdılar. Slonimski baletin librettosunun bir neçə variantını yazmışdı. Onu Qara, özü və Cəfər Cəfərov oxuyub bəyənmişdi, hətta librettonu Mədəniyyət Nazirliyinin kollegiyası da qəbul eləmişdi. Qalmışdı musiqisini tamamlamaq. Bəstəkar bu arzuda idi ki, "Leyli və Məcnun"u da onun "Yeddi gözəl" baletinin quruluşçusu, baletmeyster Pyotr Qusev tamaşaya qoysun. Baletmeysterin razılığını almışdı.

Bu qədər işdən sonra "Leyli və Məcnun"

baletinin işıq üzü görməməsi təəssüf doğurur...

Yəqin ki, onun mənə məlum olmayan səbəbləri vardır.

Mən həmin səbəblərdən birini – şahidi olduğum bir münaqişəni hesab edirdim. O illərdə (ili dəqiq xatırlamıram) bir işdən ötrü Mədəniyyət Nazirliyinə getmişdim. Qara da orada idi. Onun nazirliyin səlahiyyətli bir işçisi ilə mübahisələrinin şahidi oldum. Söhbət "Leyli və Məcnun" baletindən gedirdi. Nazirliyin işçisi deyirdi ki, Üzeyir Hacıbəyovun "Leyli və Məcnun"-u olduğu halda bu mövzuya qayıdıb ikinci musiqili səhnə əsəri yazmağa nə ehtiyac var? Qara deyirdi ki, siz düz mühakimə yürütmürsünüz. Musiqili teatr tarixində eyni mövzuda bir neçə əsər yazılıb və yazılacaqdır da. Bu heç də qəbahət deyil. Uzağa niyə gedirik? Bizim özümüzdə "Aşiq Qərib" dastanı əsasında Zülfüqar Hacıboyov "Aşiq Qərib" operasını yazıb, həmin süjetdə bizim teatr üçün Reynqold Qlier "Şahsənəm" adlı opera yazıb. Mən isə balet yazmaq istəyirəm. Nazirliyin işçisi öz fikrinin üstündə çox möhkəm durmuşdu. Qara oradan qanıqara çıxıb getdi...

İndi neçə il əvvəlki söhbəti ürək ağrısı ilə yada salıram. Mən bu fikirdəyəm ki, o vaxt nazirliyin işçisi heç də Qaraya pislik eləmək məqsədi güdmürdü. Sadəcə olaraq bu cür düşünürdü, əqidəsi belə idi. Əlbəttə, sənət alə-

mində ayrı-ayrı fərdlərin müxtəlif yaradıcılıq qütblərində durması və onların müəyyən bir məsələyə müxtəlif mövqedən yanaşmaları yaxşıdır. Lakin əfsus ki, bu həmişə istənilən nəticəni vermir.

Qara Qarayev Nizami Gəncəvinin yaradıcılığına sənətkar üçün tükənməz bir mənbə kimi baxır, onu nəhayətsiz okeana bənzədirdi. Heyfslənirdi ki, dahi mütəfəkkirin yaradıcılığını ədəbiyyatşünaslarımız, alimlərimiz lazımınca öyrənməyiblər. Onun haqqında sanballı elmi-tədqiqat əsərləri yoxdur. "Xəmsə"dən, onun müdrik müəllifindən çox-çox yazılmalıdır. Bu bizim nizamişünasların müqəddəs vətəndaşlıq borcudur.

1966-cı ilin payızında Nizaminin anadan olmasının 825 illiyi qeyd edilirdi. Onda Qara bizim qəzet üçün dahi şair haqqında hərarətli bir məqalə yazmışdı: "Əsrlərin sönməz məşəli".

"...Nizami öz yaradıcılığı ilə elə yüksəkdə yanan məşəldir ki, heç bir dəbdəbəli və təntənəli yubiley, heç bir əzəmətli abidə onu o yüksəkliyə qaldıra bilməz və Nizaminin buna ehtiyacı da yoxdur.

Nizami mövzularına tez-tez müraciət etmək məsələsinə gəldikdə, bunu deyə bilərəm ki, onun yaradıcılığı sonsuz bir okeandır. Yalnız bizim nəslin yox, gələcək nəsillərin yazıçı və bəstəkarları da, rəssam və heykəltəraşları da, alim və

filosofları da bu okeandan yeni-yeni sənət inciləri tapacaq, yeni-yeni əsərlər yaradacaqlar".

* * *

1968-ci ilin payızında Portuqaliyanın paytaxtı Lissabon şəhərində görkəmli Portuqaliya pianoçusu və bəstəkarı Viana da Mota adına Beynəlxalq müsabiqədə Fərhad Bədəlbəyli birinci yeri tutmuşdu. Bu, gənc, istedadlı pianoçumuzun böyük uğuru olmaqla bərabər, həm də Azərbaycan musiqiçilərinin belə nüfuzlu müsabiqədə ilk qələbəsi idi. Fərhad hələ Lissabondan vətənə qayıtmamışdı. Bu xoş xəbər musiqi pərəstişkarlarını çox sevindirmişdi. Mən Fərhadın atası, görkəmli rejissorumuz Şəmsi Bədəlbəyliyə zəng çalıb təbrik elədim.

Fərhadın bu böyük uğuruna Qara Qarayev onun valideynləri qədər sevinənlərdən biri idi. Mən ondan qəzetimiz üçün ürək sözlərini yazmağı xahiş elədim.

Dedi:

– Bu, Azərbaycan musiqi mədəniyyəti tarixində fərəhli bir hadisədi. Nəhayət, geniş miqyasda bizim də bir pianoçumuz çıxdı. Bu, çox gözəl başlanğıcdı. İlk addımı Fərhad atdı. Mən gənclərimizə inanıram. Onlar bundan sonra çox belə parlaq qələbə qazanacaqlar, öz uğurları ilə Azərbaycan ifaçılıq sənətinin şöhrətini dünyaya yayacaqlar.

Qaranın qəzetimizin 12 oktyabr tarixli nömrəsində dərc edilən təbriki belə qurtarırdı:

"Çətin müsabiqələrdə iştirak etmək (pianoçuların Lissabondakı yarışı da asan olmamışdı) ifaçılardan yüksək musiqi məharəti, təmkin, iradə, məqsəd aydınlığı və artistlik bacarığı tələb edir. Bizim cavan həmyerlimiz sübut etmişdir ki, bu keyfiyyətlərin hamısı onda vardır. Fərhad Bədəlbəyli haqlı olaraq böyük qələbə qazanmışdır. Şübhə etmirəm ki, qarşıda onu yeni yaradıcılıq nailiyyətləri gözləyir".

Həmin müsabiqədəki qələbəsindən iki il sonra Fərhadı Portuqaliyaya qostrol səfərinə dəvət eləmişdilər. Qastroldan qayıdıb səfərdən aldığı təəssürat haqqında məqalə yazıb bizə vermişdi. Haçansa fotoqrafımız Qara ilə Fərhadın dəniz qırağında gəzərkən şəklini çəkmişdi. Redaksiyamızda qalırdı. Biz o şəkillə Fərhadın "Portuqaliya görüşləri" adlı yol qeydlərini qəzetimizin 15 avqust 1971-ci il tarixli nömrəsində dərc elədik.

Getdikcə Qaranın "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti ilə əlaqəsi, əməkdaşlığı genişlənirdi. O, bizim ən fəal müəlliflərimizdən biri olmuşdu. Yadımdadır, 1966-cı ilin dekabrında, qəzetimizin 1500-cü nömrəsi çıxmaq ərəfəsində Qara redaksiyamıza zəng çalıb bizi təbrik elədi və yubiley nömrəsi üçün "Dostumuz haqqında bir neçə söz" başlıqlı bir məqalə göndərdi. Yazırdı ki, qəzet

çoxdur, müxtəlifdir. Hərəsinin öz siması var. Şəxsən mənə, bəstəkar olduğum üçün "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti yaxın və əzizdir.

Bəli, qəzet böyük sənətkarımızın yaxın dostu olduğu kimi o da qəzetimizin arxalandığı, etibarlı dostlarından biri idi.

İKİ BÖYÜK SƏNƏTKAR

Qara Qarayevlə Rəsul Rza çoxdan dost idilər. Bir sənətkar kimi onların yaradıcılıq orijinallığında da, sənətə münasibətlərində də, dünyagörüşlərində də yaxın cəhətlər çox idi. Qara Rəsuldan səkkiz yaş cavan olsa da onlarınki tuturdu. Bu da maraqlı idi ki, o ilk iri həcmli vokal-simfonik əsərini – "Könül mahnısı" adlı xor, simfonik orkestr və rəqs ansambli üçün kantatasını Rəsul Rzanın sözlərinə yazmışdı.

Altmışıncı illərdə Rəsul müəllim Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası baş redaksiyasının rəhbəri idi, mən – "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin baş redaktoru işlə əlaqədar hərdən görüşürdük, ya mən ensiklopediya idarəsinə, Rəsul müəllimin yanına gəlirdim, ya da o bizim redaksiyaya gəlirdi. Onu da deyim ki, Rəsul müəllimin redaksiyaya hər gəlişi əməkdaşlar arasında xoş əhvali-ruhiyyə yaradırdı. Adil Babayev, Qabil, Emin Mahmudov, İsa İsmayilzadə və başqaları Rəsul müəllimin başına

toplaşır, onun söhbətlərinə qulaq asırdıq.

Onda Qara Qarayevin kamera orkestri üçün "Üçüncü simfoniya"sı Moskvada təzə ifa olunmuşdu. Bu əsər musiqiçilər və geniş bədii ictimaiyyət arasında böyük maraq doğurmuşdu. Qəzet və jurnallarda çıxan məqalələrdə ondan bəhs olunur, yığıncaqlarda ondan danışılırdı. Böyük əksəriyyətin fikri bu idi ki, "Üçüncü simfoniya" müasir dünya simfonik musiqisində yeni bir mərhələdir. Bu əsər Qara Qarayevin yeni, böyük yaradıcılıq uğurudur. Onu da xatırladım ki, "Üçüncü simfoniya"nın yazılışındakı mürəkkəblikdən, bəstəkarın yeniliklərindən, "həddindən artıq" texnikaya uymasından və əsərin ifa üçün çətin olmasından narazılıq eləyənlər də vardı. Xoşbəxtlikdən belələri az idi. Burada Qara Qarayevin müəllimi bəstəkar Dmitri Şostakoviçin öz istəkli tələbəsi haqqında hələ "Üçüncü simfoniya" yazılmamışdan səkkiz il əvvəl yazdığı aşağıdakı sözləri yada salmaq yerinə düşərdi:

"Qarayev öz yaradıcılıq palitrasını cürətli təşəbbüs, hətta bəzən gözlənilməz vasitələrlə mümkün qədər genişləndirməyə, ənənə və yaradıcılıq sərbəstliyi arasında daha rəngarəng, maraqlı, üzvi vəhdət tapmağa çalışır; o, qəbul olunmuş xəlqiliyin çərçivəsindən çıxmağa qorxmur, bu anlayışa daha geniş mənə verir..."

Qara Qarayev o çağacan yazdığı əsərlərdən

fərqli olaraq, 1965-ci ildə bitirdiyi "Üçüncü simfoniya"da yaradıcılığına xas olan Şostokoviçin dediyi bu məziyyətləri daha da inkişaf etdirmiş, mütəfəkkir novator-bəstəkar kimi müasir insanın düşüncələrini, arzu və istəklərini, onun faciəsi, qarşısında duran problemlər haqqında öz fəlsəfi fikirlərini ifadə etmək üçün yeni vasitələr tapmışdı. Məhz Qara Qarayevin yazı tərzinə xas olan cəsarətli ifadələr.

Rəsul Rza "Üçüncü simfoniya"nı çox sevirdi və onu milli musiqimizin incilərindən biri hesab edirdi. Fəxr edirdi ki, onun bəstəkar dostu belə bir misilsiz sənət əsəri yaradıb. 1967-ci ildə Azərbaycan musiqi ictimaiyyəti "Üçüncü simfoniya"ın Lenin mükafatına təqdim eləmişdi. Biz redaksiyada bu münasibətlə qəzetdə sənət adamlarının rəylərini verməyi qərara almışdıq. Rəsul Rza özü bizim təklifimizi gözləmədən əsər haqqında təəssüratını yazıb gətirmişdi. Məqalə "Musiqimizin prinsipial qələbəsi" adlanırdı. Müəllif iki səhifəlik yazıda Qaranın sənətini özünəməxsus lakonik tərzdə dərinlən təhlil eləyir, yaradıcılığının dürüst qiymətini verib yazırdı:

"Üçüncü simfoniya" məzmunu, forması baxımından əsərin bəstələnmə prinsipi və ideya-bədii nəticəsi etibarilə Qara sənətinin orijinallığına, dolğunluğuna, texniki virtuozluq və mənə dərinliyinə gözəl sübutdur. Bu simfoniya insan

haqqında, onun sevinc və iztirabları haqqında poetik, canlı, zəngin, əzəmətli bir lövhədir. Burada insanın sarsılmaz iradəsi, qələbəyə inamı çətinliyə dözümlü və zəfəri musiqinin incə, qəzəbli, qüdrəti, həyəcanlı dili ilə verilmişdir...

...Qaranın mürəkkəb, çətin, nəcib, şərəfli sənət yolunda parlaq bir müvəffəqiyyət olan "Üçüncü simfoniya"sını mən, müasir sovet musiqi sənətində və mənə məlum dünya musiqi yaradıcılığında prinsipial bir müvəffəqiyyət sayıram".

O gün Rəsul müəllim Qaradan geniş ürəklə, iftixar hissi ilə çox danışdı. Onunla dostluqlarının otuz ilə yaxın tarixi olduğunu söylədi. Və 1938-ci ildə Qara ilə "Könül mahnısı" kantatası üzərində necə işləmələrini xatırladı:

– Onda mənə filarmoniyaya təzəcə direktor qoymuşdular, – dedi, – 1938-ci ilin aprelində Moskvada Azərbaycan ədəbiyyatı və incəsənəti ongünlüyü keçiriləcəkdi. Bərk hazırlıq gedirdi. Ongünlüyün yekun konsertində ifa olunmaq üçün təntənəli bir kantata yazmaq Qara ilə mənə tapşırılmışdı. Qaranın iyirmi yaşı vardı. Bakı konservatoriyasının tələbəsi idi. Hələ Moskvaya oxumağa getməmişdi, Üzeyir bəyin sinfində də Azərbaycan xalq musiqisinin əsaslarını öyrənirdi, həm də Bülbülün rəhbərlik elədiyi konservatoriyanın nəzdində olan elmi-tədqiqat musiqi folkloru kabinetinin işində iştirak edirdi.

Xalq musiqisinə, aşıq sənətinə, aşıq havalarına dərin maraq göstərirdi. Yayda xalq musiqisini toplamaq üçün Şəkiyə gedən ekspedisiyaya rəhbərlik eləmişdi. Hələ də o səfərin təsiri altında idi. Xeyli xalq mahnısı, aşıq havası yazıb gətirmişdi. Qara, Üzeyir Hacıbəyovun öz əsərlərində xalq musiqisindən, muğamlardan ustalıqla istifadə etməsindən heyrətlə danışırdı. "Koroğlu" operasının musiqisinə heyran idi. Deyirdi ki, kim milli opera yazmaq istəyirsə Üzeyir Hacıbəyovdan çox şey öyrənə bilər. Onun yaradıcılığı yeni bəstəkarlar üçün böyük məktəbdir. Xalq musiqisindən necə bəhrələnmək məktəbi, milli mədəniyyətə dərin-dərin yiyələnmək məktəbi. Qara Qarayev kantata üzərində həvəslə işləyirdi. Şəkidən ekspedisiya vaxtı yazıb gətirdiyi aşıq havalarından, xalq musiqi nümunələrindən istifadə edirdi. Deyirdi ki, "Koroğlu" operasında Üzeyir bəy simfonik orkestrin heyətinə tar əlavə eləyib. Bu da orkestrin Azərbaycan musiqisinin ifası zamanı daha gözəl və dolğun səslənməsini xeyli yaxşılaşdırır. Mən də "Ürək mahnısı"nın partiturasına tar salmışam. Kantata ongünlüyün yekun konsertində ifa olundu. Dinləyicilər, mütəxəssislər onu hərarətlə qarşıladılar. Mərkəzi mətbuat "Könül mahnısı"nı yüksək qiymətləndirdi. Qaranın Moskvadakı bu uğuru məni çox sevindirdi. İlk tanışlığımızdan mən bu qənaətə gəldim ki, Qara Qarayevin şəxsinde

Azərbaycan musiqisinə, Azərbaycan mədəniyyətinə böyük bir sənətkar gəlib, o ciddi və dərin zəkaya malik bir insandı. Qara ilə bir yerdə olmaq, onunla yaradıcılıq əməkdaşlığı eləmək adama ləzzət verir. Hiss eləyirsən ki, səninlə ünsiyyətdə olan böyük sənət eşqi ilə yanan sənətkardır. Qara tapdalanmış yolla getməyi, başqasının haçansa, hansı əsərində sənədiyini təkrar eləməyi xoşlamır. Hər dəfə yeni əsərində dinləyiciyə nə sənə təzə bir söz deməyi, bədii təfəkkürün yeni bir aləmini açmağı qarşısına məqsəd qoyur. Buna görə də bir əsəri o birinə oxşamır. Qaranın əsərləri təkcə Azərbaycan musiqisinin yox, ümumsovet, eləcə də dünya musiqisini zənginləşdirir. Bu musiqiyə qulaq asanda uzun zaman təsir altında olursan. Həyat haqqında, bəşərin taleyi haqqında düşünməyə başlayırsan. Əsl sənətin, ulu sənətkarın adı yaradıcılardan fərqi bundadır...

O gün Rəsul müəllim Qaradan çox danışdı. Biz ona diqqətlə qulaq asdıqca dərk eləyirdik ki, böyük şair öz müasiri, yaxın dostunun yaradıcılığını müntəzəm izləyir və mükəmməl bilir.

Öz mədəniyyət tariximizdən, başqa xalqların mədəniyyət tarixindən bilir ki, müxtəlif dövrlərdə eyni vaxtda yaşayıb-yaradan görkəmli rəssamlar, yazıçılar, bəstəkarlar, artistlər yaxın dost olublar. Və bu dostluq həmin sənətkarların hə-

yatında, həm də bədii fikir tarixində dərin iz qoymuşdur. Mən Qara Qarayevlə Rəsul Rzanın dostluğunu belə dostluqlardan hesab edirəm.

1970-ci ildə Rəsul Rzanın anadan olmasının altmış illiyini qeyd eləməyə hazırlaşırıdık. "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti də bu münasibətlə bir sıra məqalələr verməyi planlaşdırmışdı. Məqalə yazacaq müəlliflərin siyahısında Q. Qarayevin adı yox idi. O günlərdə katibə gəlib dedi ki, Qara Qarayev zəng çalıb sizi istəyir. Mən dəstəyi qaldırıb hay verdim. O salamlayıb dedi:

– Rəsul haqqında balaca bir məqalə yazmışam. Yəqin ki, onun altmış illiyini qeyd edəcəksiniz. Əgər istəsəniz, onu sizə göndərə bilərəm.

Dedim:

– Qara müəllim, istəmək nədir, xahiş edirik. O məqaləni bizə versəniz sizə minnətdar olarıq.

İki səhifə yarımlyq bu məqalə "Polifonik poeziya" adlanırdı. Məqalənin adından bilinirdi ki, onu musiqiçi yazıb. Qara yazısına məhz belə ad qoymalı idi. Çünki onun musiqisi müasir polifonik musiqinin ən yaxşı nümunələrindən idi, Polifoniya–yunan dilində "çox səs" deməkdi. Musiqidə isə bu çoxsəsli mənasında işlədilir. Daha doğrusu, adicə olaraq çox səs yox, həm də, eyni zamanda bir ahənglə səslənən müxtəlif səslərin vəhdəti kimi anlaşılır. Bu başlyq, yəni "Polifonik" poeziya" Rəsul Rza poeziyasının

mahiyyətini çox doğru ifadə edirdi. Qara, məqalədə Rəsul ilə dostluqlarının tarixindən, şairin sözlərinə yazdığı "Könül mahnısı kantatasının, "Lenin" plakat oratoriyasının yaranması və hər iki əsərin uğrunda Rəsulun da payı olmasını səmimiyyətlə etiraf edir, onun yaradıcılığını belə qiymətləndirirdi:

"Rəsul Rza poeziyası sözün əsl mənasında yeni, çoxçalarly, musiqi dili ilə desək, polifonik poeziyadır. Bu poeziya bütün elementləri, bütün nüansları ilə mənə yaxın və doğmadır...

...Onun hər əsərində dünənin, bu günün və sabahın nəbzi döyünür. Çoxəsrlük Azərbaycan poeziyasını yeni elementlərlə, yeni poetik nəfəslərlə zənginləşdirmək meyli Rəsulun poetik inamının (sözün yaxşı mənasında) gücünü göstərir. Həmişə narahat, həmişə axtarışda, həmişə yenilik həsrətində, mənəcə, bunlar Rəsul Rza poeziyasının əsas xüsusiyyətləridir. Əsl sənətkar belə də olmalıdır".

Qaranın bu məqaləsini oxuya-oxuya Rəsulun hələ üç il əvvəl "Üçüncü simfoniya" haqqında olan "Musiqimizin prinsipial qələbəsi" məqaləsini xatırlayırdım. Şairlə bəstəkar bir-birinin yaradıcılığını necə də dərinləndən duyur, başa düşür, qədir-qiymətini bilirdi. Hər iki sənətkar əllərinə qələm aldığı gündən ömürlərinin axırına kimi rahat durmur, daim axtarışlar aparır, hərəsi öz sahəsində – Rəsul poeziyada,

Qara musiqidə yeni söz demək, sənətin əlçatmaz zirvələrinə yeni cığırılar açmaq eşqi ilə yanırı. Qaranın bu qanadlı sözlərini onların hər ikisinə aid eləmək olar. "Sənətkarları gəmilərə bənzətmək olar: bəziləri geniş, intəhasız, qasırgalı, nəhəng işə – yeni dənizlərə sarı üz tutub gedir, o biriləri isə qasırga və təhlükədən uzaq olan bir limanda lövbər salıb dururlar".

"Polifonik poeziya" məqaləsi "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetinin 1970-ci il 14 iyul tarixli nömrəsində Rəsul Rzanın yubileyinə həsr edilmiş səhifələrdə dərc olundu. Bu da əlamətdar idi ki, Azərbaycan mədəniyyətinin başqa bir böyük sənətkarı-rəssam Tahir Salahov sevimli şairin altmış illiyinə bizim qəzet üçün şəklini çəkib göndərmişdi. Portret qəzetin birinci səhifəsini (onda "Ədəbiyyat və incəsənət" "Literaturnaya Rossiya" qəzetinin formatında çıxdı) başabaş tutdu. Tahir Salahov yaradıcılıq üslubu ilə Rəsul Rzanın poeziyasına və Qara Qarayevin musiqisinə çox yaxın sənətkardır. O, 1960-cı ildə Qaranın bir çox ölkələrin sərgi salonunda uğurlu nümayiş etdirilmiş məşhur portretini yaratmışdı. Və o vaxt Rəsul Rzanın portreti üzərində işləyirdi (onu 1971-ci ildə tamamladı). İlhamla çəkilmiş hər iki portret müasir dünya rəngkarlıq sənətinin gözəl əsərlərindəndir.

Rəsul Rza 1981-ci ildə aprelin 1-də qəflətən vəfat elədi. Eşitdiyimə görə, bu acı xəbər xəstə

yatağında olan Qaranı bərk sarsıtmışdı. O, ürək ağrısı ilə Bakıya belə bir teleqram göndərmişdi:

"Şərq xalqlarının parlaq poeziya ulduzu söndü. Böyük şairin və insanın böyük, xeyirxah ürəyi susdu. Azərbaycan xalqının mədəniyyətinə əlac olunmaz itki üz verdi, onun dostları yetim qaldı. Əlvida, Rəsul! Əlvida! Əlvida!.. "

GÜLRUX ƏLİBƏYLI

ZƏKAYLA QANADLAN- MIŞ MUSIQI

Musiqi tarixinin varlığı onun canlı və incə təsdiqini, mürəkkəb musiqi və fəlsəfi əlaqələrini yaradır.

Musiqinin qeyri-müəyyən forması dinləyicinin yüksək marağına səbəb olmaqla, dünyanın gizli sirlərinin etik və estetik meyarlarını öz maraq dairəsində təsdiq edir, xalq üçün olduğunu, bir sözlə insana, xalqa xidmətini bildirir.

Əlbəttə, başlıcası, belə musiqi insanı başqa fikirlərdən azad edir. Dağların zirvəsinə sərbəst gözlərlə baxmaq və onun xəyallar dünyasında uçuşunu görmək mücəssəməsinin təsdiqinə yönəldir. Musiqi aqlın sərbəstliyini və təmizliyini təmin edir, elə ki, fəlsəfi düşüncələr verməklə musiqişünas yaradır deyə, böyük alim-filosof Nitsşe insanı düşünməyə çağırır.

Zəmanəmizin böyük bəstəkarı Qara Qarayev təbiətən qeyri-adi yaradıcılığa malik olan yüksək vergili musiqi əsərləri yazmış və yaratmışdır. Onun fəlsəfi düşüncələrlə yüklənmiş əsərləri istər-istəməz, dünyanı fikir aləminə səsləməklə

fikirləşmək və həyəcanlanmaq anlarına gətirib çıxarır.

Bu gün, onun yubiley günü bəstəkarın yaradıcılığının köklərində dərin düşüncələr olduğunu göstərir. Təkcə bir faktı deməyi özümə borc bilirəm ki, gələcəyin dahi bəstəkarının atası Əbülfəs Qarayev ölkəmizin çox böyük uşaq həkimi kimi şöhrət qazanmış və Pirşağıdakı Benkker royalında həyat yoldaşı Sona xanımla gələcəyin böyük dahisi Qara Qarayevin tərbiyə və təhsili ilə dərindən məşğul olmuşlar.

Qara Qarayevin filosofluğu, anadangəlmə böyük əql sahibi olması köklü uzaqgörənliyi ilə bağlıdır. Onun musiqisini dinləyənlər estetik cəhətdən həm Moskva, həm də milli teleməkanla səmimi fəlsəfəsinə inanır, həqiqi etüdlərinin ürəyə sirayət etdiyini görürlər.

Qara Qarayev Abşeronumuzun Fatmayı kəndinin havasını udmuş, Xəzərimizin ecazkar sehri ilə ətirələnmiş bir təbiətin təlatümlü fəlsəfəsi ilə ruhlanmışdır.

Tipik fatmayılı olan Qara Qarayev orta boylu, qaynar enerjili və daim hərəkətdə olan bir sənətkardır. "Abşeronlu" sözünün özü də çox səhəli xasiyyət sahibi olduğuna dəlalət edir. Burada yerləşən hər kəndin özünəməxsusluğu da şair demişkən, "əlçatmaz, ünyetməzliyi də" çox vacib şərtlərdəndir. Mənim xatirimdə Pirşağı bağları Soçidən daha tərəvətli, daha cazibədar

xüsusiyyətləri ilə üstündür. Xəzər sahilində olan Fatmayı da Abşeronumuzun ən gözəl yerlərindən biri kimi dahilər yetişdirən gözəl diyardır.

Qara bizim ailədə mənim böyük qardaşım Sədiyarla dostluq edirdi. Sədiyar ondan cəmi üç yaş kiçik idi. Qaranın təsiri ilə Sədiyar da kamilliyə doğru can atan bir oğlan idi. Onları insanlıq ideyaları, hissləri və ən vacib əməlləri bir-ləşdirmişdi.

1941-ci ildə Hitler Almaniyası ilə gedən müharibə zamanı vətəni könüllü qorumağa birinci cərgədə Qara Qarayev və mənim qardaşım Sədiyar getmişdi.

Mən musiqişünas deyiləm, estetikəm. Ancaq Qara Qarayev haqqında yazıram, musiqişünas haqda fikirlərimi sizə çatdırıram, onun insanlığı və şəxsiyyəti haqqında söhbət açıram.

Qara Qarayev haqqında çox kitab yazılıb, məqalələr çap olunub: həm vətəndə, həm də vətəndən uzaqlarda. Onun həyatı nümunə olaraq işıqlandırılıb. Burada L.V.Karaqıçevin dahi Qarayev haqqında yazılmış miniatür kitabı haqqında demək yerinə düşərdi. 2007-ci ildə buraxılan bu əsər Q.Qarayev haqqında tədqiq edilmiş ən gözəl əsərlərdən biridir. Burada Q.Qarayevin dünya musiqi salnaməsində ən böyük, ən əhəmiyyətli dəyərindən söhbət açılır. Əlbəttə, bu böyük bəstəkarın 90 illiyinə ən böyük hədiyyədir.

Tələməyə də qismət edib ki, bir zamanlar bu böyük bəstəkarla görüşüb canlı müşahidə edib və fikirlərimi onunla bölüşmüşəm. Əhatəsində olan adamlarla ciddi xasiyyəti sayəsində əməli tədbirlər gördüyünün və sənətin zirvələrinə qalxdığının şahidi olmuşam. Əlbəttə, bir çox çətinliklər, sıxıntılar da fəqət, onun ömrünü qısaltmışdır.

Qara Qarayev çoxsahəli şəxsiyyət olaraq bəstəkar, müəllim, nəzəriyyəçi-interpretator, parlaq estetik, filosof, ictimai xadim kimi özünü təsdiq etmişdir. O, həm də çox bacarıqlı, milli insanşünas, sülhsevər insan kimi yetişmişdir.

Mən 1962-ci ildə Mədəniyyət Nazirinin müavini vəzifəsinə təyin edilmişdim. Bunu da deməliyəm ki, mən bu işi istəmədiyimdən, tərəddüd etməyimə baxmayaraq, mənim istəyim olmadan bu vəzifəyə təyin etmişdilər. Partiya rəhbərliyi xüsusilə tapşırırmışdı ki, mədəniyyətin inkişafına ciddi nəzarət edim.

Q.Qarayev yaxşı bilirdi ki, mədəniyyət cəbhəsində çalışanlar mürəkkəb xarakterləri ilə çətinlik yaradırlar. O, mənim yanıma gələrək bunları mənim nəzərimə çatdırdı, mən isə susdum. Onun məsləhətlərini izlədim və gördüm ki, doğrudan da bu iş çox çətin bir prosesdən ibarətdir.

Hələ 1960-cı ildə mədəniyyət sahəsinə gəlmiş bir çox istedad sahibləri hər şeyi dəyişmiş

və diqqəti cəlb etmişdilər. Yaradıcılıq sahəsində hünərlər göstərən Qara Qarayev, Məmməd Arif Dadaşzadə, Mirzə İbrahimov, Mehdi Hüseyn, Rəsul Rza, Səməd Vurğun Azərbaycan mədəniyyətini zirvələrə doğru aparən qüvvələr idilər. Yaradıcılıq sahilinin hər tərəfində milli qürur hissləri aşıb-daşırdı.

Bəstəkarların sözü bu sahədə çox vacib və əzəli idi. Qara Qarayev böyük ağıl sahibi olmaqla, ali hörmətli şəxs kimi 1964-cü ildə Filarmoniyanın səhnəsindən simfoniya yaratmağın vacib sahələrdən biri olduğunu söylədi. Onun böyüklüyü qarşısında heç kim cürət edib polemikaya girə bilmədi. O, mənə müraciətlə dedi: “Məlumdur ki, bəstəkar musiqi əsəri yazır. Əlbəttə, bu yazılan əsərlər hamının ürəyincə olmalı və bütün dinləyiciləri sevindirməlidir.”

Q. Qarayevin səmimiyyəti, gücü, azad natural xasiyyəti onun böyüklüyünü və yaradıcılığının yüksək poetik dünyagörüşünə sahib olduğunu göstərirdi.

Onun həyatının kritik anları da yaradıcılığına təsir göstərmir, əksinə, ürəyinin səsini eşidir, inşasında olduğu əsərinin üzərində var qüvvəsilə çalışmağa sövq edirdi.

Yaxşı yadımdadır, onun ən böyük əsərlərindən biri olan “Don Kixot” simfonik qravürü və “Üçüncü simfoniya”sı Q. Qarayevin başdan ayağa fəlsəfi fikirləri ilə zənginləşmişdir. Bu

əsərlərdə müasir fəlsəfi düşüncələri, intellektual-fəlsəfi musiqisi, gərgin lirik daxili aləmi cəmlənmişdir.

1962-ci ildə mənə Neft Daşlarında musiqi festivalını keçirmək tapşırığını vermişdilər. Hansı ki, bu tədbirə dünyanın bir çox musiqiçiləri dəvət olunmuşdular. Səhər tezdən bütün iştirakçılar limana yığışdılar. Ancaq Qara Qarayev gəlməmişdi. Düşündüm ki, Q. Qarayevsiz tədbir baş tutmayacaq. Necə ola bilər ki, o, mənə fikirləşməsin, mən rüsvay olum? Bilirdim ki, o, çox məsuliyyətli adamdır və onun iştirakı mütləq vacibdir. Birdən gördüm ki, Qarayev cəld addımlarla gəlir, həm də əsəbidir, sifəti qızarmış, başındakı tüklər qarışmışdır. Hiss olunurdu ki, o həyəcanlıdır. Soruşdum. Dedi, “narahat olmayın, boş şeydir”. Ancaq gördüm ki, o, çətin nəfəs alır. Xeyli vaxt susdu, sonra isə astadan kimi isə söyməyə başladı.

Sən demə, onun sevimli tələbələrindən biri səhər tezdən ona zəng vurub, nə isə qeyri-müəyyən məlumat verib. Bu da onun əsəbiləşməsinə səbəb olub. O çətin nəfəs alırdı. Mən sakitcə qulaq asırdım və məlum oldu ki, ona zəng edən adam mənim otağında saatlarla oturmuş və aranı qarışdırmaq üçün öz dostu haqqında lazımsız fikirlər söyləmişdir.

Qarayev intriqa xoşlayan deyildi. Mən bunu yaxşı bilirdim. İntriqa yaradıcılığa ziyan gətirən

estetik hissləri məhv edən, xırda fikirlər, xırdaçılıq meylləri və xoşagəlməz hisslərdən ibarətdir. Yadımdadır ki, mən kiçik bir məmur olaraq belə böyük, dahi bir sənətkar qarşısında dayanıb onu sakitləşdirməyə çalışdım və belə intriqalara qarşı mübarizə yolunu göstərdim: “Siz cavabınızla şedevr yaradın və bütün düşmənlərinizi tərksilah edin” dedim.

Mənim çağırışıma möcüzəli şedevr kimi nəzər saldı və dedi: “Bax, bu ən çətin məsələlərdən biridir.”

Qara Qarayev həmişə belə anlarda ya bağda, ya da ki, Moskvada və Bakıda düşüncələrə qər q olur və yaradıcılığını davam etdirirdi.

Böyük sənətkar mənim xatirəmdə bir də yüksək insani keyfiyyətləri ilə qalmışdır. Yadımdadır, o, xəstələnmişdi və Kremlin xəstəxanasında müalicə alırdı. Biz hollun salonunda divanda yanaşı oturmuşduq və müxtəlif işlər barədə söhbət edirdik. O, hər zaman mənim şəxsi səhhətimlə də maraqlanan dahi bir insan idi. Üzümə diqqətlə baxıb soruşdu: “Səhhətiniz necədir? Sizi nə narahat edir?”. Mən dedim ki, mənim yeganə xəstəliyim yuxusuzluqdur. “Bu dəqiqə, bu dəqiqə” – dedi və dairəvi stolun üzərinə naringiləri düzdü: “Bu saat Moskvanın ən güclü nevroptoloqunu gətirəcəm,” – deyərək arın addımlarla Kremlin dəhliziylə getdi və bir az sonra həqiqətən də Moskvanın ən güclü

həkimini ilə birlikdə mənim yanıma qayıtdı. Həkim mənə müalicə təyin etdi.

Q. Qarayev eqoist idimi? Tamamilə yox! O, heç zaman öz xəstəliyi və s. barədə uzun-uzadı danışmazdı.

Qarayev məhəbbətdə sədaqətli idimi? Əlbəttə! Ancaq bu, özünü qiymətləndirmək səviyyəsindədir, özü istədiyi qədərdir. O, heç bir polemikaya girmək səviyyəsində olmayıb, insanlıq səviyyəsindən kənarında deyildi. Onun ən böyük əsərləri də dünyəvi teatrlarda kompromissiz prinsipiallığı durumundadır.

Qara Qarayev qanı ilə xalqına dərinləndən bağlanan, zamanı ilə xalqının dərinliyini göstərən, ümummilliy dəyərlərimizi əks etdirməyi bacaran böyük istedad sahibi olan bir bəstəkardı.

Qara Qarayev şəxsiyyəti, fəlsəfi dərinliyi olan sonsuz insan naturalı, geniş dərrakəli, təbii, mənəvi özünütədiq sənətkarlığı olan, dünya mədəniyyətləri səviyyəsində irəli gedən və həqiqi Allah vergisinə sadıq olan qeyri-adi təyinatlı İnsan nümunəsidir.

“Zerkalo” qəzeti,
2 noyabr 2008-ci il.

YUSİF SƏMƏDOĞLU

QARA QARAYEV HAQQINDA

*(Məqaləni Səməd Vurğun Fondu
təqdim etmişdir)*

Qara rəngli bir royaldan, pəncərənin yanında qoyulmuş yazı stolundan, iki yumşaq kreslodan ibarət bir otaq. Divarlara səhnə dekorlarının müxtəlif eskizləri, məşhur rəssamların orijinal əsərləri vurulmuşdur. Bu otaq vaxtilə 14-15 yaşlı bir uşaq ikən Bakı bağlarının birində əncir ağacının dibində oturub tar çalan, segahın, şikəstənin yanıqlı təranelərini ətrafa yayan, indi isə adı bütün dünyada məşhur olan Azərbaycan xalqının görkəmli oğlu Qara Qarayevin iş otağıdır.

Hər gün gecə yarıya qədər bu otaqdan musiqi səsi gəlir, royalın dillərindən qopan sədalar susmur. Qara Qarayev işləyir, əsər yazır, qalaq-qalaq təmiz not vərəqləri qara nöqtələrlə naxışlanır. O, bəzən qaşlarını çataraq, başını sinəsinə əyib saatlarla düşünür, xəyala dalır, yaratmaq istədiyi mövzular, obrazlar aləmində gəzir, sonra yenə barmaqlarını şirmayı dillər üstə gəzdirir. Çalır, çalır...

Azərbaycan mədəniyyətinin görkəmli xadimi, müasir sovet musiqisinin ən istedadlı nümayəndələrindən biri Qara Qarayevin zəngin və rəngarəng yaradıcılığı haqqında dəfələrlə deyilmiş, saysız-hesabsız məqalələr yazılmışdır.

Qara Qarayevin Azərbaycan musiqisində tutduğu mövqe olduqca böyükdür. Bütün ömrünü ən müqəddəs və incə bir sənətə - bəstəkarlığa həsr etmiş Qara Qarayevin bu sahədə qazandığı nailiyyətləri hamını sevindirir, hamının ürəyini qürur hissi ilə doldurur, hamı onun məhz Azərbaycan torpağında doğulub kamil və ustad bir sənətkar olması ilə fəxr edir.

Qara Qarayevin yaradıcılıq diapazonu olduqca genişdir. Mahnılar, marşlar, kamera əsərləri, simfonik poemalar, baletlər və sair bu diapazonun əzəmətli ahəngini təşkil edir.

Hələ iyirmi il bundan əvvəl- Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının tələbəsi olarkən Qara Qarayev öz yaradıcılığı ilə nəzəri cəlb etmişdi. Qara Qarayevin 1938-ci ildə Moskvada, Azərbaycan incəsənəti ongünlüyünün yekun konsertində ifa olunan "Səadət mahnısı" kantatası onu istedadlı bəstəkar sırasına çıxartdı. Həmin illərdə yazılmış, öz orijinallığı və gözəl üslubu ilə fərqlənən "Tsarskoselskaya abidəsi" adlı musiqi pyesi hələ indi də bir çox müasir pianoçuların repertuarında yaşayır.

Lakin Qara Qarayev ilk müvəf-

fəqiyyətlərdən baş gicəllənməsinə məruz qalıb bir yerdə sayan sənətkarlardan olmadı. O, hələ o zamanlar çox yaxşı başa düşürdü ki, əsl bəstəkar olmaq, musiqi kimi əzəmətli bir sənət aləmində qol-budaq atıb böyümək sənətkarlardan ilk növbədə gərgin zəhmət tələb edir. Məhz buna görə də Qara Qarayev öyrəndi – Azərbaycan xalq musiqisindən, Şərqi ah-naləsini özündə təcəssüm edən muğamatdan, aşuqların bayatı və gəraylılarından, ölməz Üzeyirin vüsətli yaradıcılığından öyrəndi. Öz savadını artırmaq, dünya musiqisinin zəngin xəzinəsi ilə daha yaxından tanış olmaq niyyəti Qara Qarayevi Moskva konservatoriyasına – böyük sovet bəstəkarı D. Şostakoviçin sinfinə gətirdi.

Moskva konservatoriyasını bitirərkən simfoniyalar, bir çox kamera – instrumental və vokal əsərlər müəllifi, “Vətən” operasının müəllifi idi. Məhz o zaman Qara Qarayev püxtələşmiş, kamil bir sənətkar olduğunu öz əsərləri ilə hamıya sübut etmişdi.

Qara Qarayev fəlsəfi təfəkkürə malik bir sənətkardır. Bu cəhət bəstəkarın simfonik və balet əsərlərində özünü daha çox göstərir. Hər dəfə Qara Qarayevin böyük fikirlər, dərin hisslər, incə duyğular ifadə edən, gərgin dramatiklə dolu olan musiqisinə qulaq asarkən xəyalımızda, sözün həqiqi mənasında, insan həyatı canlanır.

Bəstəkarın böyük Nizamidən ilham alıb

yaratdığı məşhur “Leyli və Məcnun” simfonik poemasını xatırlayaq. Qoca Şərqdə ən çox yayılmış mövzulardan olan Leyli və Məcnunun eşq macərasını bəstəkar bizə simfonik dillə nağıl edir.

İlk andan orkestrin həzin ahəngi bizi qədim bir aləmə aparır, dinləyiciyə məhəbbət hissini aşılayır, başa düşürsən ki, xəyalında canlanan o aləmdə ürəkləri lərzəyə gətirən böyük bir faciə baş verəcəkdir.

Dəqiqələr ötür, orkestrin dinləyicilərə təlqin etdiyi ümumi ruh tədricən konkretləşir. Biz sanki Leyli və Məcnunun söhbətinə qulaq asırıq, lakin onların dediklərini eşitmirik, çünki bu, yanıqlı bir pıçıldır və bu pıçılığın mənası “mən səni sevirəm” deməkdir.

Yavaş-yavaş orkestrin musiqi boyaları qatılaşır. Məhəbbətin saf romantikasına şər qüvvələr qarışır. Gərgin ölüm-dirim mübarizəsi başlayır. Kim qalib çıxacaq? Məhəbbətin ulviyyətimini, yoxsa şər qüvvələrin qanlı niyyətimini? Dinləyicini bu sual düşündürür, o, ürək çırpıntısı ilə bu mübarizəni izləyir, iki gəncin faciəsinə ağlayır.

Leyli və Məcnun həlak olur. Lakin bu ölüm heç də şər qüvvələrin, iki gəncin böyük məhəbbətinə mane olan feodal dünyasının qələbəsi deyil. Bu ölüm məhəbbətin əbədi qələbəsidir! Bu həqiqəti başa düşdüyündəndir ki, Q. Qarayev

əsərini pessimist notlarla qurtarmır. Əksinə, əsərin finalı məhəbbət naminə yaradılmış alovlu bir himn kimi səslənir.

Qara Qarayevi fəlsəfi və dərin mövzular cəlb edir. Onun tez-tez dünya ədəbiyyatına- Nizaminin, Puşkinin, Servantesin yaradıcılığına müraciət etməsi buna ən yaxşı sübutdur. Lakin bəstəkar bədii ədəbiyyata münasibətində, obrazların, hadisələrin mahiyyətini qavramaqda tapdanmış yolla yox, yeni, sözün tam mənasında novator bir yolla gedir. Nədən yazırsa yazsın, hansı mövzunu seçirsə seçsin, Qara Qarayev öz dünyagörüşü və estetik zövqü çərçivəsi dairəsində hərəkət edir. Lakin bu, heç də o demək deyil ki, Q. Qarayev yaradıcılıqda subyektivizmə qapılır, obyektiv real varlıqdan uzaqlaşır. Əksinə, o, həmişə əsərlərində realizmə meyl edir, dünya klassik ədəbiyyatından seçdiyi mövzuların aktual ruhda səslənməsinə çalışır. Qara Qarayevi ilk növbədə, insan, onun həyatı, zəhməti, məhəbbəti, kədəri cəlb edir. Bu insan hər an bəstəkarın diqqət mərkəzindədir. Optimist ruhda səslənən, kiçik bir xalqın həyatından bəhs edən “Alban rapsodiyası”ndakı bəşəri hisslər, öz elinin səadəti və istiqlaliyyəti uğrunda mübarizə aparıb saysız-hesabsız qurbanlar verən Vyetnam xalqının əzəmətli obrazını bütöv və ümumiləşdirilmiş bir şəkildə xəyalımızda canlandıran “Vyetnam süitəsi” nikbinlik, Huyuzun

şeyrlərinə yazılmış “Üç noktürn”dəki zəncirlərin ah-naləsi məgər dediklərimizə sübut deyimi? Bu misraların sayını istənilən qədər artırmaq mümkündür.

Bir müddət elə adamlar tapılırdı ki, onlar Qara Qarayevi formalizmdə təqsirləndirir, onun yaradıcılığının milli zəmindən, xalq musiqisindən ayrıldığını söyləyirdilər. Lakin zaman bu ittihamların nə qədər yanlış olduğunu hamıya göstərdi.

Qara Qarayev musiqisi, sözün tam mənasında, milli Azərbaycan musiqisidir. Necə deyərlər, bəstəkarın əsərləri göz qabağındadır.

Qara Qarayev Azərbaycan xalqının zəngin musiqi xəzinəsinə yiyələnmiş bir sənətkardır. O, muğamatı, xalq mahnılarını mexaniki olaraq partituraya köçürmür, bu zəngin və bərəkətli xəzinədən özünəməxsus bir ustalıqla istifadə edir. Bu xüsusiyyətlər bəstəkarın başqa fərqli boyaları ilə birləşərək böyük bir əsərin içərisində əriyir, ilk baxışda nəzərə çarpmır. Lakin diqqətlə qulaq verdikdə Azərbaycan musiqisinin xallarını eşidirsən, bəstəkarın böyük bir sənətkar olmasına heyran qalırsan. Misal üçün, “Yeddi gözəl” baletindən məşhur valsı xatırlayaq. Ona qulaq asan kimi başa düşürsən ki, bu valsın xalları “Çahargah”ın xallarındır və burada bəstəkar sənətkarlıqla muğamatdan istifadə edərək, tamam orijinal bir əsər yaratmışdır. Bəstəkarın yaradıcılığından

onlarla bu kimi misallar gətirmək mümkündür. Axı, bir də, öz milli mədəniyyətindən və musiqisindən ayrılmış adam “Yeddi gözəl” kimi bir sənət əsəri, bütün dünyada məşhur olan bir balet əsəri yaza bilərdimi? Əlbəttə, yox.

“Yeddi gözəl baleti” Qara Qarayevi məhz Azərbaycan xalqının, Azərbaycan musiqisinin yetişdirməsi olduğunu sübut etməklə bərabər, onu yer kürəsinin görkəmli müasir bəstəkarları ilə bir arada qoydu. Böyük ilhamla yazılmış bu balet az müddət içərisində Sovet İttifaqının Bakı, Leningrad, Daşkənd, Lvov kimi şəhərlərində və Çexoslovakiyanın Praqa şəhərində müvəffəqiyyətlə oynanıldı.

Balet, musiqi janrı kimi çox mürəkkəb bir formadır. Bu formaya müraciət etmək isə sənətkardan yüksək istedadın başqa böyük cəsarət də tələb edir. Qara Qarayev belə bir cəsarətli addım atdı və demək olar ki, bu sahədə əsl şah əsər yaratdı. “Yeddi gözəl” baletinin musiqisi Qara Qarayev yaradıcılığının ən böyük nailiyyətlərindəndir. Bu balet yalnız Azərbaycan musiqisində deyil, ümumən bütün dünya musiqisində yeni bir hadisə kimi qiymətləndirilə bilər. Qara Qarayevin başqa bir əsəri “İldırım yollarla” baleti ilə Bakı tamaşaçıları hələ tanış deyillər. Lakin bu əsərin musiqisi və ayrı-ayrı parçaları dəfələrlə konsert salonlarında ifa olunmuş və radio ilə verilmişdir. Əlbəttə, mövzusu

Afrika xalqlarının öz istiqlaliyyəti və azadlığı uğrunda mübarizədən alınmış bu əsərin partiturasında milli Azərbaycan musiqisinin elementlərini axtaracaq sadələvhlik olardı. Çünki bəstəkarın qarşıya qoyduğu məqsəd başqadır.

Uzun müddət Afrika xalqlarının musiqi folklorunu dərinlən öyrənən Qara Qarayev gərgin və ağır zəhmət nəticəsində əsl sənət – əsəri-zənci musiqisinin ən gözəl xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirən bir əsər yazmış, öz musiqisində müstəmləkəçiliyə və imperializmə qarşı mübarizə aparan qəhrəman bir xalqın əzəmətli obrazını yarada bilmişdir. İlk dəfə Leningradda tamaşaya qoyulmuş bu balet haqlı olaraq bütün sovet musiqisinin yeni qələbəsi kimi qiymətləndirilmişdir.

Hər əsərdən əsərə daim inkişaf edən Qara Qarayevin “İldırım yollarla” baletinin musiqisində onun yaradıcılığına xas olan ən gözəl xüsusiyyətlər toplanmışdır.

Yüksək pafos, qəhrəmanlıq hissləri, zəngin melodiyalar, alovlu və ehtiraslı rəqslər bu baletin musiqisində əsas yer tutur. Əsərdəki obrazların tamlığı və rəngarəngliyi, hadisələrin dinamikliyi, musiqinin son dərəcə aydın və olduqca zəngin yazılması Qara Qarayev yaradıcılığının ən böyük qələbəsidir.

Bütün Afrika xalqlarının öz istiqlaliyyəti uğrunda imperializmə qarşı mübarizə apardığı

bir dövrdə belə əsərin yazılması böyük siyasi əhəmiyyət kəsb edir. “İldırımli yollarla” baleti sübut edir ki, Qara Qarayev daim bədii axtarışlar edən, musiqiyə yaxşı mənada yenilik gətirən və böyük sənət əsərləri yaradan qüdrətli bir sənətkardır.

Hamı onun müvəffəqiyyətinə sevinir, hər bir azərbaycanlı onun əsərlərini dinlərkən deyir:

– Eloğlu, sənə minnətdarıq!

1960-cı il.

ANAR

QARA QARAYEVİN İŞIĞI

Yaşasaydı indi Qara Qarayevin 80 yaşı olardı. On beş il bundan qabaq onu itirdik. Amma böyük sənətinin və təkrarsız şəxsiyyətinin işığı hələ də gəlməkdədir. Bu sönmüş uzaq ulduzlardan gələn işıq kimi deyil, bu işıq keçmişdən çox, gələcəkdən gəlir. Sənət tariximizdə Qara Qarayev gələcəyin elçisi, sabahın səfiri idi, ətraflı söhbətlər etmək səadəti mənə də nəsib olub. Qarayevin bütün varlığı işıq saçdı. Zahiri görünüşü belə işıqlı idi – eynəyinin qalın şüşələri ardında iti, ildırım kimi çaxan baxışları, bir qədər ironik, bir qədər təəccüb dolu, amma həmişə isti, məhriban baxışları. Müsahibini diqqətlə, maraqla, xeyirxah bir həvəslə dinləmək bacarığı. Bütün bunlardan müdrikliyin, həssaslığın, həqiqi ziyalıların işığı gəlirdi.

Qara Qarayevin surəti mənim nəzərimdə bir çox çalardan, o cümlədən ilk baxışdan çox adi, xırda, əhəmiyyətsiz görünə biləcək çalarlardan yarandı: özəlliklə onun bir xüsusiyyətini həmişə xatırlayıram—dəruni və həqiqi nəzakətini.

Moskva Konservatoriyasında Qarayevin 50

illiyinə həsr olunmuş təntənəli gecəni xatırlayıram. Salon artıq dolub. Qarayev içəri girir və heç kəsin diqqətini çəkmədən üçüncü ya dördüncü sırada yerinə keçmək istəyir. Mən də həmin sırada oturmuşam. Sıramda yaşlı ər-arvad əyləşib, moskvalıdırlar, Qarayevi üzdən tanımır-lar. Qarayev onları narahat etdiyi üçün üzr istəyərək öz yerinə keçir. Bir qədər sonra hansı iş üçünsə durub çıxmalı olur və yenə də üzr istəyir. Onlar artıq bu üzrü soyuq qəbul edirlər. Gecənin səbəbkarı yenidən öz yerinə keçərkən üzr istəyəndə ər-arvad artıq heç nə demir. Konsert başlayır, əsərlər bir-bir ifa olunur, salonu gurutlu alqışlar bürüyür və görünməmiş uğurdan sonra orkestr, dirijor və dinləyicilər ısrarla müəllifi səhnəyə dəvət edirlər. Qarayev ayağa qalxır və daha artıq xəcalət çəkirmiş kimi yenə də yaşlı ər-arvadı narahat etdiyi üçün üzr istəyir. Həm də bu elə-belə əda xatirinə deyil, daxili tələbatı və üzvi nəzakətinin bəlidir. Doğrudan da, sinli adamları bir daha narahat etdiyindən rəngi də solub. Amma neyləyəsən ki, səhnəyə qalxmalı, baş əyməlidir. Yaşlı moskvalılar isə yalnız indi başa düşdülər ki, sıra qonşuları kim imiş.

Təbii, üzvi sadəlik, o sadəlik ki, binədən Qarayevin ziyalı günlərindən gəlir – həm böyük, həm də misal çəkdiyim təkin xırda məsələlərdə aşkar olurdu, o cümlədən onda göründü ki, dəfələrlə böyük bəstəkarla müxtəlif mövzularda

söhbətlər etmişdimsə də, bir dəfə də olsun onun özü haqqında, öz xidmətləri, şöhrəti haqqında kiçik bir işarə də eşitməmişdim. Yəqin bir də ona görə ki, sənət uğurları göz qabağında olanda, daha onların bəyan edilməsinə ehtiyac qalmır. Nigarançılıq çəkmirsən ki, aya, xudənəkərdə, birdən kimsə mənim bu uğurlarımdan bixəbər qalar. Qarayevin buna, hər hansı şəkildə özünüreklama, özünütərifə ehtiyacı yox idi. Ləyaqət hissi və anadangəlmə mənəvi kübarlıq imkan verməzdi ki, mənəm-mənəmliyə qapılısın, “adım bütün ellərdə gur-gur gurlayıb deyər ucuz və əttökən ifadələr işlətsin. O yalnız öz istedadıyla təsdiq edirdi özünü və əlavə təsdiqlər ona gərək deyildi. Bir dəfə özünün dediyi kimi bütün adlar, mükafatlar, təltiflər yalnız yaradıcılığının yol-yoldaşları idi. Nə az, nə çox...

Qarayevin işığı sinəsindən asılmış ya asıla biləcək zıncırovlardan deyil, dostu Cəfər Cəfərovun təbirincə decək, qılınc kimi kəsən istedadından gəlirdi.

Qarayev musiqisinin kosmosu sonsuzdur və kainatın özü kimi daima hərəkətdə, təbəddülatdadır. Qarayev zamanı bir il, beş il, bəlkə bir qərinə, yarım əsr, bir əsr qabaqlamış sənətkarlar-dandır. Və zamanı qabaqlamış başqa böyük sənətçilər kimi o da, özəlliklə gənclik illərində anlaşılmazlığın sal divarı qarşısında qalmalı olurdu, bəyənilmirdi, qəbul edilmirdi. Sənətinə

ağız büzənlər az deyildi. illər keçməliydi ki, hamı olmasa da, çoxları Qarayev musiqisinin dərin milli köklərini qavraya və qiymətləndirə bilsin. Çünki onun sənətinin millilik xüsusiyyətləri xalq musiqisindən bol-bol sitatlar gətirməklə səciyyələnirdi, o, bəstəkar təfəkkürü, musiqi düşüncə tərzilə milli idi. Bu cəhətdən hər novator sənətkar kimi Qarayev yaşadığı zaman içində gələcəyin girovu idi. Daim hərəkətdə, daim inkişafda olan Qarayev yaradıcılığında hər yeni mərhələ özündən qabaqkı mərhələni inkar etməsə də, onunla mübahisə edir. Qarayev öz musiqisiylə başqasıyla deyil, ilk növbədə özü-özülə höcətləşirdi, gərgin axtarışlar nəticəsində əldə etdikləri isə, yalnız öz yaradıcılığı üçün deyil, ümumən musiqi sənətimiz üçün yeni zirvə, yeni aşırım, yeni üfüqlərin açılması idi. Bəzən öz keçmiş yaradıcılığına qarşı həddən ziyadə sərt, bərişməz mövqedə də olurdu. İş o yerə çatırdı ki, köhnə əsərlərini dinləmək belə istəmirdi. Həqiqətən də Qarayev musiqi dilinin get-gedə mürəkkəbləşməsi daha əvvəlki əsərlərinin sadəliyini «sadələvhlük» kimi qəbul etməyə sanki əsas verirdi. Üçüncü simfoniya «Yeddi gözəl»in partiturasını həddən ziyadə «məlahətli», «qulağa yatımlı» edir. Skripka konsertindən sonra üçüncü simfoniyanın özü belə daha şəffaf, hardasa saya görünür. Ancaq

Q. Qarayevin dühasının bənzərsizliyi də ondadır ki, daima dəyişərək o hər zaman özü olaraq qalır.

Və başqa bir cəhət də var. Qarayev milli melosun zahiri səslənmələrindən nə qədər uzaqlaşsa da, onu bu musiqi sərvətiylə, Azərbaycan xalq musiqisinin dərin kökləri ilə bağlayan tellər heç zaman qırılmaz.

Sənətkar axtarışlarını müəyyənləşdirmək üçün bəzən çox bəsit bir sxemadan istifadə edirlər, milli melodik əsasla müasir bəstəkarlıq texnikasının vəhdəti. Böyük Şostakoviçdən parlaq peşəkarlıq dərsləri almış Qarayev üçün belə bir sxem dar və məhdud görünür. Bəlkə bu iki yönü uzlaşdırmaq cəhdləri üzvü, təbii vəhdətə deyil, daxili və üzücü ziddiyyətlərə gətirib çıxarır. Bəlkə doğma musiqi mühitinin səslərini, nəvələrini, sədalarını müasir bəstəkarlıq texnikasının şərtləriylə uyğunlaşdırmaq çətin yaradıcılıq axtarışlarının iztirablı yollarından keçirdi? Ancaq Qarayev son dərəcə mürəkkəb problemi də layiqli şəkildə həll edə, çözə bildi. Ona görə ki, bunu qarşısına məqsəd kimi qoymamışdı, ona görə ki, öz fitri istedadının səsinə səs verərək yaradırdı. O musiqini ilk dinləyişdən qulağa tanış gələn milli ünsürləriylə naxışlamaq istəmirdi. O hər zaman bir Azərbaycan bəstəkarı, muğamların, dahi Üzeyir bəyin mənəvi varisi və davamçısı kimi qalırdı. Milli özünəməxsusluq Qarayevin bütün əsərlərini, hətta coğrafi cəhət-

dən Azərbaycandan çox uzaq ölkələrə həsr olunmuş əsərləri üçün səciyyəvi cəhətdir. Bunu özü də dərk edirdi. «Milli ənənələr yaradıcılıqda bəzən təhtəlşüurla üzə çıxır. Mən ispan, bolqar, vyetnam mövzularında da əsərlər yazıram, mənə isə deyirlər ki, bu əsərlərdə də azərbaycanlı barmaqlarının izi var. Bu necə olur – izah edə bilmirəm: heç bu barədə düşünürəm də».

Qarayev musiqi təfəkkürünün bu üzvü və dəruni zəmini haqqında sözlərinin qəribə təsdiqi – Üçüncü simfoniyanın ikinci hissəsində – aşiq səslənmələrindədir. Önəmlisi odur ki, bəstəkarın öz etirafına görə o dodekafoniya sisteminə heç də aşiq ritimlərinin, saz ifaçılıq prinsiplərinin tətbiq edilməsini qarşısına məqsəd kimi qoymayıbmış. Bu birdən-birə, elə-belə alınıb. Elə-belə alınıb, çünki ayrı cür alına da bilməzdi. Hətta belə alındandan sonra belə bəstəkar özü bunu fərqiə varmırmış. Yalnız başqaları onun diqqətini bu cəhətə çəkəndən sonra belə – alındığını dərk edib. İnsan nəfəs alanda düşünür ki, nəfəs alır. Müasir dünya bəstəkarlıq texnikasının ən yeni vasitələrini mənimsəmək Qarayevin öz qarşısına qoyduğu yaradıcılıq məqsədi idi. Musiqiçinin milli ruhu isə – bu ruhu onun ən müasir üsullarla yazdığı əsərlərdə də var – Abşeron oğlunun nəfəs alması kimi təbii bir hal idi. Kəhraba qumları, çıplaq, sərt mənzərəli və Xəzərin saf rüzgarlarının məkanı olan Abşeron

torpağının, doğma Azərbaycanın koloriti Qarayevin bütün əsərlərinə hakimdir, rayihəsi bütün yaradıcılığına çöküb.

Yeniyyətlik və gənclik illərimdən Qarayev musiqisinin heyranıyam – xüsusilə də «Leyli və Məcnun» simfonik poemasının, «Yeddi gözəl» baletinin musiqisini dinləməkdən doymaz idim. «Yeddi gözəl»ə bizim teatrın quruluşunda 20 dəfədən çox baxmışam. Daha doğrusu, baletə baxmamışam, musiqisini dinləmişəm. Mən demək olar ki, hər tamaşaya gedər, səhnədə göstərilənlərə biganə qalar, yalnız və yalnız ecazkar musiqini dinləyərdim. Birinci adajio – arfalar aramla, ahəstə-ahəstə onun ilk taktlarını çalır... Sonra simli alətlər fikirlərimizi, xəyallarımızı uzaqlara – çox-çox uzaqlara çəkib aparır, sonra bütün orkestr çılğın bir eşqdən danışaraq gur-gur gurlayır. Və qəfildən hər şey bitir, orkestr susur, alətlər bir-biriylə pıçılदाşib səslərini qısırlar, hər yan tam və qatı səssizliyə, dinməzliyə qərql olur. Adama elə gəlir ki, hər şey qurtardı, bitdi. Daha heç nə olmayacaq, heç bir ümid qalmayıb, heç yerdən iynə ucu boyda işıq gəlmir. Sükut və qaranlıq dünyası içindəsən. Və birdən – məhz bu ümitsizlik anlarında sükutun, qaranlığın ən dərin dibindən həmin o musiqi temasının ürkək və kövrək səsləri eşidilməyə başlayır. Skripkalar yenidən xəyallarımızı uzaq üfüqlərə aparır və bədbinliyin ən gizli

guşəsindən ümid fidanı baş qaldırır. Qarayev musiqisinin sönməz işığı neçənci dəfədir ki, ümitsizliyə, bədbinliyə, inamsızlığa qalib gəlir. Q. Qarayevin ömrü boyu qarşısına çıxan dəhşətli yoxluq kabusuna zəfər çalır.

Uzaq yeniyetməlik illərimdə mən Q. Qarayevi bütün xalqların və bütün zamanların ən böyük bəstəkarı sayırdım.

Sonralar, əlbəttə başa düşdüm ki, bu belə deyil. Amma bəlkə də heç bir başqa sənətçiyə Qarayevə borclu olduğum qədər borclu deyiləm. Yəqin ki, yeniyetməlik çağında, ruhun söz aldığı məqamlarda yaşanıla biləcək səadətə, sonralar heç zaman təkrar olunmayacaq mənəvi xoşbəxtliyə görə mən Qarayev musiqisinə borcluyam və minnətdaram. “Yeddi gözəl”dəki son adajionu qəlbimin kardioqramması kimi qavrayırdım istək və xəyal qırıqlığı, ümid və şübhə, zil qaranlıq və haradasa, çox uzaqlarda işıldayan işıq zərrəcikləri Qarayev musiqisinin işığı ümid, inam, təsəlli işığı.

Son adajio əbədi itirilmişlər üçün qərib-səmədir, nostalgidir. Ancaq adajionun möcüzəsi də elə budur, bəli, heç nəyi qaytarmaq olmaz, amma hər halda dalğalar kimi yanib sönən səslərin son sahilindən nə isə qayıdır. Sənə elə gəlir ki, bu axırdır, sondur, hər şey dağılıb, tar-mar olub gedib, amma birdən, qəfildən, yenidən məhkum olunmuş duyğunun yeni qığılcımı çırtlayır.

“Yeddi gözəl”dəki valsın xalça əlvanlılığı, şərq miniatürləri kimi zərif, lətif rəqslər, qızların rəqsi, yürüşün müdhiş mexaniki həmləsi baletin musiqi dünyası onun bəsit librettosunun süjet sxemlərindən çox-çox zəngindir. Qarayevin musiqi dramaturgiyasını hər hansı süjet, program çərçivəsinə salmaq da zor işdir – ədəbi əsaslarını klassik əsərlər Nizaminin, Servantesin yaratdıqları təşkil etsə belə.

Etiraf edirəm ki, “Leyli və Məcnun”un, “Yeddi gözəl”in, “İldırımli yollarla”nın, Alban rapsodiyasının, “Don Kixot”un və R. Karmenin filmlərinə yazılmış musiqi parçalarının estetikasına aludə olduğum üçün Skripka konsertini və hətta Üçüncü simfoniyanın dilini ilk dinləyişlərdən nə duya, nə sevə bilirdim. Bu əsərlərin bütün əzəməti mənə bircə gecə ərzində, nə yazıq ki, böyük ustadın ölümündən sonra açıldı. Azərbaycan konservatoriyasında keçirilən bu gecə 1983-cü il fevralın 8-də idi. Qarayevin 65 illiyinə həsr olunmuşdu. Bu gecə Üçüncü simfoniya, Skripka konserti və Fərəc Qarayevin atasının xatirəsinə həsr etdiyi təsirli rekviyem – “Vida simfoniyası” ifa olunurdu.

Skripka konserti Bakıda ilk dəfə, Moskvadakı ilk ifasından 15 il sonra çalınırdı. Mən bu əsəri dinləyir və düşünürdüm ki, Qarayev musiqisinin bir xüsusiyyəti də onun son dərəcə əyani, görümlü olması, canlı anımlar

oyada bilməsidir. Əlbəttə, musiqini hərə öz duyduğu kimi, subyektiv qavrayır, mən də öz şəxsi, fərdi hisslərimdən bəhs edirəm. Skripka konsertinin mənim təsəvvürümdə oyatdığı səhnələrdən danışiram. Mənim üçün bu əsər böyük, kosmik faciənin obrazıdır, həyat büsbütün dağılıb məhv olandan sonra, insansız, canlısız qalmış yer üzündə tək bir son insanın tənhalığı, müsibətidir. Bu musiqidə dünyanın gələcəyi haqda təşvişə düşən sənətkarın ürək təlaşları, qəlb həyəcanları ifadə olunmuşdur. Burada da Qarayev çoxlarından daha öncə dəhşətli bir görüntünü vəhmlə öncədən duya və ifadə edə bilmişdi sükutun musiqisini, səssizliyin musiqisini, ölü dünyanın musiqisini bəstələyə bilmişdi. Mümkün olan gələcəyin vahiməsinin, qorxusunun harayını çəkmişdir. Həm də bu haray boğuş bir fəryaddır, səsi qısılmış bir imdad çağırışıdır.

Skripka konsertini dinləyərkən düşünürdüm ki, bəzən Qarayevin həqiqi varlığı necə də kasıblaşdırılırdı, çoxları üçün o rəsmi sənətkarlardan biri idi. Amma onun xüsusilə son dövr əsərləri, Üçüncü simfoniya da, Skripka konserti də yaralı bir qəlbın etirafıdır, bu qəlbda ümumi bəşəri faciələrin həyəcanlı önduyumu var. həm də öz şəxsi, gecə vahimələrinin qorxunc kabusu. Yoxluğun, əbədi heçsizliyin qorxusu. Skripka konserti – qarabasmalarda olduğu kimi insanın müc olub qalmasından, addım belə ata

bilməməsindən, bir kəlmə söz deyə bilməməsindən, bu gücsüzlükdən, iqtidarsızlıqdan doğan ağrı, əzab var. Amma bütün bu dəhşətlərin içində yenə də yenilməz Qarayev işığının zərif pöhrələri, ümid işartıları da görünməkdədir. Mistik, irreal, ibtidai qorxuya etiraz var.

Skripka konserti bu janrın xüsusiyyətləri baxımından da ənənəvilikdən uzaqdır. Skripka partiyası texniki cəhətdən kamil olsa da, zahirən effektiv deyil, orkestrlə skripkanın ənənəvi dioloqu yox kimidir. Skripka – bu simfonik freskanın yalnız bir ünsürü, bir səsidir.

Onu da gizlətmirəm ki, Moskva konsertində bu əsərin ilk dinləyişindən sonra mənə elə gəldi ki, Qarayev hardasa yaradıcılığının milli əsaslarından da bir qədər uzaqlaşmışdır, lirik mahiyyətindən də. Ancaq 15 il sonra bu fevral axşamında, artıq böyük sənətkarın aramızdan getdiyi bir vaxtda, bəlkə də elə ona görə, Qarayev haqqında bir növ yekun düşüncələrinə dalarkən, tam qətiyyətlə anladım ki, o heç nədən uzaqlaşmayıb – nə milli özəlliyindən, nə lirik varlığından. O sonsuz, sərhədsiz daxili aləminin daha da dərin qatlarına enib.

Məqalələrində, müsahibələrində nikbinlik haqqında “rəsmi sözlər” söyləməsi o qədər önəmli deyil. Qarayev ondan istənilən və gözlənilən sözləri deyirdi, amma musiqisini yalnız özü istədiyi kimi yazırdı: ram olunmaz və

satın alınmaz istedadının tələbiylə, bircə xaric xal vurmadan yaradırdı. Əslinə qalsa, “rəsmi sözlərində”də Qarayev saxtakarlıq etmirdi – o hər bir böyük sənətkar kimi öz iztirablarından, tənhalığından, ümitsizliyindən və bədbinliyindən əbədi və cazibədar sənət örnəkləri yaradırdı, deməli, son nəticədə insanlara nikbinlik, yaşamaq həvəsi təlqin edən, insanı hər bələdan qalib çıxmağa sövq edən əsərlər gətirirdi meydana. Skripka konsertində də Qarayevin bütün yaradıcılığını işıqlandıran bir ziya var – bu gah parlaq gün işığıdır, gah zülmət gecədə görünən uzaq, tənha bir çıraqdır, gah rüzgarlar önündə titrəyib əsən, amma keçməyən bir şam şöləsidir. Qarayevin qələbəsi də bundadır: rəsmi təqdir olunmuş, amma sonunacan dərk olunmamış, yüksək mükafatlarla mükafatlandırılmış, amma layiqincə dəyərləndirilməmiş, başı sığallanmış, amma başını heç vaxt əyməmiş Qara Qarayev şəxsiyyətinin təkrarsızlığı da, böyüklüyü də, faciəsi də bundadır.

Bir sıra səbəblərdən bir müddət Bakıdan uzaqlarda yaşamaq istəyən Qarayev, vətəniyə çox qərubsəyirdi. Ömrünün son illərində ağır xəstəyəkən, həkimlər deyəndə ki, bu yaxında Bakıya gedəcəksiniz, səhhəti xeyli yaxşılaşdı.

Bakıya tabutda qayıtdı. Şöhrət tapdığı, uğurlar, hörmət qazandığı, amma həm də anlaşılmamaq dərdinə, tənhalıq iztirablarına, etibarsız-

lıq acılarına məruz qaldığı torpağa qayıtdı. Və ana torpaq müvəqqəti gedib əbədi qayıtmış oğlunu ağışuna aldı.

Tez-tez Fəxri xiyabanda Q. Qarayevin özü və həyatı kimi sadə olan məzarı qarşısında dayanıram. Və bu anlarda qəlbimə işıq dolur.

Və mənə elə gəlir ki, «Leyli və Məcnun» simfonik poemasında simli alətlərin çaldığı tema səslənməyə başlayır – ölümsüz məhəbbət teması.

1988-ci il

QARA QARAYEVƏ REKVİYEM

26-lar bağının yanındakı binada iclas gedirdi. Yaydı, istiydi, pəncərələr açıqdı. İclas uzandıqca uzanırdı. Mətləbsiz nitqlərin yeknəsəqliyi adamın ürəyini sıxırdı. Bürkü də bir tərəfdən.

...və birdən açıq pəncərələrdən iclas salonnuna əzəmətli musiqi sədaları doldu. Dağ havası kimi saf, dəniz nəsimi kimi sərin, səhər mehi kimi narın... 26-lar bağından Qara Qarayevin musiqisi-matəm odası eşidilməyə başladı. Melodiya səsləndi, başqa registrdə təkrar olundu, bitdi, susdu. İclas yenə davam edirdi, darılırdım, darıxırdım, amma artıq bilirdim, yadıma düşmüşdü, gözləyirdim ki, bir saatdan sonra və hər saatdan bir-iclas nə qədər uzanır uzansın,

– dəqiq bir labüdlüklə yenə bu səslər dadıma çatacaq bir qurtum su kimi, bir udum nəfəs kimi. Qarayev musiqisi ömrümüzün hər çağında könümüzü ümidlə, qürurla, qüvvətlə doldururdu, ovudurdu, bizə dünyanı izah edirdi, gələcəyə inanmağa çağırırdı. Dəniz genişliyi vardı bu musiqidə, dəniz ləngəri, dəniz əbədiliyi vardı. Vardı niyə? Qarayev musiqisi haqqında keçmiş zaman felini işlətmək ədalətsizlikdir. Gələcəyin musiqisi haqqında keçmiş zamanda danışmaq olarmı? Qara Qarayev mədəniyyətimizdə gələcəyin səfiri idi, sabahın elçisi idi və musiqi dinləyicilərimiz inkişaf edib irəlilədikcə, qarşıdakı zirvədə həmişə Qara Qarayevlə rastlaşacaqlar. Biz müasirləri isə onun şəxsən özünü gördüyümüzlə, söhbətlərini dinlədiyimizlə, yeyin, bir az kəskin, bir az əsəbi danışmaq manerasını, gülüşünü, eynək altından parıldayan iti baxışlarını xatırlamağımızla öyünəcəyik.

Ayda bir dəfəmi, iki, üç dəfəmi afişalarda “Yeddi gözəl” baletinin adını oxuyacağıq.

Üçüncü zəngdən sonra üvertürə başlanacaq, süx rəqslər keçəcək, növbə adajioya çatacaq. Arfalar onun ilk taktlarını çalacaq – aramla, sakit, ahəstə. Sonra skripkalar ehtirasla bir can yanğısıyla xəyalımızı yüksəklərə, zirvələrə, zillərə çəkəcək. Bütün orkestr gurlayacaq, çılğın və cilovsuz bir hissədən danışacaq, sonra qəfildən də susacaq, alətlərin hamısı səslərini qısacaqlar. Tək

bir klarnetdən başqa. Sonra o da susacaq, orkestr dalğın sükuta qərq olacaq, adama elə gələcək ki, hər şey bitdi, tükəndi, qurtardı. Amma elə bu vədə sükutun lap dərinliyindən, səssizliyin lap dibindən yenə həmin o tema başlanacaq, skripkalar yenə duyğularımızı uzaqlara aparacaq, gümansızlığın içindən yenə bir ümid pöhrəsi baş qaldıracaq. Həyat yenidən cücərib boy atacaq. Qarayev musiqisi ölümə, heçsizliyə, sükuta meydan oxuyacaqdır.

Həftədə bir dəfəmi, iki, ya üç dəfəmi radioda “Leyli və Məcnun” simfonik poemasını dinləyəcəyik. Ehtiraslar çarpışmasının, ziddiyyətlər toqquşmasının gərgin akkordları səslənəcək, sonra simli alətlər təəssüf, qüssə dolu nakam bir məhəbbətdən söz açacaqlar. Sonra ölüm sükutu çökəcək. Amma yenə də axırıncı akkord həyəcanlı nida kimi bu sükutu parçalayıb çilik-çilik edəcəkdir. Qarayev musiqisi ölümə meydan oxuyacaqdır.

Hər gün, hər saat Bakının qədim meydanında hüznü bir rekviyem çalınacaq. Çalanları görməyəcəyik. Bizə elə gələcək ki, rekviyemi meydan özü çalır, ağını torpaq özü deyir. Bu nəcib matəm, bu yüksək kədər torpağındır, yerindir. Torpaq ömrünü xalqına fəda edən insanlarçün ağlayır. Belə insanlardan biri də Qara Qarayev idi – Azərbaycan dühasının yaratdığı nadir, bənzərsiz sənətkar, böyük bəstəkar, böyük

mütəfəkkir, etibarlı, sadıq dost, işıqlı, müdrik, təvazökar insan. Bu gün rekviyem onunçün çalınır. Bu gün ana torpağımız ona ağı deyir. Şəxsiyyətinin, düşüncəsinin, qəlbinin, musiqisinin bütün rüşeymləriylə doğma Azərbaycana, onun keçmişinə, indisinə və gələcəyinə bağlı olan Qara Əbülfəs oğlu Qarayevə ağlayır. Müvəqqəti getmiş və həmişəlik qayıtmış Qara Qarayevə...

Onun musiqisinə məskən olmuş meydanda bir an sükuta dalaq. Onun xatirəsini bir dəqiqəlik sükutla yad edək. Təzə saatin başlanmasını gözləyək. İndicə musiqi səslənəcək. Qarayevin Rekviyemi.

Qədim meydan Qara Qarayev musiqisini oxuyur.

Qara Qarayev musiqisi ölümə meydan oxuyur.

14 may 1982-ci il

RÜSTƏM İBRAHİMBƏYOV

HƏYAT DAVAM EDİR *Qara Qarayevə həsr olunmuş musiqi axşamları haqqında düşüncələr*

Bu yaxında konservatoriyannın böyük salonunda Q. Qarayevə həsr olunmuş iki musiqi gecəsi haqqında təəssüratlarımı bölüşmək istəyi, təkcə mədəniyyətimizin görkəmli xadiminə layiq olduğu qiyməti vermək zərurətindən və təşkilatçı və ifaçılara konsertləri Q. Qarayev istedadına layiq səviyyəyə qaldırmağa yönələn fədakar səylərinə minnətdarlıq hissi deyil, həm də bu gecələrin hər il keçiriləcək ənənəvi musiqi festivalının bir başlancığı olacağı ümidindən qaynaqlanır.

Q. Qarayev istedadının pərəstişkarları hər il fevral ayında Bakıda ölkəmizin və xaricin bir çox şəhərlərinin konsert salonunda geniş şəkildə ifa olunan musiqini dinləmək imkanına malik olacaqlar.

Mənim yaradıcılıq taleyim belə gətirdi ki, kinoda ilk işlərimdən biri Qara Qarayevə həsr edilmiş oldu – 1968-ci ildə onun 50 yaşı qeyd olunurdu və rejissor Oqtay Mirqasimov mənim ssenarim əsasında tam metrajlı «Burada həqiqət danışır» filmi çəkdi.

Sənədli filmi çəkən rejissor işinə vicdanla yanaşdığından öz qəhrəmanının həyatını son dərəcə diqqətlə gözdən keçirməlidir ki, faktlara layiq fikirlər irəli sürə bilsin.

Çəkiliş skripka və orkestr üçün yazılmış konsertin məşqləri zamanına təsadüf etmişdi və çəkiliş qrupu müasir musiqinin iki nəhənginin gərgin, dinamik, valehedici işinin şahidi oldu! Bunlar – skripka konsertinin ilk ifaçısı Leonid Koqan və əsərin müəllifi idi, Qarayevin bu işdə iştirakı mənə sanki notla artıq təsbit edilmiş musiqinin yozumu imkanlarının hüdudsuzluğunu aşkar etdi.

L.Koqandan sonra Q.Qarayevin bu konsertini bir çox görkəmli sovet skripkaçıları da ifa etdi. Bu konsert 15 il ərzində ölkənin bir çox şəhərlərində ən müxtəlif orkestrlər tərəfindən daim böyük uğurla ifa olunmuşdu.

Mənə çox təəccüblü göründü ki, Q.Qarayevin skripka konserti Bakıda ilk dəfə ifa olunur (Bunu bilmədiyim üçün özümdə suçluluq hissi, belə şeyə yol verdiyi üçün musiqi ictimaiyyətimizin yerinə utanc hissi keçirdim).

Konsertdən sonra bunun səbəbini öyrənməyə çalışdığım adamlar gözlərini yerə dikir, çiyinlərini çəkirdilər. Lakin heç kəs Qarayevin bu fəvqəladə əsərini öz doğma şəhərində nə üçün bir dəfə də ifa edilmədiyini haqqında ağlabatan bir cavab vermədi. Belə təsəvvür yarandı ki, hamı

bu ağlasığmaz məsələnin səbəbini bilir, lakin susmağı üstün tuturdu. (Q.Qarayev musiqisinə belə münasibət göstərilirsə, bizim başqa bəstəkarlarımız nələrə məruz qalır?)

Mən M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrı orkestrinin musiqiçilərinə və onun qüdrətli və geniş diapozonlu istedadına malik rəhbəri Rauf Abdullayevə dərin minnətdarlıq hiss etdim ki, o, ilk dəfə Bakıda bu mürəkkəb əsəri ifa etmək cəsarətini öz üzərinə götürmüşdür.

Skripka konsertindən sonra Konservatoriyanın opera studiyası nəzdindəki kamera teatrının orkestrinin ifasında Q.Qarayevin 3-cü simfoniyası və F.Qarayevin atasına həsr etdiyi «Vida» simfoniyası səsləndi (Kamera teatrının yaradılması ideyası da Q.Qarayevə məxsusdur).

Rauf Abdullayevin rəhbərliyi altında konservatoriyanın tələbələri və məzunlarından ibarət kamera teatrı orkestri yüksək səviyyəli hazırlıq və musiqi təfəkkürü nümayiş etdirdi.

Kamera musiqisi konsertində Q.Qarayevin Moskva Konservatoriyasını bitirdiyindən sonra ilk əsəri olan simli alətlər üçün kvartet, skripka və fortepiano üçün sonata, Q.Qarayevin ilk dəfə ifa olunan son əsərlərindən biri – fortepiano üçün 12 fuqa ifa edildi. Çox yaxşı idi ki, pianoçu Namiq Sultanov heç bir effektdə can atmadan bu musiqini dəqiq və aydın tərzdə səsləndirdi.

Bu ifa həmin musiqinin özü kimi, qəsdən

quru, sərt, mən deyərdim, bəzəksiz, Stravinskinin ifadəsi ilə desək, «şampan çaxırı kimi şəffaf və soyuq» idi.

Fuqalarda Q.Qarayev istedadının mətinliyi xüsusilə hiss olunur. Axı bəstəkar hiss etməyə, anlamaya bilməzdi ki, onun fikirləşdiyi şəkildə bu fuqalar geniş dinləyici və bunun nəticəsi olaraq, ifaçılar arasında yəqin ki, böyük uğur qazanmayacaq. Belə təcrübəli musiqçinin bunu bilməməsi imkansızdı. Buna baxmayaraq, o, məhz bu cür yazdı. Dinləyici ilə qarşılıqlı əlaqə həmişə Q.Qarayevi düşündürürdü. 60-cı illərin axırında aramızda baş tutan çoxsaatlı söhbətimizdə (bu söhbət lentə yazılmışdı), o, mənə deyirdi ki, müəllif və auditoriya hər bir əsl yaradıcı insanın ən əsas və dramatik problemlərindən biridir.

Təbii ki, hər kəs çalışır ki, onu mümkün qədər geniş auditoriya qəbul etsin və başa düşsün, lakin başqa tərəfdən, hər bir həqiqi yenilik artıq təsbit olunmuş estetik normaları, zövqləri və təsəvvürləri qabaqlamağa məcburdur. Və kimsə vaxtaşırı öz uğurunu qurban verməlidir ki, sənətin gələcək inkişafına öz töhfəsini əlavə etsin. Qara Qarayev məhz belə musiqiçi idi və onun yaratdığı bir çox şey hələ uzun zaman Azərbaycan bəstəkarlarının və başqalarının da orientiri (istiqlalət nöqtəsi) olacaqdır.

15 illik fasilədən sonra Konservatoriyadakı

konsertdə səslənən 3-cü simfoniya yeni texnologiya-serial texnologiya əsasında yazılmışdı.

Q.Qarayev bu əsərində sanki birləşməsi mümkün olmayan şeyləri uyğunlaşdırmağa müvəffəq olmuşdu. O, seçdiyi sərt, atonal səslənməni nəzərdə tutan texnika axarında, ümumiyyətlə «yumşaq», harmonik, daxilində, xüsusilə ikinci skerso hissəsində, aydın şəkildə aşiq havaları sezilən musiqi yarada bilmişdi.

Nəticədə 3-cü simfoniya Q.Qarayevin dəfələrlə təkrar etdiyi tezis inandırıcı təsdiqi oldu. Əsərin məğzini texnika deyil, ideya, məzmun təşkil edir.

Axı hamıya məlumdur ki, ən humanist musiqi əsərləri də, insana nifrətlə dolu əsərlərdə eyni major – minor tonallığı sistemində yaranmışdır.

Mənim 3-cü simfoniyanın musiqisini və konsertlərdə ifa olunan bütün əsərləri təhlil etmək fikrim yoxdur. Lakin Vladimir Boqdanovskinin skripka və orkestr üçün konserti ifa etməsinin bəzi xüsusiyyətlərini qeyd etməyi özümə borc bilirəm.

Bu xüsusiyyətlər nə üçün Moskvadan hər hansı məşhur skripkaçının, yaxud bizim daha təcrübəli skripkaçıların yox, məhz konservatoriyanın V kurs tələbəsinin solo çalması sualını gərəksiz edir.

Mənə elə gəldi ki, Boqdanovski texniki tərəfdən çox güclü, musiqini duyan və çox vacib bir cəhətə malik olan ağıllı pianoçudur. Məhz bu xüsusiyyətlər ona qısa müddət ərzində bu olduqca çətin əsəri araşdırıb öyrənmək və sevmək, (bu onun ifasından duyulur) və nəticədə müəllifin fikrini inandırıcı şəkildə dinləyiciyə çatdırmağa imkan vermişdi.

F.Qarayevin «Vida» simfoniyası haqqında bir neçə söz. Özünəməxsus musiqili teatr tamaşası kimi düşünülmüş bu əsər, Qarayev konsertini tamamlayırdı. Əsərin dramaturji əsasını Q.Qarayevin 3 prelyudu təşkil edir. Birinci və ikinci dəfə prelyudları dirijor Rauf Abdullayev ifa edərək, parlaq pianoçu istedadı göstərmiş oldu, üçüncü dəfə isə maqnitafon yazısı səsləndi.

Bu zaman səhnədə artıq heç kim yox idi. Axırıncı olaraq alt çalanlar getmişdi, səslənməyə davam edən musiqinin akkordları sanki, kiminsə daha bizimlə olmamasına rəğmən, həyatın davam etdiyi fikrini aşılıyordu.

Mən, yəqin ki, bu ideyanı bir qədər bəsitləşdirirəm. Musiqiçilərin tədricən çıxıb getməsi və əsərin Haydn «Vida» simfoniyasıyla səsləşməsinə baxmayaraq, bəstəkarın fikri sonucda öz məqsədinə çatır və musiqi dinləyiciyə güclü emosional təsir bağışlayır, zalda qəmgin vida əhval ruhiyyəsi yaradır.

Vida simfoniyasının ifası müstəqil

yaradıcılığa qadir olan musiqiçilərin intellektinə arxalanır, çünki, bəzi hissələrdə dirijor iştrakçılara tam sərbəstlik verir. Onlar özləri əllərində olan material əsasında musiqini tərtib edir, onu inkişaf etdirir; burada hər musiqiçinin öz fərdi hissəsi vardır.

Bunu da təqdir etmək lazımdır ki, kamera teatrının bugünkü və dünənki tələbələrindən ibarət kollektivi çətin bir məsələni anlamaq, ona inanmaq və uğurla həll etməyə qadir olmuşdur.

Bakı həmişə yüksək musiqi mədəniyyəti olan şəhər kimi tanınmışdır. Burada kökləri qədim əsrlərə uzanan ənənələr musiqinin bütün janrlarında ən müasir nailiyyətlərlə üzvü surətdə birləşir.

Və bu da çox xoşa gələn hal idi ki, Qara Qarayevə həsr edilmiş konsertlərdə bu gün də Bakıda ən qabaqcıl musiqi axtarışlarına müvafiq kollektivlərin və ifaçıların varlığı hiss olundu.

İki axşam ərzində konservatoriyanın böyük zalında Qarayevin narahat, çırpınan, daim axtarış içində olan və yeniliklər gətirən ruhu, bizim böyük bəstəkarımızın ruhu hökm sürürdü.

ŞÖHRƏTLİ SƏNƏTKAR

Azərbaycan musiqisinə dünya şöhrəti gətirən bir bəstəkar, yetişdirmələri özünə məxsus keyfiyyətləri ilə onun musiqi konsepsiyasını

davam etdirən məktəb yaratmış müəllim, maraq dairəsi öz sənəti ilə bağlı axtarırlarından qat-qat geniş olan, dünya mədəniyyətinin “qərb” və “şərq” qollarını özündə bəlkə də ilk dəfə belə üzvi, səmərəli şəkildə birləşdirən şəxsiyyət, ən yüksək peşə bacarığına və təcrübəyə nail olandan sonra da gənclik coşqunluğunu saxlayan bir sənətkar həyatdan getmişdir.

Qara Qarayev mənim nəslimdən olan hər bir azərbaycanlının, o cümlədən, mənim həyatıma uşaq təəssüratları ilə birlikdə çox erkən daxil olubdur. Sonralar görkəmli bəstəkarın Azərbaycan mədəniyyəti üçün necə böyük əhəmiyyət kəsb etdiyini başa düşəndə “Qara Qarayev” filminin ssenarisi üzərində işimlə əlaqədar onunla görüşdüm. Bir neçə saatlıq söhbətimizin maqnitofon yazısı məndə durur. Mən sual verirdim, o isə cavab verirdi. Bu zaman belə bir həqiqət mənimçün bir daha təsdiq olundu: əsl, böyük sənətkarın xoşbəxtliyi rahatlıq gətirməyən uğurların qaribə sevincində və sonu görünməyən axtarırlardadır! Q.Qarayevdə özündən razılıq hissənin, kifayət qədər iş görmüş bir adam kimi özünə qarşı tələbkərlığı zəiflətmək cəhdinin olmaması məni heyrləndirdi. Halbuki o vaxt “Yeddi gözəl”də, “İldırımly yollarla”da, Üçüncü simfoniya da, müəllifinin adını qədərbilən xalqımızın yaddaşına əbədilik həkk etmiş bir çox başqa əsər də artıq yaradılmışdı.

Vaxtanqov adına teatrda oynanılan pyesim üçün musiqi yazmağına baxmayaraq, təəssüf ki, sonrakı illərdə mən Qara Qarayevlə o qısa, ancaq təkrar olunmaz görüşdə olduğu kimi yaxından təmasda ola bilmədim. Bəlkə də aramızda olan məsafə mənə bu insanın Azərbaycan musiqisinin inkişafındakı xidmətlərini daha yaxından qiymətləndirməyə imkan verdi.

İnanıram ki, illər keçsə də, Q.Qarayevin adı bizim nəslin həyatında olduğu kimi, hər bir azərbaycanlı uşağının həyatına çox erkən daxil olacaqdır. Xalq dühasının rəmzi kimi orada əbədi yaşamaq üçün...

“Bakı” qəzeti,
17 may 1982-ci il.

ELÇİN

UCA MƏRTƏBƏLƏRİN SAKİNİ

Qara Qarayev haqqında bir neçə söz

"Əfsus!.. Gedən vaxt deyil, bizik..."

Qara Qarayev Ronsara məxsus bu sözləri qeyd dəftərinə yazıb.

Bu günlərdə 90 illik yubileyini keçirdiyimiz Qara Qarayev XX əsr Azərbaycan mədəniyyətinin o böyük nümayəndələrindən biridir ki, yaradıcılığı ilə öz xalqının yalnız musiqisini deyil, istək və arzularını da, dünyagörüşünü və mənəviyyatını da ifadə etməyi bacardı və bu yaradıcılığın bədii-estetik səviyyəsi və fəlsəfi mündərəcatı, əhatə dairəsi dünya musiqisinin, ümumiyyətlə, dünya mədəniyyətinin əldə etdiyi ən son nailiyyətlərlə nəinki ayaqlaşdı, hətta bu dünya miqyaslı nailiyyətlərin çox görümlü və özünəməxsus tərkib hissəsinə çevrildi.

Qara Qarayev yaradıcılığı həm janr, həm də mövzu baxımından son dərəcə zəngin idi. Sovet dövrü ilk Azərbaycan operalarından biri olan və Cövdət Hacıyevlə birgə yazdığı "Vətən" operası, XX əsr dünya balet sənətinin incilərindən hesab olunan "Yeddi gözəl" və "İldırımlı yollarla" baletləri, ölməz simfoniyalar, bir çox digər simfonik janrlarda yazılmış əsərlər, müzikl, mahnılar

və s. – Qara Qarayev yaradıcılığının janr təsnifatı belə bir zənginliyə malikdir.

Eyni zənginlik bu yaradıcılığın mövzu dairəsinin genişliyini səciyyələndirir. Baxın, Qara Qarayevin müraciət etdiyi ədəbi simalar kimlərdir: bir tərəfdən onun yaradıcılığının əsas fiqurlarından biri olan Nizami Gəncəvi, eləcə də öz müasirləri olan Səməd Vurğun, Rəsul Rza, Məmməd Rahim kimi azərbaycanlı şairlər, digər tərəfdən isə Servantes, Lope de Veqa, Rostan, Puşkin, Merime, Barbüs, Nazim Hikmət, Feyxtvanger, Abrahams...

Yalnız elə Şekspirin "Otello", "Qış nağılı", "Hamlet", "Antoni və Kleopatra", "4-cü Henrix" kimi əsərlərinə Qara Qarayevin bəstələdiyi musiqi bu bəstəkarın hansı mənəvi sferalarda, hansı duyğularla, hansı hiss, həyəcanlarla yaşayb yaratması haqqında, güman edirəm ki, az söz demir. Buraya orasını da əlavə etsək ki, doğma xalqın milli musiqisindən başqa, digər xalqların da, misal üçün, Afrika xalqlarının, yaxud alban, yaxud da Vyetnam xalqlarının da milli musiqisi bir sənətkar kimi Qara Qarayevin maraq dairəsində olub, o zaman biz onun yaradıcılığında bəşəri səciyyəni daha aydın görə bilərik.

Əlbəttə, bütün bunlar barədə professional sənətsünaslar, musiqi tədqiqatçıları daha səriştəli və elmi söhbət açə bilərlər və yeri gəlmişkən deyim ki, onlar Qara Qarayev yaradıcılığı barədə

az yazmayıblar və şübhəsiz ki, bundan sonra da hələ çox yazacaqlar. Ancaq Qara Qarayev yaradıcılığında mövzu və janr genişliyinin və sanbalının yaratdığı mənzərə, elə bilirəm ki, professional təhlilsiz də heyrətimizdir. Bu baxımdan Qara Qarayev yaradıcılığı bəşəri mədəniyyəti ehtiva edir və eyni zamanda, milli ilə bəşəri arasındakı üzvi vəhdəti bir daha bütün dərinliyi ilə nümayiş etdirir.

Və bu yerdə bir cəhəti xüsusi qeyd etmək istəyirəm: Qara Qarayev böyük sənətkar, böyük mütəfəkkir olmaqla bərabər, həm də böyük pedaqoq idi və onun yetişdirdiyi Azərbaycan bəstəkarlarının yaradıcılığı üçün fərəhli və səciyyəvi xüsusiyyətlərdən biri də məhz milli ilə bəşəriliyin belə bir dialektik vəhdətidir. Hərgah bu gün Rauf Hacıyevin, Arif Məlikovun, Xəyyam Mirzəzadənin, yaxud Vasif Adıgözəlovun, Musa Mirzəyevin, Fərəc Qarayevin, İsmayıl Hacıbəyovun, Firəngiz Əlizadənin, Məmməd Quliyevin musiqisi doğma xalqın milli məhəbbətilə bərabər, sərhədlər tanımayaraq, başqa xalqların da marağını və sevgisini qazanırsa, onların Simfonik əsərləri dünyanın müxtəlif ölkələrində səslənsə, baletləri müxtəlif teatr səhnələrində tamaşaya qoyulursa, müasir Azərbaycan musiqisinin bütün bu uğurlarında, şübhəsiz ki, Qara Qarayevin də öz mühüm payı var. Orası da, yəqin, Qara Qarayevin ruhunu şad edir ki,

onun dünənki tələbələri, bu günün isə görkəmli bəstəkarlarının özləri də hər dəfə sidq – ürəkdən və cani-dildən bu cəhəti xüsusi qeyd edirlər.

Məlumdur ki, Qara Qarayev 1946-cı ildə Moskva konservatoriyasında Dmitri Şostakoviçin sinfini bitirmişdir, ancaq, mənim üçün tamam mübahisəsizdir ki, bundan əvvəl Qara Qarayev dahi Üzeyir Hacıbəyovun mənəvi-estetik məktəbini bitirmişdi və məsələ yalnız onda deyildi ki, Üzeyir bəy ona Azərbaycan musiqisinin əsaslarından dərs demişdi, bu öz yerində, əsas məsələ isə, yəqin ondadır ki, Qara Qarayev da bizim digər böyük bəstəkarlarımız kimi, ilkin olaraq Üzeyir Hacıbəyovun estetik süzgəcindən keçən musiqini qavradıqdan sonra dünya musiqi xəzinəsinə daxil olmuşdu. Buna görə də Qara Qarayev nə qədər novator və böyük bəşəri sənətkardırsa, bir o qədər də böyük milli sənətkar, Azərbaycan bəstəkarıdır.

Vaxtilə bizim milli musiqimizi Qara Qarayevə qarşı qoymaq cəhdləri var idi və hətta bu cəhdləri bəzən milli-ictimai rəy kimi qələmə vermək istəyirdilər, ancaq əlbəttə, bu cəhdlər nadan və cahil fikirlərdən o tərəfə keçə bilmədi, ən başlıcası isə həmin nadan və cahil fikirlərin qarşısındakı keçilməz səddi elə Qara Qarayev yaradıcılığının özü çəkdi.

Qara Qarayev yazırdı ki, milli kolorit sənətkarın daxili aləminin mahiyyətindən doğ-

malıdır, xalq musiqisindən yalnız sitatlar gətirməklə belə bir həqiqi milli koloritə nail olmaq mümkün deyil. Güman edirəm ki, bu fikrin ən gözəl illüstrasiyası elə Qara Qarayevin özünün yaradıcılığıdır. O, musiqidə filosof idi və bu fəlsəfənin mayası məhz milli koloritlə yoğrulmuşdu.

Ancaq bir həqiqət də var ki, o nadan cəhdlər, süni surətdə yaradılan intriqaalar, dedi-qodular emosional və həssas bir insan kimi, əlbəttə, Qara Qarayevə mənən təsirsiz ötüşmürdü. Bəlkə də elə bu təsirlərin nəticəsi idi ki, 1953-cü ildən etibarən Azərbaycan Bəstəkarlar İttifaqına rəhbərlik edən Qara Qarayev 1981-ci ildə sədr vəzifəsindən istefa vermək üçün ərizə yazdı və bu vaxt ona mənəvi dayaq Heydər Əliyev oldu.

Bu materiallar, o cümlədən Qara Qarayevin həmin istefa ərizəsi və bununla bağlı Moskvadan Heydər Əliyevə yazdığı məktub mətbuatda dərc olunub, mən bunların üzərində dayanmaq istəmirəm, maraqlananlar yəqin ki, onları oxuyublar, yalnız onu deyə bilərəm ki, Qara Qarayevin ömrünün son on üç ili, həm də yaradıcılıq baxımından çox zəngin bir dövrü Heydər Əliyevin sovet vaxtı Azərbaycana rəhbərlik etdiyi on üç ilə təsadüf edir.

Tarixi həqiqət ondan ibarətdir ki, həmin dövrdə Qara Qarayevin çətin anlarında himayədarı Heydər Əliyev olmuşdur.

Qara Qarayev novatorluğu, Qara Qarayev istedadının miqyası keçmiş SSRİ-də ümumittifaq səviyyəsində konservativ müqavimətə və sırf naqis insani hissiyyat kimi qısqanclığa səbəb olurdu və 1978-ci ildə bilavasitə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə və onun siyasi bacarığı, administrativ cəhdiliyi nəticəsində Qara Qarayev sovet imperiyasının ən yüksək mükafatı ilə təltif edildi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adını aldı. Bu gün o ada bəzən ironiya ilə yanaşırlar, ancaq o dövrdə bu ad sənətkarı qoruyan siyasi-ictimai bir sipər idi və Qara Qarayev kimi böyük sənətkarlara fürsət və imkan verirdi, əlverişli şərait və münbit zəmin yaradırdı ki, onların istedadı hakim ideologiyanın tələb etdiyi vulqar sosioloji çərçivələrdən kənara çıxa bilsin.

Eyni zamanda, bir cəhəti də qeyd etmək istəyirəm: Qara Qarayev ən cavan yaşlarından Dövlət, Lenin mükafatları almışdı, ən yüksək fəxri adlar daşıyırdı, akademik seçilmişdi, SSRİ-nin deputatı idi və s. Ancaq bütün bunların arasında onun ən yüksək adı elə özünün adı idi – sadəcə Qara Qarayev.

Və bu gün də belədir.

Qara Qarayev, eləcə də XX əsr Azərbaycan bəstəkarlıq məktəbinin Fikrət Əmirov, Cövdət Hacıyev, Niyazi, Sultan Hacıbəyov və başqa böyük nümayəndələri birlikdə simfonik musiqini Şərq və müsəlman xalqları arasında bəlkə də ilk

dəfə və bütün əzəməti ilə Azərbaycan xalqının milli mədəniyyətinin faktına çevirə bildilər və bu, mədəniyyətimizin XX əsr tarixinin əldə etdiyi ən böyük nailiyyətlərdən biridir.

Təxminən 35 il bundan əvvəl – 1970-ci illərin ortalarının xatirəsi olan kiçik bir epizod mənim yadıma düşür. O vaxt mən Yazıçılar Birliyində işləyirdim və görüşlərdən birində söhbət Qara Qarayevdən düşdü. Mən çox sadə və qətiyyətlə orijinal olmayan belə bir fikir söylədim ki, Qara Qarayev bütün böyük sənətkarlar kimi, öz zamanından irəli gedib, o, bəlkə də daha artıq dərəcədə gələcəyin bəstəkarıdır. Bu gün artıq haqq dünyasında olduğu üçün adını çəkmək istəmədiyim yaşlı yazıçılarımızdan biri mənə irad tutdu: "Sən nə üçün gələcəyin adından danışırısan? Gələcək özü müəyyən edəcək ki, kim onundur, kim də onun deyil!".

Bu gün mən bu epizodu xatırlayanda fikirləşirəm ki, həmin iradda məntiq və həqiqət var idi və bu günün – Qara Qarayevin vəfatından keçən 26 il sonranın – 21-ci əsrin həqiqəti ondan ibarətdir ki, Qara Qarayev 26 il bundan əvvəl olduğu kimi, günümüzün də böyük bəstəkarıdır. Və biz bu gün də təkrar edirik ki, o, eyni zamanda, yenə də gələcəyin bəstəkarıdır, çünki "gələcək" məfhumu Qara Qarayev yaradıcılığı müqabilində daimidir.

Qara Qarayev istedadı öz zamanına

sığışmırdı və söhbət yalnız sovet dövrünün sənətə, o cümlədən musiqiyə tətbiq etdiyi sosializm realizmi ədəbi metodundan getmir: Qara Qarayevin yaradıcılığı sosializm realizmi çərçivələrini dağıtmışdı və buna görə də o, estetik mənada böyük sovet bəstəkarı yox, böyük bəşəri bəstəkar idi, XX əsrdə yaşayıb-yaratmış dünya miqyaslı böyük sənətkarlardan biri idi. Ancaq Qara Qarayev bir şəxsiyyət olaraq da, fəlsəfi mənada, zaman məfhumuna sığışmırdı və o, yaradıcılığında olduğu kimi həyatda da filosof idi, psixoloji sarsıntılar keçirirdi, həyatın, yaşayışın mənasını axtarırdı.

Bu günlərdə mən Qara Qarayevlə bağlı ədəbiyyatı nəzərdən keçirərkən Rodion Şedrinin belə bir fikrinə rast gəldim ki, Qara Qarayevin intellektual dünyası intəhasızdır və düşünürəm ki, bu, Şedrinin Qara Qarayevlə bağlı dəqiq müşahidəsidir.

Bir xatirə də yadıma düşür. 1960-cı illərin ortaları idi, bir axşam, artıq gecəyə yaxın, gözlənilmədən bizim evin qapısı döyüldü və Qara Qarayev, Sultan Hacıbəyov, bir də Davud Qədimov içəri girdi. İlyas Əfəndiyevlə Sultan Hacıbəyov yaxın dost idilər və bu dostluğun tarixi gedib onların uşaqlıq illərinə çıxırdı, belə ki, mənim nənəm, yəni İlyas Əfəndiyevin anası Bilqeyis xanım Sultan Hacıbəyovun anası Zəhra xanımla gənclik çağlarının rəfiqələri idilər. Qara

Qarayevlə də İlyas Əfəndiyevin isti və məhrəm münasibətləri var idi və bu münasibət rəhmətlik İmran Qasimov vasitəsilə yaranmışdı – İmran həm Qara Qarayevlə, həm də İlyas Əfəndiyevlə çox yaxın dost idi. Davud Qədimov isə uzun müddət Mədəniyyət Nazirliyi sistemində işləmişdi və bu təkrarsız insan həmin illərdə özünün son dərəcə duzlu koloriti ilə Azərbaycan mədəni həyatının məşhur siması məşhur Davud Balayeviç idi (yaxın adamlar, o cümlədən İlyas Əfəndiyev də onu "Dodik" deyə çağırırdılar). Onlar hansısa məclisdən qalxıb və çox güman ki, Davud Balayeviçin təhriki ilə məclisi davam etdirmək üçün bizə gəlmişdilər. İlyas Əfəndiyev telefonla zəng edib, özünün də, qəfil qonaqlarının da yaxın dostu olan və qonşuluqda yaşayan professor Əmir Həbibzadəni də dəvət etdi (Əmir müəllimin, bu sonuncu mogikanın və gözəl insanın yaşı 90-nı keçib, amma bu gün də BDU-da riyaziyyatdan dərs deyir!) və o məclisdə məlum oldu ki, Qara Qarayev Erix Mariya Remarkın "Zəfər tağı" romanı əsasında opera yazmaq istəyir.

Bu xəbər mənim üçün – o zamanın 22-23 yaşlı gənc yazıçısı üçün çox maraqlı və eyni zamanda da çox qəribə göründü. O dövrdə Remark mənim çox xoşuma gəlirdi (elə indi də!) və "Zəfər tağı" da mənim bəyəndiyim, həvəslə oxuduğum, haqqında düşündüyüm bir əsər idi,

amma mən bu romanı heç cürə opera kimi təsəvvür etmirdim. Qara Qarayev isə bu opera ilə bağlı fikirlərini, hisslərini elə həvəslə, zövqlə, psixoloji təfərrüatları ilə danışdı ki, bu gün mən az qala səhərə qədər davam edən o unudulmaz məclisi, o gecəni xatırlayarkən çox təəssüf edirəm ki, o opera bəstələnməmiş qaldı. Bilmirəm, bəlkə də Qara Qarayevin arxivində o opera ilə bağlı nələrsə var, ancaq gerçəklik budur ki, həmin opera yazılmadı və Qara Qarayev, kim bilir, özü ilə nə qədər bu cür yazılmamış operalar, yazılmamış baletlər, simfoniya aparadı.

Bu da məlumdur ki, Qara Qarayev "Hamlet" mövzusunda balet yazmaq istəyirdi.

Bu sətirləri yazarkən, orası da yadıma düşür ki, bir dəfə İmran Qasimov mənə dedi ki, Qara Qarayev Heminqueyin "Kilimancaro qarlarında" hekayəsi əsasında opera üzərində işləyir..

Bu gün biz Qara Qarayevin yalnız musiqisini dinləyərkən deyil, qeydlərini, gündəliklərini, məktublarını oxuyarkən də bu insanın nə qədər dərin zəka sahibi olduğunu əyani şəkildə görürük.

Və yəqin elə bu intellektual zənginlik nəticəsində idi ki, ölüm mövzusu Qara Qarayevin gündəliklərinin, qeydlərinin əsas mövzularından biridir.

Mən Qara Qarayevin vəfatından 13 il əvvəl– 1969-cu il fevralın 16-da gündəliyindən rus

dilində yazdığı bir fikri oxucuların diqqətinə çatdırmaqla bu kiçik yazını bitirmək istəyirəm:

"İnsanın həyatında ən ali an – ölümdür. Həmin anda insan həyatda qalmışlardan yüksəklərə qalxmış bir nəhəng olur; həyatla vidalaşarkən o dəyişir, ölüm əzabları onu elə bir yüksəkliyə qaldırır ki, oradan dünyanın bütün işləri öz mənasını və əhəmiyyətini itirir. O tək qalır, tamam təkətnə – heç kimin, heç nəyin köməyinə ümid etmədən həmin ana qədər haqqında heç nə bilmədiyi ölümlə təkbətək qalır. Onu həmişə qorxudan, eyni zamanda bütün xoşbəxt, ya da ki, miskin həyatı boyu gözlədiyi, həm də qərribə bir səbirsizlik içində gözlədiyi həmin dahiyənə görüş baş verir...".

O adam böyük deyil ki, həyatda görümlü bir mövqe qazanıb, əsl böyük o adamdır ki, həmin ali anda baş verənlərin mənasını dərk edərək, ləyaqətlə ölümlə birləşir...".

Qara Qarayev 64 yaşında haqq dünyasına məhz bu cür köçdü: ləyaqətli, məğrur, ucalarda, ali mərtəbələrdə dayanmış böyük bir insan kimi.

Bizim bu fani dünyada öz unikal missiyasını yerinə yetirmiş böyük bir sənətkar kimi.

8 fevral 2008.

TOFIQ MÜTƏLLİBOV

BÖYÜK ÜRƏK

*SSRİ Xalq artisti Qara Qarayevin
xatirəsinə*

Gənclik nümayəndə heyətilə Çexoslavakiyaya getmişdim. Praqada Smetana adına Opera və Balet Teatrında Qara Qarayevin "Yeddi gözəl" baletinin ilk tamaşasının olacağını bildirən afişalar şəhəri bəzəmişdi. Tamaşada iştirak etmək qərarına gəldim. Böyük əziyyətlə biletlə ala bildim. Öyrəndim ki, Qara Qarayev görkəmli tənqidçi Cəfər Cəfərovla birlikdə ilk tamaşada iştirak etmək üçün Praqaya gəlmişlər. Onlarla görüşmək üçün mehmanxanaya getməyə hazırlaşmışdım. Birdən nümayəndə heyətinin bir üzvünə evlərindən teleqram gəldi. Orada yazılmışdı: "Atan bərk xəstədir, tezliklə Bakıya qayıt." Oğlan çaşmış qalmışdı. Axı necə eləsin, kimə müraciət etsin? Qərara gəldik ki, Çexoslavakiyadakı Sovet səfirliyinə müraciət edək. Birdən ağıma gəldi ki, bu işdə Qara Qarayev bizə kömək edə bilər. Onunla görüşmək üçün mehmanxanaya getdik. Bizi görüb sevindi. – Bu gün Praqada bir neçə həmyerlimlə görüşmüşəm. Demək ilk tamaşada tək olmayacağam. Bakılıların hərərəti salonu isidəcək. Əhvalatı ona

danışdım. Q.Qarayev əvvəl fikrə getdi, sonra dedi: – Vaxtı itirmək olmaz. Gəlin səfirliyə gedək. Bəstəkarçün ayrılmış maşına minib səfirliyə getdik. Burada görkəmli sənətkarı böyük hörmətlə qarşıladılar. Səfir axşam ilk tamaşada iştirak edəcəyini bildirdi. Mayestro gənclərin nümayəndə heyətinin bir üzvünə gəlmiş teleqram haqqında səfirə məlumat verdi, köməklik göstərməyi xahiş etdi. Sonra oğlana dedi: – İki saatdan sonra mehmanxanaya gəl. Səni birlikdə yola salarıq. Deyilən vaxtda mehmanxanaya gəldik. Bileti gətirəcək adam hələ də gəlib çıxmamışdı. Q.Qarayev saatına baxdı. Tamaşanın başlanmasına az qalmışdı. Oğlan dedi: – Mayestro, siz gedin, biz gözləyirik. – Yox, birdən gəlib çıxmadı, bəs onda necə? Səni bu gün mütləq yola salmalıyıq. Bir saat da ötdü. Bəstəkarın həyəcanı daha da artmışdı. Artıq tamaşa başlamışdı... Nəhayət bileti gətirən oğlan tənəffüs halda içəri girdi. Üzr istəyib dedi: – Bağışlayın, çətinliklə bilet tapa bildim. Vaxta az qalıb. Maşına minib tezəcə təyyarə meydanına gedək. Oğlan təşəkkür edib bileti gətirən adamla maşına minib yola düşdü. Biz teatra gələndə müdiriyyət həyəcan içində idi. Cəfər Cəfərov daha çox həyəcan keçirirdi. O, Qara Qarayevi görən kimi dedi: – Nə olub, bir hadisə üz verməyib ki? – Sonra danışaram, – deyə mayestro onu sakitləşdirdi. Lojada əyləşdik. Bir neçə dəqiqə sonra birinci

pərdə sona çatdı. Teatrın böyük salonunu uzun zaman kəsilməyən alqış sədaları və təzə çiçək dəstələri bürüdü. Hər tərəfdən “müəllif, müəllif!”-deyə qışqırırdılar. Q.Qarayev ayağa qalxıb baş əydi. Mən gözlərimi ondan çəkmirdim. Öz-özümə düşünürdüm: o, təkcə böyük bəstəkar deyil, həm də böyük insandır!

“Azərbaycan gəncləri” qəzeti,
24 avqust 1991-ci il.

FİKRƏT QOCA

QARA QARAYEVİN ƏZİZ XATİRƏSİNƏ

Bu susan
bir musiqinin son nidasıdır.
Lalələr şərəfli Qara ömrünün
qırmızı əlvidasıdır.
Musiqini oxuyur
Öz rəngiylə güllər.

Bu gecə
ildırımli yollar keçib
bir zənci gələr
tabutunun ayağına,
Gözlərinin ağrı
Lalə kimi yana-yana.
Haqqımız yoxdu
deyək bu ömür azdı,
deyək çoxdu.

İnsan əvvəl-axır
torpaqdi.
Abşeron qayalarında
Xəzərin duzlu göz yaşını axdı.
Qara Qarayev
ömrünü musiqiyə, səsə döndərmiş.
Səs ömrünün ölçüsü yoxdu.
Azərbaycan yola salacaq onu
Qaradağlı, Qarayazılı,

Qarabağlı Yeddi gözəl gələcək bu
gün
Qara duvaqlı.
Qara bir axşam gələcək
Qara geyinib Qarasız qalmış
bir ilham gələcək.
Bu qara torpağın yaşı qədər
xalqımız səni salacaq yada...
İndi... Əlvida,
Əzizimiz, əlvida...

FİKRƏT SADIQ

ÜÇÜNCÜ SİMFONİYANI DİNLƏRKƏN...

Qara Qarayevə həsr olunur

Bir ağız Osvensim fəryadı,
Bir tutam yaşlı bulud.
Sonra Günəşin addım səsləri,
Sonra tufanqabağı sükut.
Dalğaların parçalanması,
Qayaların ovulması,
Bir də Dədə Qorqud.
Sonra Kərəm yanğısı,
Sonra çilik-çilik sınaq su,
Tanış çiçək qoxusu,
Doğma yurd.
Sonra da bir sual:
Saçları qarışmış dünyamızı
Raket ucları darayacaq,
Yoxsa kotan dişləri?
Sonra Rodenin fikirli insanı,
Nigarançılıq.
Sonra da sonuncu akkord –
Ümid!

1967-ci il.

TOFIQ BAYRAM

Qara Qarayevə həsr etdiyi şeir

Görüm qara olsun ey ölüm, üzün!
Bu necə kədərdir, bu necə hüzn?
Susdu sərkərdəsi musiqimizin,
Qaralmaz günəşdir, həyatdır, Qara!
Qəmli simfoniya tək çağlayır Xəzər,
Sənət fətehinə ağlayır Xəzər.
Üzünü buludla bağlayır Xəzər,
Qartal dalğalara qanaddır, Qara!
Əlində Üzeyir qaldıran bayraq,
Olub o, zirvəyə yaraşan bir dağ.
Haqqın var deyəsən, ey ana torpaq,
Üzümü ağ edən bir addır Qara!
Sənət meydanında hər vaxt yarışıb,
Ən böyük təriflər ona yaraşıb.
Səsi ildırımli yolları aşıb,
Qalib əsgər kimi rahatdır, Qara!
Sədası yayılıb bütün cahana,
Nəğməsi yeridi iliyə, qana.
Köçdü əbədilik Azərbaycana,
Xalqına vəfalı övladdır, Qara!

“Bakı” qəzeti, 15 may 1982.

İLYAS TAPDIQ

DUYĞULARIN GUR SELİ

Sevimli bəstəkarımız

Qara Qarayevə

Sən,
Könülləri məftun edən,
“Yeddi gözəlin”,

Və
Böyük bir elin
Sevimli bəstəkarı,
Sevmədin sənətdə
sakit addımları, –
“İldırımli yollarla”
gəldin.

Əsrin sürətilə,
Yaradan bir xalqın
Qüdrətilə
Yüksəldin!

“Dənizi fəth edənləri”
dinlədim,

Gözlərimin qarşısında
Oynadı bir təlatüm:
Üfüqləri daraltdı,
Sular qaraldı,
Qaynadı, köpürdü.

Sahilləri süpürdü.
Külək var gücülə, –
qıvrılan dalğalardan
qayalara kəmənd atdı,
Hirsindən Xəzərin
sinəsi batdı!..
Estakada –

Dəniz üzərində
bu polad ada
Yırğalandı.
Neftçi Qurban Yusiflə
Borulardan tutub,
Bir anlıq hər şeyi unudub,
Dayandı...
Tər göründü onların kürəyində,
Fəqət... ürəyində
Pələnglər bəsləndi,
Dalğaların toppuzu
Gicgahında səsləndi.
Suların qorxunc inadını
qırdılar.

Durdular –
Dənizə hakim olan
Əfsanəvi div kimi...
Dalğaların ahəngi
musiqində səsləndi
leytmotiv kimi!

Sən,
Uşaqlıq çağlarında
Pirşağı bağlarında
Qum üstə oturub tək.
Tütək
    çalardın,
O həzin,
Yanıqlı səsin
qanadında ucalardın.
Səhər mehinin nəfəsinə,
Axşam böcəklərinin səsinə
qulaq asar,
Sədəfli tarı bağına basar,
Hər vurguda bir mənə arardın, –
Kimisə güldürər,
Kimisə ağladardın.
O səslər, demirəm,
    uzaqda qalmış,
O səslər –
    qulaqda qalmış,
O səslər hər biri
    inci tək yanmış,
Ürəkdə saflaşıb
    cilalanmış, –
Yenidən canlanmış...

Sən,
Gecələr
    pianonun

şirmayı dilləri üstə
    yatdın.
“Leyli və Məcnunun”
    bəşəri eşqinə
yeni dastan
    yaratdın!..

Yollar var –
    hamar,
    rahat,
    çəmənli;
Yollar var –
    dumanlı,
    tufanlı,
    çənli;
Yollar var –
    savaşlı,
    və daşlı,
    sıldırımli – uğurlu.

Yollar var –
    şimşəkli,
    küləkli,
    ıldırımli – nurlu!

Qocaman Afrika
bu yolun yolçusudur,
Sərvətini talayan
yadlar indi
    qan udur!

Oyanıb Afrika,
Gərnəşir
yuxudan oyanmış pələng kimi.
Gərnəşir,
tərpədir qitəni
xortumlu nəhəng kimi.
Yurdum alqışlayır:
Yurduna sahib çıxan,
Əcnəbilərin hulqumundan
dördəlli sıxan
Xalqları...
Lenninin gözündə
parlayan
nə kindir?
O deyir:
bu torpaq,
bu sərvət,
Sariyə bəslənən məhəbbət
kimindir?!
“İldırımli yolların”
Rədd olsun köləlik ! –
deyərək
səslənən
qüvvətli bir himndir!..
Musiqində səslənir,
Varaqlanır
bir ümman;
Sən

Üzeyirin qəlbinin
susmayan vurğususan!
Praqadan,
Parisdən –
səsin uzaqdan gəlir;
Sənətinlə
xalqımın
şöhrəti də yüksəlir!..
Sən,
Çoşqun və şən,
dinlədikcə sadələşən
sənətkarsan.
Hələ dibi görünməyən
əslərin zirvəsində
bu gün varsan!
Məncə,
o incə,
O narın
duyguların
yoxdu sonu.
Qəlbinlə
və əqlinlə
dinlə onu.
Onda:
çoşqun bir ürəkdən
çağlayan,
İnsanı həyata
bağlayan
duyguların gur seli var;

Həm də həzin-həzin dinən
neçə qəlbin

zərif,

incə teli var;

Onda

Azərbaycan eli var!

Bakı, 1961.

MÜNDƏRİCAT

Rəsul Rza. Böyük bəstəkar haqqında kiçik qeydlər	5
Rəsul Rza. Qələbə yolları ilə (Yazıcının qeyd dəftərindən)	12
Rəsul Rza. Musiqimizin prinsipial qələbəsi	27
Rəsul Rza. Belə oğlu olan xalq xoşbəxtidir	29
Mirzə İbrahimov. Sənətə vurğunluq	36
Mehdi Hüseyn. Parlaq istedad	44
Cəfər Cəfərov. Gözəl sənət əsəri	53
İlyas Əfəndiyev. Qüdrətli sənətkar	66
İmran Qasimov. Qara Qarayevin briqantinası	68
İmran Qasimov. Həmişə axtarışda	81
İsmayıl Şıxlı. Dünyanı dolaşan ad	86
Hüseyn Abbaszadə. Əbədiyyət tərəneləri	88
Hüseyn Abbaszadə. Mahnı belə yarandı	89
Hüseyn Abbaszadə. Mükafat	92
Hüseyn Abbaszadə. Qəzetlə əlaqə	98
Hüseyn Abbaszadə. İki böyük sənətkar	110
Gülrux Əlibəyli. Zəkayla qanadlanmış musiqi	120
Yusif Səmədoğlu. Qara Qarayev haqqında	128
ANAR. Qara Qarayevin işığı	137
ANAR. Qara Qarayevə rekviyem	149

AZƏRBAYCAN YAZIÇILARI
QARA QARAYEV HAQQINDA
Bakı, "Letterpress", 2010

Kağız formatı 70x100 1/32.

Fiziki çap vərəqi 6.

Tiraj 500.

“Letterpress” nəşriyyat evində çap olunmuşdur.

e-mail: office@letterpress.az

Ar 2010
2674

AZƏRBAYCAN YAZIÇILARI
QARA QARAYEV
HAQQINDA

103489